

Robert Krzysztof Tabaszewski

**Świadczenie usług prawnych
wyższego rzędu**

Rendering legal of a higher level

Warszawa- Lublin 2011

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
ROZDZIAŁ I	
ISTOTA ŚWIADCZENIA USŁUG PRAWNYCH WYŻSZEGO RZĘDU	7
§ 1. Uwarunkowania historyczne.....	7
§ 2. Uwarunkowania ustrojowe	16
§ 3. Pojęcie i ogólna charakterystyka usług prawnych wyższego rzędu	24
ROZDZIAŁ II	
ADWOKAT I RADCA PRAWNY JAKO PROFESJONALISTA.....	34
§ 1. Zakres świadczonych usług	34
§ 2. Formy organizacyjno-prawne wykonywania zawodu	42
§ 3. Adwokat i radca prawny jako pełnomocnik	51
ROZDZIAŁ III	
ADWOKAT I RADCA PRAWNY WE WSPÓLNOCIE ZAWODOWEJ.....	61
§ 1. Adwokaci	61
a. Izby adwokackie.....	62
b. Organy adwokatury.....	66
§ 2. Radcowie prawni	71
a. Izby radców prawnych	72
b. Krajowe organy samorządu	77
§ 3. Etyka i odpowiedzialność zawodowa	82
ROZDZIAŁ IV	
POZOSTALI UCZESTNICY PROFESJONALNEGO OBROTU PRAWNEGO	96
§ 1. Aplikanci.....	96
a. aplikanci adwokaccy	96
b. aplikanci radcowscy	101
§ 2. Prawnicy zagraniczni	106
a. wykonywanie stałej praktyki.....	110
b. prawnicy z UE.....	114
c. prawnicy spoza UE	118
ZAKOŃCZENIE	123
SPIS TABEL I WYKRESÓW	128
BIBLIOGRAFIA	129

WSTĘP

Profesja adwokata i radcy prawnego, obok zawodu lekarza, duchownego, czy dyplomaty, od czasów Cyserona powszechnie uznawana jest za zawód o szczególnym dla społeczeństwa znaczeniu, jako służba publiczna *sui generis* wyrażająca się w misji ochrony, rozwijania bądź gwarantowania dóbr wyższego rzędu: życia, zdrowia, własności intelektualnej, sztuki, mienia, ładu społecznego i publicznego, a także praw i wolności jednostki. We wszystkich wymienionych wyżej wypadkach szczególnie istotną przesłanką kwalifikacji jest dobro „wyższego rzędu”. Przedmiotem działalności adwokata i radcy prawnego jest zatem rozwiązywanie kolizji nie tylko między równorzędnymi podmiotami, ale także pomiędzy interesem ogółu a partykularnym interesem klienta, co w praktyce powoduje, że prawnik i jego klient są „złączeni węzłem spowiednika i penitenta”, przy czym to klient, w odróżnieniu od prawnika, po przedstawieniu słusznych w jego mniemaniu racji, może żądać spełnienia powierzonych profesjonalście spraw.

Temat pracy nie został wybrany przypadkowo, zamierzonym działaniem autora było sprowokowanie jej odbiorców do refleksji nad stanem i kondycją polskiego systemu pomocy prawnej. Pojęcie usług wyższego rzędu (eksplanandum) jest bowiem rozumiane w literaturze w przynajmniej trzech kontekstach (eksplanans). Na płaszczyźnie przedmiotowej oznacza świadczenie dla klienta dóbr wyższego rzędu: ochrony życia, zdrowia, ładu społecznego i publicznego, a także praw i wolności jednostki. W aspekcie podmiotowym są to usługi świadczone przez podmioty szczególnie do tego przygotowane i obdarzone przymiotem zaufania publicznego, z obostrzonymi regułami deontologicznymi i systematyczną strukturą samorządową. Rozumienie trzecie, zostało wykształcone przez konsekwentne orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, potwierdzającego konieczność ochrony szczególnie istotnych wartości gwarantowanych przez Konstytucję, a określanych jako „wartości wyższego rzędu”, na straży których stać mogą wyłącznie powołane przez ustawodawcę podmioty profesjonalne: adwokaci i radcowie prawni.

Niniejsza praca, jest próbą holistycznego przedstawienia świadczenia usług prawnych wyższego rzędu w Polsce. Celem autora było ukazanie złożoności problemu, jakim jest pomoc prawna świadczona przez podmioty kwalifikowane: adwokatów i radców prawnych, wykonujących profesję powszechnie uznawaną za zasługującą na miano zawodów zaufania publicznego. Należałoby zatem postawić tezę, iż specyfika

polskiego systemu wynika z dychotomicznego wciąż podziału na dwa zasadnicze zawody prawnicze świadczące kwalifikowane usługi prawne. Niniejsza praca ma charakter *de facto* opisowy, na gruncie polskiej nauki zagadnienie było wielokrotnie przedmiotem analiz, choć nie zostało w należyty sposób docenione. Należy zauważyć, iż pomimo wielu pozycji wydawniczych, na polskim rynku wciąż brakuje stosownych opracowań monograficznych, być może ze względu na fakt, że dla wielu przedstawicieli doktryny wciąż nie do pomyślenia jest potraktowanie świadczonej „pomocy prawnej” jako działalności także o charakterze gospodarczym.

Praca obejmuje aktualny stan prawny, uwzględniając zarówno postanowienia zawarte w ustawach, jako aktach prawa powszechnego, ale także w normach znajdujących się w aktach prawa wewnętrznego. Niemniej jednak niezbędne było odwołanie się także do rozwiązań funkcjonujących w okresie wcześniejszym. Cezurę stanowią zatem lata przyjmowania nowych reglamentacji ustawowych i kolejnych nowelizacji ustaw pragmatycznych, a zwłaszcza z 1997 i 2005 r. Na początku XXI w. polscy prawnicy stanęli przed dylematem zachowania profesjonalizmu a rzeczywistością rynku usług prawnych świadczonych także przez wciąż powiększający się krąg podmiotów nieprofesjonalnych. Niepokojącą sytuacją staje się także pewna marginalizacja tematyki profesjonalnych pełnomocników procesowych przy stale powiększającej się grupie osób świadczących usługi prawne wyższego rzędu. O formie niniejszego opracowania zadecydowała zatem dynamika podjętych w nim zagadnień oraz jakość opisywanych w niej zjawisk. Nie sposób natomiast w niniejszej pracy rozstrzygnąć, czy adwokaci i radcowie prawni są częścią państwowego systemu organów ochrony prawa¹, niezależnie jednak od przyjętego stanowiska należy zauważyć, iż członkowie obu samorządów stoją na straży konstytucyjnych środków ochrony przysługujących każdemu obywatelowi.

Temat pracy może także sugerować czytelnikowi możliwość, iż skoro jej przedmiot obrano „usługi prawne wyższego rzędu”, to być może istnieje także rynek „usług niższego rzędu”, albo nawet „usług podrzędnych”, co w świetle ostatnich prób zmiany sytuacji prawnej profesjonalnych pełnomocników stało się przedmiotem publicznej debaty – nie tylko osób w tej mierze kompetentnych. Autor niniejszej pracy nie zamierza jednak wchodzić w kompetencje ustawodawcy, zakładając, że mimo

¹ Zdaniem D. Dudka nie stanowią oni składnika tego systemu, zdania odmiennego natomiast m.in. M. Rojewski i G. Borkowski, zob. G. Borkowski, *Korporacje ochrony prawa* [:] *Ustrój organów ochrony prawnej. Część szczegółowa*, J. Bodio, G. Borkowski, T. Demendecki (red.), Kraków 2005.

wszystko, przysługuje mu przymiot „racjonalnego”, a jedynie odpowiedzieć mu, że to dobro odbiorcy pomocy prawnej, czyli klienta, powinno być rozpatrywane w pierwszej kolejności, niezależnie od bieżącej koniunktury politycznej. Nie da się zatem ukryć, iż powyższe rozwiązania legislacyjne, dążące do zasadnej, zdaniem autora niniejszego opracowania, unifikacji obu prawniczych zawodów zaufania publicznego, w dużej mierze zdeterminowały obecny kształt pracy.

W strukturze pracy wyodrębnione zostały cztery rozdziały.

Rozdział pierwszy ma charakter obszernego wprowadzenia – obejmuje ogólną charakterystykę świadczenia usług prawnych w Polsce. W rozdziale tym starano się przedstawić istotę usług prawnych wyższego rzędu, zarówno odnosząc się do bogatej tradycji świadczenia takich usług, jak i przedstawić uwarunkowania ustrojowe pomocy prawnej świadczonej w III Rzeczypospolitej.

Przedmiotem rozdziału drugiego jest analiza szczególnego przymiotu przydanego podmiotom usług prawnych: adwokatom i radcom prawnym, jakim jest profesjonalizm. Przedstawiono zarówno zakres przedmiotowy, jak i podmiotowy wykonywanego zawodu. Podjęto analizę form, w jakich następuje świadczenie usług prawnych wyższego rzędu, w sposób syntetyczny starano się także pokazać relacje pełnomocnika procesowego z odbiorcą usług prawnych, czyli z klientem.

Rozdział trzeci jest poświęcony samorządom zawodowym adwokatów i radców prawnych. Zarysowano problem wspólnoty zawodowej jako szczególnej formy nadzoru nad świadczonymi usługami. Przedstawione zostały organy, które w ramach dwóch korporacji zawodowych odgrywają pierwszorzędną rolę. Zarysowane zostały także najważniejsze problemy dotyczące zasad stosowania deontologii zawodowej i odpowiedzialności dyscyplinarnej za niewykonanie bądź nienależyte świadczenie usług.

Tematem rozdziału czwartego są pozostali uczestnicy profesjonalnego obrotu prawnego w Polsce. Ta część jest poświęcona charakterystyce przyznanych uprawnień aplikantom adwokackim i radcowskim, a także podmiotom o szczególnej regulacji ustawowej: prawnikom zagranicznym. Przedstawiono problem zazębiania się poziomów: krajowego i międzynarodowego, co jest istotne zwłaszcza w warunkach dokonującej się globalizacji i informatyzacji rynku usług prawnych.

Podstawę i wyjście do analizy rzeczzonego przedmiotu stanowią monumentalne już komentarze i publikacje: Z. Krzemińskiego² oraz Z. Klatki³. Ze względu na

² Z. Krzemiński, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 1998; Z. Krzemiński, *Etyka adwokacka. Teksty, orzecznictwo, komentarz*, Warszawa 2008.

dynamiczną sytuację prawną, autor był zobowiązany do wykorzystywania wielu innych publikacji, wykorzystano zatem liczne syntezy i monografie, pomocne stały się także analizy zawarte w „Palestrze”, „Radcy Prawnym” i „Kancelarii”. W odniesieniu do adwokatury kluczowe okazały się publikacje D. Dudka⁴ i A. Michałowskiego⁵, natomiast przy opisywaniu specyfiki usług radcowskich niezbędne były pozycje S. Ciupa⁶, Ł. Błaszczaka⁷, a przede wszystkim wspomnianego już Z. Klatki⁸.

Do ostatniej chwili śledzono wszystkie ogólne i szczegółowe, najnowsze opracowania, które dotyczyły omawianych zagadnień. W kolejnych rozdziałach opierano się głównie na najnowszej publikacji „Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania” pod red. A. Berezy⁹, a także serii J. Gieźka¹⁰. Nieodzowną pomocą okazały się także wydane niedawno zbiory W. Marchwickiego i M. Niedużaka¹¹ oraz M. Rojewskiego¹², zawierające bogate orzecznictwo TK, SN i NSA, natomiast przy opisywaniu transgranicznego rynku usług prawnych pomocny okazał się komentarz K. i M. Kłaczyńskich¹³.

Charakterystyka całokształtu aktualnego systemu świadczenia usług prawnych wyższego rzędu w Polsce nie byłaby możliwa również bez analizy zawartości aktualnych materiałów prasowych zawartych w „Rzeczpospolitej” i „Gazecie Prawnej”. Korzystano także z komentarzy i leksykonów oraz licznych monografii dotyczących świadczenia usług prawnych przez adwokatów i radców prawnych.

³ Z. Klatka, *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999; Z. Klatka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004.

⁴ D. Dudek, *Prawo konstytucyjne w zarysie. Wybór źródeł*, Lublin 2002, D. Dudek, B. Kierepka, *Adwokatura w świetle obowiązującego prawa. Wprowadzenie, przepisy, orzecznictwo*, Lublin 2000.

⁵ A. Michałowski, *Po prostu adwokatura*, „Pal.” 2007, nr 3-4.

⁶ S. Ciupa, *Czy radca prawny może świadczyć na rzecz klienta usługi pozaprawne – pytanie o granice pomocy prawnej*, strona internetowa <http://e-kirp.pl/Moim-zdaniem/Zarzadzanie/Czy-radca-prawny-moze-swiadczyć-na-rzecz-klienta-usługi-pozaprawne-pytanie-o-granice-pomocy-prawnej-cz.1> (stan na dzień 22 marca 2011 r.).

⁷ Ł. Błaszczak, *Status radcy prawnego w świetle ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2004 nr 6.

⁸ Z. Klatka, *Poszerzenie zakresu wykonywania zawodu radcy prawnego*, „R. Pr.” 2005 nr 6; Z. Klatka, *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie „monopolu” radców prawnych i adwokatów na wykonywanie czynności z zakresu pomocy prawnej*, „R. Pr.” 2004, nr 2, s. 119.

⁹ *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, A. Bereza (red.), Warszawa 2010.

¹⁰ *Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego*, J. Giezek (red.), Warszawa 2008; *Adwokatura gwarantem prawa do obrony*, J. Giezek (red.), Warszawa 2009; *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej*, J. Giezek (red.), Warszawa 2010.

¹¹ W. Marchwicki, M. Niedużak, *Odpowiedzialność dyscyplinarna, etyka zawodowa adwokatów i radców prawnych. Orzecznictwo*, Warszawa 2011.

¹² M. Rojewski, *Organy ochrony prawnej. Orzecznictwo*, Warszawa 2011.

¹³ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *Świadczenie przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2004.

ROZDZIAŁ I

ISTOTA ŚWIADCZENIA USŁUG PRAWNYCH WYŻSZEGO RZĘDU

§ 1. Uwarunkowania historyczne

Świadczenie usług prawnych w Polsce posiada długą i ugruntowaną tradycję. Instytucja doradcy prawnego, rzecznika, czy pośrednika wstawiającego się za kimś, kryjąca się za łacińskimi słowami *patronus* i *advocatus*, istniała już w średniowieczu, co zostało udokumentowane w „Kronice” Jana Długosza, opisującego opłacanych z urzędu rzeczników królewskich Bolesława Chrobrego, celem zapewnienia wdowom i sierotom prawa do obrony. Jak natomiast podkreśla S. Janczewski, o zastępstwie prawnym w rozumieniu art. 95 § 2 KC świadczą przekazy XIV wieczne, określające pełnomocników terminami *procurator* i *prolocutor*¹⁴. O ile termin *procurator* oznaczał obrońców powoływanych w charakterze pełnomocników, o tyle *prolocutor* zarezerwowany był dla mówców przemawiających za osobę. Dla oznaczenia pełnomocnika występującego w charakterze zastępcy procesowego w dawnej polszczyźnie powszechnie posługiwano się terminem prokurator, a równolegle także określeniami: mówca, pierca, prawobrońca, sprawca, przyprawca, praktyk, czy prokurat¹⁵. W języku łacińskim posługiwano się terminami: *actor*, *factor*, *defensor*, *promotor*, *casusidicus*, czy *responsalis*, natomiast wyrażenie *nuntius* służyło dla określenia specjalnego wysłannika do sądu w przypadku zaistnienia siły wyższej, choroby, albo służby publicznej, który, jak podkreśla J. Rafacz, „od strony jedynie termin odkładał”¹⁶. Wszelkie inne przypadki dylacji były uzyskiwane przez prokuratora, choć zasadą stanowiło osobiste stawiennictwo strony.

Początkowo funkcję pełnomocnika mógł pełnić w zasadzie każdy, kto tylko legitymował się zdolnością do czynności prawnych, a w szczególności krewni i bliscy

¹⁴ S. Janczewski, *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970, s. 4-9; M. Zaborski, *Zarys ustroju i dziejów Adwokatury Polskiej*, „Pal.” 2003, nr 11-12, s. 56-57; zob. A. Bereza, *Rys historyczny profesjonalnego świadczenia pomocy prawnej w Polsce [:] Zawód radcy prawnego...*, s. 16-17.

¹⁵ W. Szafrąński, *Prawniczy świat w osiemnastowiecznej Polsce*, „Pal.” 2007, nr 1-2, s. 171.

¹⁶ J. Rafacz, *Dawny proces polski*, Warszawa 1925, s. 10-11, 102-103.

strony (*indoneus*), w tym także kobiety i duchowni¹⁷. Potwierdzały to Statuty Wiślickie Kazimierza Wielkiego stanowiące, iż strona „może i powinna mieć swojego rzecznika”. Funkcję zastępcy procesowego mógł pełnić jedynie szlachcic posesjonat dojrzały wiekiem, wcześniej niekarany i moralnie nienaganny, obeznany w prawie i miejscowych stosunkach. Pojawienie się zawodowych zastępców należy szacować na połowę XV wieku¹⁸. Gwarancję takiego stanu rzeczy stanowiła regulacja zawarta w Statutach Nieszawskich nadanych w 1454 r. przez Kazimierza Jagiellończyka. Jak słusznie zauważa A. Kisz, zasada wyrażona w art. 1 Statutów, stanowiąca, że nikt nie będzie więziony bez prawomocnego wyroku sądowego, podniosła autorytet sądów i umocniła zasadę kontradyktoryjności procesu, co w znaczny sposób wpłynęło na pozycję i prestiż profesjonalnych pełnomocników uczestniczących w postępowaniach¹⁹. Z kolei postanowienia Przywilejów Piotrkowskich Jana Olbrachta z 1496 r. stanowiły rozwinięcie powyższych gwarancji, w sytuacji bowiem, gdy strona nie umiała sprawy należycie poprowadzić, miała trudności w mowie, a nie posiadała zastępcy spośród rodziny lub znajomych, sąd z urzędu udzielał jej należnego prokuratora. Od tego czasu datuje się także szersze zastosowanie instytucji obrońcy z urzędu, który z czasem wyparł instytucję pełnomocnika rekrutowanego spośród grona rodziny i przyjaciół.

Na upowszechnienie się usług tzw. płatnych prokuratorów, zajmujących się zawodowo i zarobkowo prowadzeniem cudzych spraw, wskazuje już monarsze opodatkowanie z 1520 r., którego można było uniknąć jedynie poprzez złożenie przysięgi o niezawodowym charakterze świadczenia swoich usług, a następnie konstytucja sejmu krakowskiego z 1543 r. mówiąca o takich usługach²⁰. Jednocześnie przyznana została stronie możliwość dochodzenia odszkodowania od prokuratora działającego z winy umyślnej lub niedbalstwa. Kolejne ordynacje wydane przez Zygmunta Augusta ustanawiały pierwsze normy deontologiczne dla zawodowych pełnomocników. W 1548 r. król wzywał prokuratorów, aby „z nieporządnymi pozwami i sprawami do sądu nie chodzili”, a w 1559 r. ustalone zostały zasady postępowania i

¹⁷ Istotą dokonywania czynności zastępcy procesowego jest wykonywanie za reprezentowaną przez pełnomocnika czynności procesowych, uważanych z punktu widzenia prawa za czynności własne reprezentowanego.

¹⁸ J. Rafacz, *op. cit.*, s. 76.

¹⁹ A. Kisz, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia adwokatury polskiej*, Warszawa 1995, s. 34.

²⁰ Konstytucja wprowadzała zasadę korzystania z usług płatnych prokuratorów, których zobowiązywała do powstrzymywania się od podejmowania niesłusznych spraw, sprawiania sądowi dodatkowych trudności, powodowania niczym nieuzasadnionych odroczeń, a także wysuwania nadmiernych roszczeń w pozwach o krzywdy i szkody. Takich „prokuratorów zuchwałych i wykraczających przeciwko temu statutowi” nakazywała sądowi odsyłać do króla, który miał prawo pozbawić „sprawowania funkcji prokuratora przed wszystkimi sądami: królewskimi, ziemskimi, grodzkimi”.

regulamin prokuratorów w sądzie królewskim i sejmowym²¹. Już wówczas obowiązywała zasada należytego umocowania ustalona przez Aleksandra Jagiellończyka w 1505 r. O ile umocowanie głowy rodziny oparte na więzach rodowych, bądź zwierzchnika osoby prawnej nie budziły wątpliwości, o tyle umocowanie prokuratora wyrażone w woli reprezentowanego musiało znaleźć swoje odzwierciedlenie w pełnomocnictwie, zeznanym, a następnie wpisywanym do ksiąg sądowych, co od strony wymagało stawiennictwa osobistego²².

Praktyka udzielania pisemnego pełnomocnictwa procesowego rozwinęła się dopiero w okresie wydania II i III Statutu Litewskiego (1566 i 1588 r.). Początkowo dostępne jedynie dla senatorów, a następnie dla szlachty, pełnomocnictwo wymagało zachowania odpowiedniej formy, w szczególności poprzez zawarcie w nim tzw. klauzuli promisyjnej, w której mocodawca w postaci jednostronnej czynności prawnej, zobowiązywał się do uznania wszelkich czynności procesowych pełnomocnictwa²³. Nie stanowiło to jednak dowodu zawarcia umowy prokuratora z pryncypałem, co następowało w chwili wynagrodzenia pełnomocnika. W momencie wypłacenia tzw. *salarium* powstawał obowiązek objęcia sprawy i poprowadzenia jej do końca przez prokuratora, nazywanego także *patronem*, a od XVIII w. powszechnie także *mecenase*m²⁴. W tym okresie rozpowszechniło się pojęcie *palestra*, a uprawnienie do reprezentowania w sądzie osoby trzeciej określano mianem *patronizacji*²⁵. Od końca XVI w. prawo do występowania w charakterze zastępcy procesowego uzyskali urzędnicy kancelarii większych miast w Polsce, nazywani także *syndykami*²⁶. Obok uczestnictwa w *palestrze* trybunalskiej w Piotrkowie i Lublinie, usługi syndyków obejmowały w szczególności czynności doradztwa prawnego, notarialne, rejestrowe i rzeczoznawcze, a od XVII w. także porady z zakresu procedury karnej i

²¹ Ordynacja zakazywała prokuratorom wznawiania sprawy już po ogłoszeniu wyroku pod groźbą kary 6 tygodni karceru, nakazywała prowadzenie spraw według zasady: „*honeste, modeste et ordinate*”, a także ustalała stosunek pełnomocników i ich substytutów wobec pisarza sądowego, por. S. Janczewski, *op. cit.*, s. 15-16.

²² Z tego obowiązku były zwolnione jedynie osoby pozostające w stanie choroby uniemożliwiającej osobiste stawiennictwo w sądzie, a także kobiety, por. A. Bereza, *op. cit.*, s. 16-17.

²³ Zakres przyznanych uprawnień ograniczał się do czynności związanych *stricto* z procesem, przy czym udzielać można było pełnomocnictwa do prowadzenia danej sprawy, jak i do prowadzenia wszystkich spraw, a także jednemu, albo kilku pełnomocnikom, z prawem występowania samodzielnie lub łącznie, S. Janczewski, *op. cit.*, s. 22.

²⁴ K. Orzechowki, „*Mecenas*” – *dzieje pojęcia i kilka refleksji o adwokaturze Szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Pal.” 1996, nr 3-4, s. 74.

²⁵ *Palestra* pierwotnie oznaczała zgrupowanie *patronów* przy danym sądzie: trybunalskim, asesorskim, ziemskim lub grodzkim, S. Janczewski, *op. cit.*, s. 24.

²⁶ W. Zarzycki, *O syndykach – doradcach prawnych i zastępcach sądowych w Polsce przedrozbiorowej*, „R. Pr.” 1996, nr 1, s. 36.

administracyjnej²⁷. Znaczenie i pozycja syndyków wzrosła w XVIII w., kiedy jako zawód dobrze płatny, stał się pożądanym wśród prawników, świadczyli oni bowiem usługi publicznym korporacjom, głównie bankom i manufakturom, a także latyfundystom i osobom prywatnym, zwłaszcza w zakresie prawa prywatnego²⁸.

W przeciwieństwie do zawodu syndyka, który w czasach saskich nie stanowił jeszcze zamkniętej korporacji zawodowej, a wykonywany był głównie przez mieszczan, od prokuratora wymagano określonych predyspozycji: szlacheckiego urodzenia²⁹, nieskazitelного charakteru, wyznaczenia swojej siedziby przy sądzie i złożenia stosownej przysięgi. Do przeszkód należały: pełnienie funkcji duchownego, sędziego, urzędnika, czy pozostawanie w służbie wojskowej. Od XVI w. świadczenia usług prawnych nie mogły podejmować się kobiety. Patron nie mógł być m.in. deputatem do Trybunału, a w wyniku postanowień konstytucji z 1768 r. warunkiem koniecznym dopuszczenia do palestry był wpis do specjalnej księgi mecenasów, tzw. feriarzu³⁰, a jednym ze sposobów dostania się na taką listę była praktyka u patrona w charakterze agenta (*dependent*). Nie wymagano natomiast wykazania się wykształceniem prawniczym, co z kolei było przyczyną rozwinięcia się na szerszą skalę rabulistyki, czyli sztuki stosowania kruczków prawnych³¹. W stosunku do klienta, pełnomocnika obowiązywała zasada wierności³², a jej złamanie groziło surowymi sankcjami, w tym utratą patronizacji, czy karą śmierci za znowę (*condictamen*) i sprzedajność (*praevaricatio*), albo niestawieństwo w roku zawitym powodujące kondemnację, czyli upadek sprawy. Jak słusznie podkreśla S. Janczewski, choć taki stosunek wobec klienta kwalifikować należy jako *sui generis* służbę, nie była to jednak relacja oparta na zależności. Zobowiązany do wiernego i sumiennego wypełnienia zadania, zwłaszcza do opracowania sprawy pod kątem prawnym i zgodności z wpisami w rejestrze, patron nie musiał być bezwzględnie posłuszny mocodawcy, co objawiało się zwłaszcza w

²⁷ A. Redzik, *Szkic o dziejach adwokatury polskiej*, „Pal.” 2008, nr 11-12, s. 14.

²⁸ S. Serafin, B. Szmulik, *Organy ochrony prawnej RP*, Warszawa 2007, s. 468; W. Zarzycki, *op. cit.*, s. 38-39.

²⁹ Powyższą przesłankę wniosła dopiero konstytucja z 1791 r.

³⁰ S. Janczewski, *op. cit.*, s. 33. Z czasem istotne znaczenie miała kolejność wpisów na takiej liście, bowiem jedynie w razie śmierci lub ustąpienia patrona na jego miejsce mógł wejść kolejny.

³¹ Ukończenie Uniwersytetu Jagiellońskiego, czy Akademii Lubrańskiego w Poznaniu, na których wykładano prawo rzymskie i kanoniczne, nie gwarantowało znajomości krajowego prawa ziemskiego i miejskiego, które znajdowały się poza kanonem oferowanym przez uczelnie.

³² Rozumiana dwojako, zasada wierności obligowała patrona do poprowadzenia sprawy klienta do końca, a jednocześnie zakazywała przejścia na stronę przeciwnika. Patron, który podjął się prowadzenia danej sprawy obowiązany był do prowadzenia jej ze starannością, jakiej dokładałby przy prowadzeniu sprawy własnej.

instytucji pobierania wadium na pokrywanie potencjalnych kar sądowych i instytucji odroczenia rozprawy.

Poszanowanie władzy sądu stanowiło zasadniczy obowiązek patrona, a szczególnemu napiętnowaniu podlegało przybycie na sprawę w stanie nietrzeźwym, obraźliwe zachowanie wobec strony przeciwnej, operowanie fałszywymi dokumentami i cytatami z dzieł prawniczych, a także przeciąganie procesów w nieskończoność, co zostało ukrócone przez sejm poprzez wprowadzenie limitu patronów: jednego do mniejszych spraw i trzech do spraw większych. Wprowadzenie zasady *numerus clausus* feriarzu przy sądach, niski poziom nauki prawa, brak jednolitych regulacji dotyczących samorządu i usług prawnych, spowodowało rozproszenie mecenasów i zdecydowaną przewagę sądu nad palestrantami, wyrażającą się możliwością pozbawienia patronizacji, czy nałożenia kary osadzenia w więzy. Jedyna czynna forma protestu palestrantów, czyli strajk, został ukrócony postanowieniami konstytucji sejmowej z 1768 r. przewidującej dla strajkujących mecenasów karę wydalenia z zawodu³³. Próby kompleksowego uregulowania sytuacji pełnomocnika procesowego podjęte przez Andrzeja Zamoyskiego i Józefa Wybickiego przerwały rozbiory Rzeczypospolitej.

Instytucja pierwszych zawodowych pełnomocników – adwokatów na terenie Księstwa Warszawskiego, powołana została przez Napoleona w 1808 r. Po 1815 r. prawo do występowania przed trybunałami cywilnymi posiadali także patroni – adwokaci przed sądami apelacyjnymi, natomiast stronę w Sądzie Kasacyjnym reprezentować mogli jedynie mecenasowie³⁴. Dopiero w wyniku reformy z 1864 r. ustanowiono jednolitą instytucję adwokatów przysięgłych, jednak sytuacja pełnomocników na terenie całego zaboru rosyjskiego była ściśle powiązana z ustrojem sądownictwa. Kres temu położył dopiero dekret Naczelnika Państwa z 24 grudnia 1918 r. w przedmiocie statutu tymczasowego Palestry Państwa Polskiego, który wszedł w życie 1 stycznia 1919 roku³⁵. Na terenie zaboru pruskiego obowiązywał początkowo model komisarzy sprawiedliwości (*Rechtsanwälte*), *de facto* urzędników cesarskich, których rolą było czynne poszukiwanie prawdy materialnej w procesie, choć często kosztem klienta, dopiero w wyniku wprowadzenia ordynacji z 1878 r. w Rzeszy

³³ T. Woner, „Bunt palestry w dobie upadku saskiego”, „Pal.” 1959, nr 5, s. 52 i n.; S. Janczewski, *Udział adwokatury w kształtowaniu kultury Polski przedrozbiorowej*, przedruk, „Pal.” 2008, nr 11-12, s. 231 i n.; J. Sobczak, *Zastępcy procesowi stron w projektach reform organizacji sądownictwa ziemskiego po Konstytucji 3 Maja oraz w praktyce sądów ziemiańskich* [:] *Szkice z dziejów adwokatury polskiej*, R. Łyczywek (red.), Warszawa 1978, s. 44-45.

³⁴ A. Redzik, *op. cit.*, s. 16.

wprowadzono instytucję adwokata³⁶. Dużo bardziej korzystne warunki rozwoju miała natomiast palestra w zaborze austriackim, korzystająca z zasad niezależności sądów i autonomii zawodowej, oparta od 1869 r. na strukturze izb adwokackich³⁷. Na podstawie ordynacji cesarskiej z dnia 6 lipca 1868 r.³⁸, izbę tworzyli adwokaci mający miejsce zamieszkania w jej okręgu po wpisie na stosowną listę³⁹. Od początku powołania, samorząd stał na straży swoich praw, szczególnie ostro występując przeciwko instytucji tzw. pokątnego pisarstwa, czyli nieprofesjonalnych doradców jurystycznych redagujących pisma urzędowe i procesowe, a nieposiadających stosownego wykształcenia prawniczego i pozostających poza kontrolą samorządu⁴⁰.

Pierwsza kompleksowa regulacja dotycząca świadczenia usług prawnych w niepodległej Rzeczypospolitej wydana została dopiero przez prezydenta RP rozporządzeniem z dnia 7 października 1932 r. – Prawo o ustroju adwokatury⁴¹, a która nie została pozytywnie przyjęta przez środowisko prawnicze. Wkrótce została zastąpiona obszerniejszą ustawą z dnia 4 maja 1938 r. – Prawo o ustroju adwokatury⁴², nakładającą na samorząd silny nadzór ministra sprawiedliwości, wówczas Witolda Grabowskiego, głównego oskarżyciela z procesu brzeskiego. Zgodnie z jej brzmieniem, adwokatów, jako podmiot prawa publicznego, stanowił ogół adwokatów i aplikantów, zorganizowanych w izbach adwokackich, kierowanych przez okręgowe rady adwokackie. Daleko idące uprawnienia nadzorcze ministra wyrażały się w kompetencji do uchylania sprzecznych z prawem uchwał samorządu, możliwości rozwiązywania rad adwokackich, czy nawet zamykania list adwokatów i aplikantów, z czego mocą rozporządzenia z dnia 4 czerwca 1938 r. skrupulatnie skorzystano⁴³, powołując się na zjawisko tzw. przeludnienia w adwokataturze⁴⁴. Ustawa uznawała ponadto za delikt

³⁵ Dz. P. Nr 22, poz. 75; T. Kotliński, *Projekty urzędu adwokatury polskiej w latach 1917–1938*, „Pal.” 2006, nr 11-12, s. 118 i n.

³⁶ S. Janczewski, *op. cit.*, s. 73.

³⁷ T. J. Kotliński, *Krótką historią adwokatury galicyjskiej*, „Pal.” 2009, nr 5-6, s. 151-152.

³⁸ Dz.U. P. Austr. z 1868 r. Nr 96.

³⁹ W 1871 r. istniały izby adwokackie we Lwowie, Tarnopolu, Tarnowie, Samborze, Krakowie i Przemyślu, a w 1874 r. w Galicji 1 adwokat przypadał na 23 tysiące mieszkańców, por. T. J. Kotliński, *Adwokatura krakowska w latach 1868-1944*, „Rocznik Krakowski” 2009, t. LXXV, s. 95; S. Grodziski, *Uwagi o początkach staropolskiej adwokatury [:] Adwokatura w dawnej Galicji. Historia samorządności*, S. J. Jazwiecki (red.), Kraków 2010, s. 27.

⁴⁰ S. Milewski, *Nieprawi synowie Temidy*, „Pal.” 2001, nr 9-10, s. 91-95.

⁴¹ Dz.U. z 1932 r. Nr 86, poz. 733. Pierwotny projekt ustawy *nolens volens* został nazwany przez środowisko jako „ustawa o rozstroju adwokatury”, por. Z. Krzemiński, *Mecenas Jan Nowodworski*, „Pal.” 1981, nr 1.

⁴² Dz.U. z 1938 r. Nr 33, poz. 289.

⁴³ T. J. Kotliński, *Samorząd adwokacki w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 170.

⁴⁴ S. Janczewski, *Adwokatura międzywojenna. Przyczynek do dziejów adwokatury*, „Pal.” 1968, nr 11 s. 32.

dyscyplinarny lekkomyślne wniesienie kasacji do SN, czy wniesienie jej w celu działa na zwłokę.

W okresie międzywojennym udało się jednak rozwiązać pewne newralgiczne kwestie związane ze świadczeniem usług prawnych w formie samorządu zawodowego. Po wejściu w życie rozporządzenia prezydenta z dnia 27 października 1933 r. – prawo o notariacie, rozwiązano kwestię łącznego wykonywania usług adwokackich i notarialnych⁴⁵, a także obowiązku adwokata jako pełnomocnika procesowego do występowania podczas rozprawy w tocząc i w bierąc⁴⁶. Jednocześnie dla interesów Rzeczypospolitej obsługę prawną Skarbu Państwa powierzono powołanej dekretem z 7 lutego 1919 r. Prokuratorii Generalnej bezpośrednio podległej „prezydentowi ministrów”⁴⁷. Zadaniem tej instytucji była obrona prawna i zastępstwo prywatno-prawnych i publicznych interesów Skarbu Państwa oraz finansowanych przez niego zakładów i instytucji. Co do zasady, zastępcami procesowymi Prokuratorii byli jej urzędnicy, niemniej jednak pełnomocnictwo szczególne mogli uzyskać także adwokaci podejmujący określone działania na wezwanie zainteresowanych jednostek⁴⁸. Rozwój dalszych regulacji przecięła II wojna światowa, całkowicie uniemożliwiająca systematyczne świadczenie usług prawnych na terenach okupowanych⁴⁹.

Tuż po zakończeniu wojny jedyną grupą zawodową, świadczącą wykwalifikowaną pomoc prawną byli adwokaci, którzy zgodnie z treścią ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury, nazywanej w literaturze „kagańcową”, mieli za zadanie udzielać usług prawnych zgodnie z interesami mas pracujących, zwłaszcza poprzez współdziałanie z sądami i innymi władzami w ochronie porządku Polski Ludowej⁵⁰. Ograniczeniu uległa natomiast rola samorządu zawodowego, a jego organy uzależniono od Ministra Sprawiedliwości, jednocześnie wprowadzone zostały dodatkowe kryteria przynależności do stanu adwokackiego, decydowały zwłaszcza tzw.

⁴⁵ D. Malec, *Adwokatura a notariat w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia z dziejów obu instytucji*, „Pal.” 2003, nr 9-10, s. 213.

⁴⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 1932 r. o stroju adwokatów przy rozprawach (Dz.U. z 1932 r. Nr 97, poz. 839), por. T. J. Kotliński, *Słów kilka o historii stroju adwokackiego*, „Pal.” 2007, nr 3-4, s. 164-167.

⁴⁷ Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie utworzenia Prokuratorji Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1919 r. Nr 14, poz. 181).

⁴⁸ Por. art. 6 ust. 3 *ibidem*.

⁴⁹ Z. Krzemiński, *Historia warszawskiej adwokatury*, Warszawa 2005, s. 138 i n.

⁵⁰ (Dz.U. z 1950 r. Nr 30, poz. 275 ze zm.). Do czasu wejścia w życie nowej ustawy obowiązywała ustawa z 1938 r. uzupełniona o postanowienia Dekretu z dnia 24 maja 1945 r. o tymczasowych przepisach uzupełniających prawo o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1945 r. Nr 25, poz. 146) oraz Dekretu z dnia 22 stycznia 1946 r. o wyjątkowym dopuszczaniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych (Dz.U. z 1946 r. Nr 4, poz. 33).

kwalifikacje osobiste, dzięki którym można było uzyskać wpis na listę adwokacką nawet bez odbycia aplikacji, czy ukończenia studiów prawniczych. Jednocześnie obok dotychczasowej działalności indywidualnej wprowadzono alternatywną formę wykonywania zawodu, jaką są zespoły adwokackie. Powyższy stan rzeczy nie trwał jednak długo, bowiem ustawodawcy ludowemu przyświecała diametralnie odmienna koncepcja świadczenia usług prawnych, w ramach tzw. gospodarki uspołecznionej.

Zgodnie z dekretem z dnia 5 sierpnia 1949 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym powołane zostały oddzielne od sądów organy do rozpoznawania spraw pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej⁵¹. Ich obsługę powierzono radcom i referentom prawnym, a funkcję tę mogły pełnić jedynie osoby z kwalifikowanym wykształceniem prawniczym⁵². Jednocześnie w 1951 r. w miejsce zlikwidowanej Prokuratury Generalnej powołano Urząd Zastępstwa Sądowego⁵³. W wyniku postanowień uchwał Rady Ministrów w prezydiach wojewódzkich, a następnie powiatowych, miejskich i dzielnicowych rad narodowych, utworzone zostały stanowiska radców prawnych⁵⁴, niemniej jednak, jak podkreśla P. Sikorski, w latach pięćdziesiątych pozycja radców prawnych została niedookreślona⁵⁵. Wyodrębnienie zawodu radcy prawnego nastąpiło dopiero w wyniku Uchwały Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 1961 r. w sprawie wykonywania obsługi prawnej w przedsiębiorstwach państwowych, zjednoczeniach i bankach państwowych⁵⁶, a także na podstawie ówczesnych regulacji zawartych KPC i KPK, umożliwiających reprezentowanie przez radcę zatrudniającej go jednostki przed Arbitrażem Gospodarczym. Niewyłączona została także możliwość świadczenia usług prawnych przez radcę prawnego osobom

⁵¹ Dz.U. z 1949 r. Nr 46, poz. 340 ze zm.; w szczególności ci chodziło o przedsiębiorstwa państwowe, banki, zakłady i instytucje pozostające pod zarządem państwa, Naczelną Radą Spółdzielni, związki spółdzielni, spółki prawa cywilnego i handlowego, w których Skarb Państwa, przedsiębiorstwa państwowe, albo osoby prawne posiadały udział ponad 50% kapitału zakładowego, oraz pomiędzy władzami i urzędami państwowymi a powyższymi jednostkami.

⁵² Osobom które złożyły egzamin adwokacki, sędziowski lub prokuratorski.

⁵³ Powołano na mocy Dekretu z dnia 29 marca 1951 r. o organach zastępstwa prawnego (Dz.U. z 1951 r. Nr 20, poz. 159). Jego zadaniem było udzielanie pomocy prawnej w sprawach cywilnych przed sądami, udzielaniu opinii prawnych i współdziałaniu w opracowaniu aktów prawnych; Ośrodek Badawczy Radców Prawnych, „R. Pr.” 1993 r., nr 3, s. 6.

⁵⁴ Uchwała Rady Ministrów z dnia 2 czerwca 1954 r. w sprawie zastępstwa sądowego i obsługi prawnej terenowych organów władzy państwowej (M.P. z 1954 r. Nr 55, poz. 752); Uchwała Rady Ministrów z dnia 9 listopada 1957 r. w sprawie obsługi prawnej powiatowych rad narodowych oraz niektórych miejskich i dzielnicowych rad narodowych (M.P. z 1957 r. Nr 88, poz. 522).

⁵⁵ P. Sikorski, *Trzydzieści lat w zawodzie*, „R. Pr.” 1996, nr 2, s. 71. Na temat etymologii pojęcia „radca prawny” por. T. Sławek, *Kilka uwag o zawodzie radcy prawnego*, „R. Pr.” 2007, nr 6, s. 55 i n.; E. Kwiatkowska-Fałęcka, *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego* [:] *Zawód radcy prawnego...*, s. 27-42.

⁵⁶ M.P. z 1961 r. Nr 96, poz. 406.

fizycznym, bowiem ówczesny art. 87 § 1 KPC jako pełnomocnika strony dopuszczał osobę pozostającą ze stroną w stałym stosunku zlecenia⁵⁷, zaś § 2 tego przepisu stanowił, że radca mógł być pełnomocnikiem jednostki gospodarczej lub organizacji społecznej. Jak podkreśla się w literaturze sukces radców był jednak połowiczny, nie stworzona została bowiem odrębna korporacja zawodowa⁵⁸.

Powstanie nowego zawodu prawniczego tworzonego w opozycji do dotychczasowej palestry, ograniczyło zakres pomocy prawnej udzielanej przez adwokatów do kategorii osób fizycznych i to jedynie na podstawie doraźnych umów⁵⁹. Co więcej, nowa ustawa o ustroju adwokatury z dnia 19 grudnia 1963 r.⁶⁰ doprowadziła do likwidacji kancelarii indywidualnych, a adwokaci mogli świadczyć usługi jedynie za pośrednictwem kierownika zespołu adwokackiego lub w społecznym biurze pomocy prawnej⁶¹. Jedynym pozytywnym *novum* zawartym w ustawie był zwrot o adwokaturze jako samorządzie zawodowym. Kolejna, obecnie obowiązująca regulacja, uchwalona 26 maja 1982 r., stanowiła punkt zwrotny w rozwoju adwokatury, choć pogłębiła różnice między samorządami: adwokackim i radcowskim⁶². Wprowadzono zasadę *incompatibilitas*, a podstawową jednostką adwokatury pozostał zespół adwokacki, choć na zasadzie wyjątku ustawa dopuszczała obsługę prawną innych jednostek.

W 1982 r. kompleksowej regulacji poddano także zawód radcy prawnego, który uzyskał własny, odrębny samorząd zawodowy, nadzorowany przez Ministra Sprawiedliwości. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych⁶³ utrzymywała zasadę wykonywania zawodu radcy prawnego w formie obsługi głównie państwowych i spółdzielczych jednostek organizacyjnych, niemniej jednak rozszerzono tę kategorię na rzecz organizacji społecznych i spółek z udziałem kapitału państwowego, spółdzielczego lub organizacji społecznych. Zakres reprezentacji zmieniła dopiero ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej⁶⁴, zawierająca swoistą wykładnię pojęcia „pomoc prawna”. Na jej podstawie samorząd radcowski uzyskał prawo do reprezentowania osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

⁵⁷ A. Karnicka-Kawczyńska, J. Kawczyński, *Adwokat i radca prawny jako pełnomocnicy procesowi*, „Prawo Spółek” 1998, nr 6, s. 44. Przypadki reprezentowania osoby fizycznej przez radcę miały jednak charakter sporadyczny.

⁵⁸ Ośrodek Badawczy Radców Prawnych, *op. cit.*, s. 11.

⁵⁹ W praktyce adwokaci reprezentowali sektor uprzemysłowiony jedynie incydentalnie.

⁶⁰ Dz.U. z 1963 r. Nr 57, poz. 309 ze zm.

⁶¹ A. Redzik, *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Warszawa 2010, s. 102.

⁶² Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 1982 r. Nr 16, poz. 124 ze zm.); A. Redzik, *op. cit.*, s. 104-105.

⁶³ Dz.U. z 1982 r. Nr 19, poz. 145 ze zm.

⁶⁴ Dz.U. z 1988 r. Nr 41, poz. 324 ze zm.

Zasadnicze zmiany przyniosły dopiero uregulowania zawarte w ustawie z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁶⁵, umożliwiające samorządowi radcowskiemu prowadzenia list radców prawnych. U progu III Rzeczypospolitej uprawnione do świadczenia pomocy prawnej wykształcone zostały dwie korporacje zawodowe, różniące się od siebie charakterem i sposobem wykonywania zawodu.

§ 2. Uwarunkowania ustrojowe

Na gruncie peerelowskiej tradycji konstytucyjnej świadczenie usług prawnych w formie adwokackiego samorządu zawodowego bądź samorządu zawodowego radców prawnych, nie zostało określone choćby nawet w sposób pośredni, wbrew wieloletnim dążeniom ich przedstawicieli⁶⁶. Podniesienie do rangi konstytucyjnej zawodów zaufania publicznego stało się możliwe dopiero w 1989 r. na skutek wpisania do Konstytucji z 1952 r. zasady swobody działalności innych form samorządu niż samorząd terytorialny (art. 5), a także zasady swobody podejmowania działalności gospodarczej (art. 6)⁶⁷. Samorząd zawodowy został zdefiniowany jako forma organizacyjna zrzeszania się obywateli powiązanych więzią zawodową, powstająca w celu reprezentowania ich interesów wobec państwa. Powyższa koncepcja została także utrzymana i rozszerzona na gruncie Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. jako egemplifikacja zasady pomocniczości, na co wskazuje zdecydowane umocnienie i poszerzenie ustrojowych gwarancji swobody podejmowania tej formy działalności. Nie zostały natomiast spełnione postulaty części przedstawicieli doktryny domagających się wpisania *expressis verbis* przepisu poświęconego pozycji prawnoustrojowej adwokatury⁶⁸. Zdaniem W. Skrzydło, zagadnienie zawodów zaufania publicznego nie należy bowiem do materii prawa konstytucyjnego, ze względu na fakt, że „problemy te stanowią z reguły przedmiot regulacji ustawowych, to jednak z uwagi na presję ze strony

⁶⁵ Dz.U. z 1989 r. Nr 33, poz. 175 ze zm.

⁶⁶ Zarówno Konstytucja marcowa w art. 68, jak i konstytucja kwietniowa w art. 72 pkt 2 posługiwały się sformułowaniem „samorząd gospodarczy”, którego w żaden sposób nie da się powiązać ze współczesnym konstytucyjnym pojęciem „samorząd”; por. D. Dudek, *Konstytucyjnoprawne uregulowanie adwokatury*, „Pal.” 1988, nr 7, s. 63.

⁶⁷ Por. ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. z 1989 r. Nr 75, poz. 444).

⁶⁸ D. Dudek, *Prawo konstytucyjne...*, s. 37; P. Winczorek, T. Stawecki, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o postępowaniu dyscyplinarnym wobec osób wykonujących niektóre zawody prawnicze*, „Pal.” 2006, nr 7-8, s. 141–156.

wymienionych środowisk zawodowych problematyka ta znalazła wyraz w ustawie zasadniczej⁶⁹.

Wobec licznych żądań formułowanych przez doktrynę zwłaszcza w trakcie tzw. transformacji ustrojowej, ustrojodawca zdecydował o umieszczeniu przepisu o samorządzie zawodowym w I rozdziale Konstytucji. Przywołując brzmienie przepisu art. 17 ust. 1 stanowiącego, że „w drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony”, należy zauważyć, że norma ta jest formą dowartościowania przez ustrojodawcę roli jaką pełnią zawody zaufania publicznego pośród innych instytucji demokratycznego państwa prawnego⁷⁰. Jako forma decentralizacji poziomej, pełniąca funkcję pośrednika między administracją publiczną a osobami wykonującymi określone zawody, służy realizacji zadań publicznych w obrębie władzy wykonawczej⁷¹. Samorząd zawodowy jest wyposażony w zdolność publicznoprawną, a jednocześnie, korzystając z przyznanego mu upoważnienia kompetencyjnego, partycypuje w sprawowaniu części władzy publicznej, zachowując jednocześnie względną niezależność od organów państwa⁷². Poprzez normy zawarte w stosownych regulacjach dotyczących samorządu, zwłaszcza tzw. ustawach pragmatycznych, państwo pośrednio uzyskuje nadzór nad samorządem, a z drugiej strony „organy samorządu zawodowego nie mogą nie uwzględniać treści art. 17 Konstytucji w toku wykonywania swoich ustawowych oraz statutowych kompetencji”⁷³.

Na gruncie doktryny konstytucyjnej pojęcie zawodu zaufania publicznego jest terminem zupełnie nowym, nieobecnym także w ustawach zasadniczych państw europejskich⁷⁴. W toku prac nad projektem Konstytucji wprowadzić nie dokonano ścisłej interpretacji tego pojęcia, ale ograniczono się do uznania, że chodzi o ogólnie uznawane zawody prawnicze i medyczne, zaznaczając że tego szczególnego przymiotu nie można przyznawać wszystkim zawodom. Według K. Wojtczaka chodzi jedynie o wolne zawody, dla których mogą być tworzone samorządy zawodowe sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem zawodu w granicach interesu publicznego i dla jego

⁶⁹ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze, 2009, s. 26.

⁷⁰ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 115.

⁷¹ H. Izdebski, *Sprawowanie pieczy nad należytym wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, Warszawa 2002, s. 33.

⁷² J. Hauser, D. Długosz, *Tezy w sprawie zawodów zaufania publicznego*, Warszawa 2002, s. 122.

⁷³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2008 r. (sygn. akt SK 16/07).

ochrony⁷⁵. Konieczność jej zapewnienia wprost wynika z asymetrii sytuacji klienta zwracającego się do osoby wykonującej zawód zaufania publicznego. Klient nie jest bowiem w stanie „ocenić merytorycznej jakości i wartości otrzymanego świadczenia (usługi, porady, pomocy) ani też skutków, jakie w sferze jego podstawowych interesów wyniknąć mogą z zachowania się w sposób wskazany mu przez profesjonalnego doradcę”⁷⁶. Klient musi zatem nabrać określonego przekonania, że ujawnione przez niego wszelkie dla sprawy istotne, a także poufne i drażliwe okoliczności, nie zostaną wykorzystane niezgodnie z jego interesami. W. J. Wołpiuk uznaje zatem, że sprawowanie pieczy jest zatem istotnym wyróżnikiem kwalifikującym do zaliczenia w ramach katalogu samorządu zawodu zaufania publicznego⁷⁷. W wyroku z 18 lutego 2004 r. TK zauważył, że piecza samorządów prawniczych wobec zawodów zaufania publicznego powinna być sprawowana „w granicach interesu publicznego i jego ochrony”, przy czym interes oraz jego ochronę nie należy utożsamiać z interesem danej korporacji zawodowej⁷⁸.

Jak słusznie zauważa Z. Husak, konstrukcja prawna przyjęta w art. 17 ust. 1 i ust. 2 nie jest jednolita⁷⁹. Ustrojodawca dokonuje bowiem rozróżnienia pomiędzy samorządami tworzonymi przez zawody zaufania publicznego, a „innymi rodzajami samorządu”. W doktrynie zgodnie przyjmuje się, iż reżim prawny obu instytucji nie jest identyczny, bowiem zawody zaufania publicznego mają charakter kwalifikowany, choć konstytucja wprost nie stanowi o ich definicji. Do cech zawodu zaufania publicznego zalicza się konstytuujące go elementy, a w szczególności wykonywanie nie dla zysku, ale dla zaspokojenia interesu publicznego⁸⁰. Według P. Sarneckiego, samorządy skupiające zawody zaufania publicznego mogą ograniczać wolność podejmowania działalności gospodarczej swoich członków, o ile centrum ich aktywności polegałoby na prowadzeniu działalności gospodarczej⁸¹. Powyższa teza uzasadniona jest względami

⁷⁴ M. Granat, *Uwagi o statusie samorządów zawodowych – reprezentantów osób wykonujących zawody zaufania publicznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2004, t. XII, s. 95-96.

⁷⁵ K. Wojtczak, *Reglamentacja zawodów zaufania publicznego ze względu na prawną formę ich wykonywania w świetle rozwiązań polskich i państw członkowskich Wspólnot Europejskich*, Warszawa 2002, s. 157.

⁷⁶ T. Pietrzykowski, *Etyka i deontologia zawodowa* [:] *Zawód radcy prawnego...*, s. 104.

⁷⁷ W. J. Wołpiuk, *Samorząd zaufania publicznego a interes publiczny*, Warszawa 2002, s. 131.

⁷⁸ sygn. akt P 21/02, OTK ZU, nr 2/A/2004, poz. 9.

⁷⁹ Z. Husak, *Zasada decentralizacji władzy publicznej* [:] *Zasady Ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, D. Dudek (red.), Warszawa 2009, s. 261.

⁸⁰ B. Banaszak, *op. cit.*, s. 117.

⁸¹ P. Sarnecki, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust.1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury* [:] *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, Warszawa 2000, s. 153.

bezpieczeństwa obrotu, ochroną praw obywatelskich oraz szczególnymi wymaganiami uzyskiwania uprawnień do wykonywania zawodu, które gwarantują należyte świadczenie usług prawnych wyższego rzędu.

Zdaniem J. Hausnera i D. Długosza pewne atrybuty decydują o tym, czy daną profesję można objąć pojęciem zawodu zaufania publicznego. W szczególności decyduje o tym charakter wykonywanego zawodu, zwłaszcza jeżeli jego przedmiot dotyczy dóbr o szczególnym znaczeniu⁸², a korzystanie ze świadczeń profesjonalisty występuje najczęściej w sytuacji zaistnienia realnego, albo chociażby potencjalnego niebezpieczeństwa dla takich dóbr. Społeczeństwo godzi się bowiem z możliwością powierzenia informacji dotyczących ich życia prywatnego, które następnie zostaną objęte tajemnicą zawodową, niepodlegającą – co do zasady – ujawnieniu. Realizacji tego celu służyć ma objęcie osób dysponujących tego rodzaju tajemnicą, immunitetem, pozwalającym na uniknięcie odpowiedzialności karnej za odmowę ujawnienia informacji, wykonywanie zawodu na zasadach braku podległości służbowej i występowania hierarchii urzędniczej, a także dzięki sformalizowanym i ukształtowanym przez samo środowisko normom deontologicznym wynikających z ponadprzeciętnych wymagań etycznych stawianych przez społeczeństwo⁸³. *Ratio legis* istnienia samorządu prawniczego zawiera się zatem w szczególnym przymiocie, jakim jest zaufanie publiczne.

W literaturze podkreśla się, że tak przyznane samorządowi władztwo obejmuje określone zadania⁸⁴. Po pierwsze, chodzi tu o reprezentowanie osób wykonujących zawód zaufania publicznego; po drugie, nadzór i sprawowanie pieczy nad właściwym wykonywaniem zawodu; po trzecie, dopuszczenie do wykonywania określonego zawodu wraz z prowadzeniem rejestru osób posiadających takie uprawnienia; po czwarte, tworzenie norm deontologicznych i nadzór nad ich przestrzeganiem; po piątę, doskonalenie zawodowe oraz określenie podstawy programowej kształcenia zawodowego; po szóste przejęcie odpowiedzialności w zakresie sądownictwa dyscyplinarnego⁸⁵. Natomiast zdaniem A. Szmyta, samorząd zawodowy pełni zasadniczo dwie funkcje: reprezentacyjną oraz nadzorczą. Pierwsza z nich ma charakter korporacyjny i jest sankcjonowana przez prawo, nie jest bowiem prawnie dopuszczalne wykonywanie zawodu poza wspólnotą, a polega na reprezentacji danego zawodu wobec

⁸² Zwłaszcza życie, zdrowie, wolność, godność, dobre imię.

⁸³ H. Zięba-Załucka, *Samorząd zawodowy w świetle konstytucji RP*, „MoP” 2005, nr 10, s. 495.

⁸⁴ W. J. Wołpiuk, *op. cit.*, s. 141.

członków wspólnoty, jak i osób trzecich. Wspólnota zawodowa jest jednocześnie zobowiązana do dbałości o interesy członków samorządu a także o ich właściwy poziom fachowy i etyczny⁸⁶. Z kolei wypełnianie funkcji nadzorczej, polegającej na sprawowaniu pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu, „nie jest wolne od napięć czy wręcz konfliktów między partykularnymi interesami grupy wykonującej określony zawód a interesem publicznym w granicach którego i dla którego ochrony samorząd sprawuje pieczę nad należyтым wykonywaniem tego zawodu. Nie zmienia to jednak istoty samorządu zawodowego, wyrażającej się w nałożeniu nań obowiązku harmonijnego łączenia wymienionych funkcji”⁸⁷. Uprawnienia nadzorcze wynikają z troski ustrojodawcy o interes osób korzystających z usług, a obdarzających członków samorządu szczególnym stosunkiem zaufania⁸⁸.

Zadania prawniczych samorządów zawodowych są określone w poszczególnych ustawach pragmatycznych. Według TK mogą one w szczególności decydować o prawie wykonywania danego zawodu wraz z określeniem warunków, które muszą spełnić potencjalni kandydaci tworzący wspólnotę wraz z zapewnieniem wymogu prowadzenia rejestru osób aktualnie prowadzących taką działalność zawodową⁸⁹. W innym orzeczeniu TK stwierdził, że konieczna jest „ochrona odbiorców usług prawniczych, które wiążą się ze szczególnym ryzykiem. Dlatego weryfikacja przygotowania do zawodu i nabór do zawodu nie mogą być pozostawione w całości swobodzie sił rynkowych, bez jakiegokolwiek regulacji i jednoczesnego stawiania wymogów profesjonalnych i etycznych, a także – gwarancji ich dochowania”⁹⁰. Decyzje o rodzajach, zasięgu i zasadach wykonywania prawniczych zawodów zaufania publicznego jako zawodów reglamentowanych podejmuje ustawodawca⁹¹. Natomiast wzmocnienie kontroli państwa nad samorządami inspirowane przez centralne ośrodki decyzyjne władzy należy postrzegać jako „sprzeczne z ideą samorządności, rozumianej nie jako łaskawość czy dobrodziejstwo dane przez państwo, lecz jako realizacja przysługującego jednostce i zbiorowości prawa do samorządności”⁹².

⁸⁵ J. Hauser, D. Długosz, *op. cit.*, s. 122.

⁸⁶ A. Szmyt, *Uprawnienia samorządów zawodowych w świetle art. 17 Konstytucji*, „Ekspertyzy i Opinie Prawne. Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu” 2002, nr 4, s. 63.

⁸⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 maja 2001 r. (sygn. akt K 37/00).

⁸⁸ W. J. Wołpiuk, *op. cit.*, s. 144.

⁸⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego, *op. cit.*

⁹⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 marca 2008 r. (sygn. akt K 4/07).

⁹¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 kwietnia 2006 r. (sygn. akt K 6/06).

⁹² P. Sendeci, *O niezależność zawodów prawniczych*, „Pal.” 2007, nr 5-6, s. 97-107.

Samorządy zrzeszające prawnicze zawody zaufania publicznego są instytucjami o charakterze przymusowym, co wynika z konstytucyjnego terminu „sprawowanie pieczy”, a przynależność do wspólnoty samorządowej wszystkich osób, które uważa się za podejmujące działalność tego typu wynika *ex lege*. Członkiem samorządu adwokackiego bądź samorządu radców prawnych, staje się każdy, kto uzyskał wpis na listę w stosownej radzie adwokackiej lub radcowskiej. Wpis mający charakter konstytutywny wiąże się z obowiązkiem złożenia ślubowania, albo wyznaczenia siedziby. Jak zauważa P. Winczorek, nie można „nie należeć do odpowiedniej wspólnoty, jeśli wykonuje się ten zawód, a wykonywanie zawodu poza wspólnotą jest prawnie niedopuszczalne”⁹³. Zdaniem TK, w przypadku zwolnienia osób wykonujących zawód zaufania społecznego z obowiązku uzyskania wpisu do rejestru członków samorządu zawodowego, wykonywanie zawodu bez takiego wpisu „pozostawałoby bez właściwej reprezentacji i odpowiedniego nadzoru nad należytym jego wykonywaniem. W przeciwnym razie mielibyśmy do czynienia z dwiema grupami wykonującymi zawód (...) – grupą reprezentowaną i nadzorowaną przez samorząd oraz grupą pozbawioną tego rodzaju reprezentacji i nadzoru, co nie byłoby zgodne z istotą samorządu zawodowego wyrażoną w art. 17 ust. 1 Konstytucji”⁹⁴. Przymiot przymusowej przynależności odróżnia samorząd zawodowy od związku zawodowego, którego członkowie organizują się na zasadzie dobrowolności. Jednocześnie pozbawienie prawa do wykonywania zawodu bez prawa ubiegania się o ponowny wpis jest niezgodne z Konstytucją⁹⁵.

Jak zaznacza H. Zięba-Załużka, instytucja samorządu zawodowego jest spełnieniem fundamentalnej zasady konstytucyjnej – zasady decentralizacji władzy publicznej, umożliwiającej przenoszenie części uprawnień władczych na grupy obywateli, a jednocześnie „art. 17 ust. 1 stanowi *lex specialis* wobec postanowień Konstytucji zabezpieczających swobodę wyboru zawodu i prowadzenia działalności gospodarczej”⁹⁶. Zdaniem ustrojodawcy wynika to z faktu, iż pewnym czynnościom zawodowym mogą sprostać jedynie osoby legitymujące się wysokim poziomem wiedzy ogólnej i specjalistycznej, a jednocześnie podlegające właściwym rygorom etycznym pozwalającym na ustanowienie zasad odpowiedzialności zawodowej⁹⁷. *A contrario* dopuszczenie osób nie spełniających powyższych przesłanek nie leżałoby w interesie

⁹³ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008, s. 52.

⁹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 maja 2001 r. (sygn. akt K 37/00).

⁹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2010 r. (sygn. akt K 1/09).

⁹⁶ H. Zięba-Załużka, *op. cit.*, s. 497.

publicznym. Samorządy uzyskały zatem kompetencję do ograniczania praw i wolności konstytucyjnych zawartych w art. 20, 22 i 65 Konstytucji, bowiem wolność wykonywania zawodu powinna ustępować „potrzebie nie czynienia uszczerbku zaufaniu publicznemu, którym pewne zawody są obdarzane”⁹⁷.

Realizacja konstytucyjnych zadań samorządów urzeczywistnia się poprzez eliminowanie i niwelowanie partykularnych interesów osób wykonujących zawód oraz uzgodnienia ich z interesem publicznym przez samych zainteresowanych⁹⁹. Zdaniem TK nie oznacza to jednak kompetencji dla samorządów zawodowych do wprowadzenia jakichkolwiek ograniczeń w odniesieniu do konstytucyjnej zasady wolności wyboru zawodu¹⁰⁰. W praktyce realizacja funkcji reprezentacyjnej i nadzorczej odbywa się w oparciu o wypracowaną historycznie strukturę zawodową, jaką są jednostki samorządu, które tradycyjnie nazywa się izbami. Jednostki organizacyjne samorządu co do zasady wyposażone zostają w osobowość prawną, na szczeblu centralnym i lokalnym, albo przynajmniej na jednym z nich. W przypadku zawodów świadczących pomoc prawną konkretyzacja tej zasady wyrażona jest w art. 9 i 38 PrAdw ustanawiających organy samorządu adwokackiego oraz w art. 5 ust. 2 RadPrU ustanawiającym organy samorządu radcowskiego.

Jak słusznie zatem podkreśla się w literaturze, zarówno zawód adwokata, jak i radcy prawnego mają charakter zawodów zaufania publicznego, co zostało wyrażone zarówno w stanowisku TK (wyrok z dnia 21 maja 2002 r.)¹⁰¹, jak i NSA w Warszawie (postanowienie z dnia 1 lipca 2002 r.)¹⁰². Dla porządku należy przytoczyć także stanowisko SN (wyrok z dnia 29 maja 2001 r.)¹⁰³, który uznał, że zawód adwokata nie należy do zawodów zaufania publicznego ze względu na fakt, że PrAdw *explicite* nie nadaje mu takiego statusu, którego nie można wprost wywodzić z ustawy, powołując także zarzuty treści pełnienia przez adwokatów funkcji gospodarczej. Jak dowodzi

⁹⁷ Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s. 10.

⁹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 maja 2001 r. (sygn. akt K 37/00). Swoboda wykonywania zawodu jest zatem limitowana przez samorządy mające na celu zapewnienie standardów działalności profesjonalnej w imię obrony praw i wolności obywateli.

⁹⁹ W świetle aktualnego stanu prawnego, w polskim systemie obowiązuje 21 uregulowań rangi ustawowej powołujących samorządy zawodowe zaufania publicznego, z czego aż 11 z nich ma charakter ściśle prawnych. Są to: samorząd adwokacki, samorząd radców prawnych, samorząd rzeczników patentowych, samorząd notarialny, samorząd sędziów, samorząd kuratorów sądowych, samorząd komorniczy, samorząd doradców podatkowych, samorząd prokuratorów, samorząd syndyków licencjonowanych, samorząd referendarzy sądowych.

¹⁰⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 r. (sygn. akt P 21/02).

¹⁰¹ sygn. akt K 30/01.

¹⁰² sygn. akt OSA 1/02.

¹⁰³ sygn. akt I CKN 1217/98, OSN IC 2002 r., z. 1, poz. 13.

argumentacja W. Skrzydło *et al.*, stanowisko SN nie jest jednak poprawne, bowiem do zawodów zaufania publicznego należy zaliczać nie tylko zawody wyraźnie sklasyfikowane przez ustawodawcę, jak np. zawód rzecznika patentowego, ale również określone przez literaturę i orzecznictwo, zwłaszcza takie zawody prawnicze jak adwokat, radca prawny, czy notariusz¹⁰⁴. Obiektywnym celem samorządu adwokackiego i radcowskiego jest bowiem występowanie w interesie społeczeństwa jako ogółu, co wynika z ich charakteru działania nadanego przez ustrojodawcę, którym jest w szczególności sprawowanie pieczy nad należyтым świadczeniem pomocy prawnej przez jego członków zgodnie z treścią funkcji publicznej.

Zdaniem W. Skrzydło formą obligatoryjną wymaganą dla utworzenia samorządu zawodowego jest ustawa „zwykła”, natomiast art. 17 Konstytucji przewiduje możliwość tworzenia samorządu zawodowego adwokatów, radców prawnych, notariuszy, lekarzy, pielęgniarek oraz położnych, czyli korporacji zawodowych¹⁰⁵ o cechach konstytucyjnie zdeterminowanych. Osoby prawne typu korporacyjnego to taki rodzaj organizacji, który jest powołany do zarządzania sprawami jej członków, mających jednocześnie wpływ na podejmowaną przezeń działalność. Zakres przedmiotowy, uprawnienia członkowskie wraz ze strukturami organizacyjnymi korporacji wynikają z konkretnych regulacji ustawowych¹⁰⁶. Niemniej jednak swoboda ustawodawcy do wkraczania w sfery związane z realizacją zadań samorządu zawodowego nie jest nieograniczona¹⁰⁷. Powierzając ustawom regulowanie problematyki samorządu zawodowego, Konstytucja wprowadza jednak pewne ograniczenia, albowiem samorzady nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu, ani też uszczuplać swobody podejmowania działalności gospodarczej. Norma wyrażona w Konstytucji zakłada możliwość tworzenia samorządów zawodowych zaufania publicznego przy spełnieniu kumulatywnie dwóch przesłanek: szczególnie istotnego znaczenia wykonywania określonego zawodu oraz zainteresowania całości społeczeństwa w należyтым wykonywaniu takiego zawodu, przy czym powołanie takiego zawodu nie jest obligatoryjne¹⁰⁸. Zdaniem Z. Krzemińskiego „Konstytucja zezwala i pochwała tworzenie samorządów zawodowych, natomiast nie zezwala na kasowanie istniejących

¹⁰⁴ W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009, s. 740-741.

¹⁰⁵ W. Skrzydło, *Konstytucja...*, s. 26.

¹⁰⁶ H. Zięba-Załucka, *op. cit.*, s. 496-497.

¹⁰⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 listopada 2006 r. (sygn. akt K 30/06).

¹⁰⁸ P. Winczorek, *op. cit.*, s. 52.

samorządów”¹⁰⁹. Powyższy argument podnoszony jest w kontekście proponowanego w ostatnich latach połączenia zawodu adwokata i radcy prawnego i stworzenia tzw. „nowej adwokatury” co bez zgody zainteresowanych samorządów stanowiłoby jednak naruszenie nie tylko zasady samorządności wyrażonej w normie art. 17, ale także art. 21, 58 i 64 Konstytucji oraz byłoby sprzeczne z zasadą ochrony praw nabytych¹¹⁰.

§ 3. Pojęcie i ogólna charakterystyka usług prawnych wyższego rzędu

Pojęcie świadczenia usług prawnych wyższego rzędu znane już było Ciceronowi, który przeciwstawiał szlachetną pracę intelektualną (*operae liberales*) niewolniczej pracy fizycznej (*operae iliberales*)¹¹¹. W prawie rzymskim termin ten nieodłącznie wiązał się ze świadczeniem usługi w ramach umowy zlecenia (*mandatum*), której przedmiot musiał przedstawiać konkretną wartość dającą się oszacować pieniężnie. Jak słusznie podkreśla się w literaturze, *operae liberales* (dosłownie: „prace wyzwolone”) były świadczone przez osoby obdarzane szczególnym zaufaniem, a pochodzące z wyższych stanów: prawników, lekarzy, nauczycieli, mierniczych i architektów¹¹². Zlecone czynności miały raczej charakter pracy umysłowej, wymagały zatem wyjątkowych uzdolnień intelektualnych¹¹³. Mandatariusz nie mógł jednak żądać wynagrodzenia pod groźbą naruszenia dobrych obyczajów. Formą ewentualnej gratyfikacji mogło jedynie być dobrowolnie zaoferowane honorarium, albo zapis w testamencie udzielony przez wdzięcznego mandanta¹¹⁴. Jak zauważa W. Myszor, pod koniec starożytności wyraźnie przeciwstawiano usługi wyższego rzędu od świadczenia pracy za którą należało się wynagrodzenie, czy zapłata (*merces*)¹¹⁵.

¹⁰⁹ Z czym jednak trudno się zgodzić, zob. Z. Krzemiński, *Wojna z adwokaturą*, „Pal.” 2009, nr 1-2, s. 85.

¹¹⁰ W. Grzyb, *Kilka uwag na temat założeń projektu ustawy o połączeniu zawodów adwokata i radcy prawnego*, „Pal.” 2010, nr 1-2, s. 94; J. Mucha, M. Gwoździčka-Piotrowska, *Nowa adwokatura – przyszłość korporacji? Uwagi do drugiej wersji projektu nowego prawa o adwokaturze (tzw. nowej adwokatury)*, „R. Pr.” 2008, nr 6, s. 61 i n.; A. Kalwas, *Nie przyłożę się do likwidacji zawodu i samorządu radcowskiego*, „Kancelaria” 2009, nr 11, s. 16.

¹¹¹ M. T. Cicero, *De officiis*, I, 42 (cyt. za:) R. Mullerat, *Professional standards and rules of the professional conduct of the professional lawyer* [:] *The rule and the responsibilities of the lawyer in a society in transition*, Strasbourg 1999, s. 33.

¹¹² S. Gurgul, R. M. Karpiński, *Wynagrodzenie za czynności pośrednictwa w obrocie nieruchomościami – różnice na tle umowy o pośrednictwo*, „PPH” 2008, nr 8, s. 44.

¹¹³ A. Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa 2008, s. 303.

¹¹⁴ Dopiero w okresie pryncypatu ukształtowała się odmienna praktyka, por. M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2008, s. 258.

¹¹⁵ W. Myszor, *Zagadnienie pracy i zawodu w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne” 1982, t. XV, s. 231.

Wraz ze wzrostem zapotrzebowania na profesjonalne świadczenie pomocy prawnej, w wyniku transformacji ustrojowej i rozwoju gospodarki rynkowej, w polskiej nauce prawa rozpowszechniło się pojęcie usług prawnych. O ile pojęcie usługi zawarte jest obecnie w ŚwiadUslugU i w szczególności oznacza świadczenie wykonywane zwykle za wynagrodzeniem przez usługodawcę w ramach wykonywanego zawodu na własny rachunek, o tyle próby zbudowania definicji świadczenia usług prawnych wyższego rzędu są utrudnione ze względu na fakt, iż część takich usług może zawierać się w istniejących już terminach „rzeczoznawstwo” i „doradztwo”¹¹⁶. Legalna definicja tej instytucji znajduje się w załączniku do Rozporządzenia Rady Ministrów sprowadzającym się do enumeratywnego wyliczenia czynności wchodzących w skład pojęcia „usługi prawne”. Chodzi tu o świadczenie usług doradztwa prawnego i reprezentacji w dziedzinie prawa karnego, prawa handlowego, prawa pracy i prawa cywilnego, usługi prawne dotyczące patentów, praw autorskich i pozostałych praw własności intelektualnej, usługi notarialne, arbitrażowe i pojednawcze, a także usługi prawne związane z aukcjami¹¹⁷. Pojęcie świadczenia usług wyższego rzędu jest zatem szerokie i obejmuje czynności różnego rodzaju, należy jednak uznać że jest formą kwalifikowaną świadczenia usług. Jak podkreśla W. S. Ciupa, „usługa jest najbliższa prawnikom, jest przedmiotem ich aktywności zawodowej, choć podmiotem tej aktywności jest klient. W związku z tym, to, co powstaje w wyniku usługi, nie może być oderwane od tego, dla kogo powstaje i od tego, kto to wykonuje, a także od tego kto to konsumuje i w jaki sposób jest to wykonywane”. Natomiast według D. Hołubiec usługi prawne wyższego rzędu „stają się automatycznie produktem dla osób wyspecjalizowanych w marketingu usług prawnych”¹¹⁸. Z kolei P. W. Kowalski zaznacza, że pojęcie „usługi prawne” może w praktyce oznaczać bardzo różne rzeczy: od prawdziwie strategicznego doradztwa po rutynowe rozwiązania”¹¹⁹.

Z uwagi na postulat szczególnej ochrony klienta pewnym krajowym regulacjom dotyczącym świadczenia usług prawnych przypisywane jest szczególne znaczenie, jako tzw. usługom wyższego rzędu¹²⁰. Pojęcie to jest znane także innym niż prawo

¹¹⁶ A. Koleśnik, *Kto nie musi rozliczać się z VAT*, „Rzeczpospolita” z dnia 5 października 2004 (cyt. za:) T. Niewiadomski, *Świadczenie usług prawniczych jako działalność gospodarcza*, „EP” 2008, nr 5.

¹¹⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 października 2008 r. w sprawie Polskiej Kwalifikacji Wyrobów i Usług (PKWiU) (Dz.U. z 2008 r. Nr 207, poz. 1293).

¹¹⁸ *Usługa czy już produkt? Usługi prawnicze i ich marketingowe uwarunkowania*, „MoP” 2006, nr 22, s. 1185 i n.

¹¹⁹ P. W. Kowalski, *Dokąd zmierza rynek usług prawnych*, „Kancelaria” 2010, nr 7-8, s. 30.

¹²⁰ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński..., s. 17.

dziedzinom¹²¹, łączącym je z pojęciem zawodu zaufania publicznego. Zdaniem TK, który dokonuje wyróżnienia usług prawnych wyższego rzędu poprzez nazwanie ich „kwalifikowanymi zawodami prawniczymi”, „z woli ustawodawcy utrzymana została wielość reglamentowanych zawodów prawniczych, świadczących – w zróżnicowanym zakresie – kwalifikowane usługi prawnicze”¹²². Pojęcie to należy odróżnić od tzw. zawodów prawniczych, do których należą także m.in. zawody sędziego, prokuratora, notariusza, w ramach których można wykonywać różne czynności zawodowe¹²³. Jednocześnie zarówno PrUSP, USAU, jak i ProkU wykluczają dopuszczalność odpłatnego świadczenia usług prawnych prowadzonych przez osoby zajmujące stanowisko sędziego bądź prokuratora.

Nowy system świadczenia usług prawnych wyższego rzędu został wykreowany w wyniku głębokich nowelizacji ustaw pragmatycznych¹²⁴ i wraz z pozostałymi podustawami¹²⁵ oraz aktami prawa wewnętrznego samorządów adwokackiego i radców prawnych tworzy kompleksowy system świadczenia usług prawnych wyższego rzędu. Pomoc prawna, jako przedmiot regulacji, stała się kanwą sporu pomiędzy dwoma samorządami zawodowymi, których dzieliły odmienne tradycje, doświadczenia i pozycje zawodowe, skład liczebny i osobowy samorządów, sposób nabywania statusu oraz odmienne systemy kształcenia. Zdaniem D. Dudka kroki poczynione przez ustawodawcę w kierunku zrównania statusu adwokata i radcy prawnego stanowiące

¹²¹ Por. B. Fojut-Palka, *Lecznictwo zwierząt – refleksje weterynarza*, „Medicus Veterinarius” 2004, nr 3, s. 15.

¹²² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 listopada 2006 r. (sygn. akt K 30/06).

¹²³ T. Niewiadomski, *Świadczenie usług...*, s. 18-20.

¹²⁴ Ustawa z dnia 22 maja 1997 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1997 r. Nr 75, poz. 471 ze zm.); Ustawa o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2002 r. Nr 126, poz. 1069 ze zm.).

¹²⁵ Zręby normatywne polskiego systemu stanowią: Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz.U. z 2002 r. Nr 219, poz. 1872 ze zm.); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu (Dz.U. z 2002 r. Nr 163, poz. 1349 ze zm.); Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej adwokatów (Dz.U. z 2003 r. Nr 217, poz. 2134); Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej radców prawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 217, poz. 2135); Rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 17 maja 1983 r. w sprawie ubezpieczenia społecznego adwokatów – członków zespołów adwokackich (Dz.U. z 1983 r. Nr 28, poz. 138 ze zm.); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego adwokatów biorących udział w rozprawach sądowych (Dz.U. z 2000 r. Nr 112, poz. 1183); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego radców prawnych biorących udział w rozprawach sądowych (Dz.U. z 2000 r. Nr 112, poz. 1184). Wielość ustaw oraz aktów rangi podustawowej, a zwłaszcza

wyraz aspiracji radców, były pryncypialnie odrzucane przez palestrę¹²⁶. Ostatecznie, koncepcja zmierzająca w kierunku pełnego ujednolicenia systemu pomocy prawnej, została odrzucona przez Sejm, a przyjęte w unormowaniu z 22 maja 1997 r. rozwiązania, umożliwiły zbliżenie obu zawodów pod względem kształtu samorządów zawodowych, zakresu pomocy prawnej, a nawet zewnętrznych atrybutów zawodowych. Jednak, jak słusznie podkreśla się w literaturze, zarówno kontekst, przebieg i efekt prac legislacyjnych, łącznie z zastosowaną w ustawach techniką legislacyjną, wskazują na tymczasowość tych regulacji.

Po nowelizacji z 1997 r. świadczenie usług prawnych wyższego rzędu odbywa się wyłącznie w ramach profesji adwokata i radcy prawnego, które należy zaliczyć do tzw. wolnych zawodów. Przymiot powyższy nie jest wyłącznie tytułarnym atrybutem osoby wykonująca określone czynności, ale specjalistyczną kwalifikacją przysługującą konkretnej osobie o wyodrębnionym statusie¹²⁷. Według M. Zdyba powyższe pojęcie utożsamiane jest niekiedy z zawodem zaufania publicznego¹²⁸, przy czym należy kłaść nacisk na niematerialny aspekt tego zawodu polegający na umiejętności pozyskania klienta i jego utrzymania, czemu służyć mają osobiste przymioty i zdolności osoby świadczącej dane usługi. Na gruncie prawa handlowego wolny zawód to zawód wykonywany profesjonalnie, zawodowo poprzez świadczenie usług typowych, przy czym działalność ta wykonywana jest osobiście, samodzielnie, zarobkowo nawet bez konieczności wyodrębnienia przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym¹²⁹.

Atrybuty wolnego zawodu odpowiadają wymaganiom zawartym w ustawach pragmatycznych, zarówno co do formy wykonywania zawodów, identycznych wymagań kwalifikacyjnych, samodzielności i niezależności przy wykonywaniu czynności o charakterze intelektualnym, obowiązku przestrzegania norm etyki i tajemnicy zawodowej, prowadzenia spraw z urzędu, świadczenia usług na własną odpowiedzialność oraz ubezpieczenia się od odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywania zawodu¹³⁰. W przypadku adwokata bądź radcy prawnego, świadczenie usług prawnych w ramach wolnego zawodu ma charakter służby publicznej, wyrażającej się w misji ochrony, rozwijania bądź gwarantowania dóbr wyższego rzędu:

niekoherentność przyjętych w nich rozwiązań, powoduje liczne trudności w zrozumieniu i wnikliwej analizie systemu, który w nowej formule został wykreowany po 1997 i 2005 r.

¹²⁶ D. Dudek, B. Kierepka, *Adwokatura...*, s. 4-5.

¹²⁷ J. Jacyszyn, *Zdolność upadłościowa notariuszy jako osób wykonujących wolny zawód*, „Rej.” 1996, nr 12, s. 54; J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004, s. 41.

¹²⁸ M. Zdyb, *Komentarz do ustawy o działalności gospodarczej*, Bydgoszcz 1997.

¹²⁹ A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2009, s. 25.

życia, zdrowia, własności intelektualnej, sztuki, mienia znacznej wartości, ładu społecznego i publicznego, a także praw i wolności jednostki¹³¹.

Profesja adwokata i radcy prawnego ma charakter zawodu regulowanego, co według Ł. Błaszczaka oznacza, że jego wykonywanie jest uzależnione od spełnienia wymagań kwalifikacyjnych i warunków przewidzianych w przepisach odrębnych¹³². Zgodnie z powyższymi ustaleniami, do świadczenia usług prawnych wyższego rzędu potrzebne są określone kwalifikacje oraz uprawnienia zawodowe. Zdaniem T. Niewiadomskiego zasadne staje się wyróżnienie usług o charakterze *stricte* prawniczym, wykonywanie których należy powierzyć wyłącznie prawnikom posiadającym specjalne kwalifikacje: uprawnienia zawodowe, wiedzę i przygotowanie praktyczne. Natomiast drugą grupę stanowią usługi prawne o mniej złożonym charakterze, świadczone przez osoby legitymujące się jedynie dyplomem ukończenia studiów prawniczych¹³³. O ile profesjonalistom powierzone zostają czynności takie jak: zastępstwo procesowe, czy sporządzanie projektów aktów prawnych, o tyle nieprofesjoniści mogą wykonywać jedynie proste czynności, a zwłaszcza pisanie projektów podań. W polskim systemie prawa wciąż brakuje regulacji określających zakres uprawnień osoby legitymującej się tytułem zawodowym magistra prawa¹³⁴. Istotę problemu trafnie ujmuje M. Bobrowicz, dokonujący rozróżnienia rynku profesjonalistów oraz rynku absolwentów prawa, którzy mają „pewne uprawnienia do świadczenia usług, jednakże muszą się one kończyć przed bramą sądu”¹³⁵.

Oprócz prawniczych zawodów zaufania publicznego, adwokatów bądź radców prawnych, zdecydowana większość usług prawnych świadczona jest przez prawników niebędących adwokatami bądź radcami prawnymi, a nawet przez osoby niebędące prawnikami. Jak słusznie zauważa J. Długopolski, „pomoc prawną w postaci stałego zatrudnienia prawników w różnych firmach, a także w postaci doradztwa, wydawania opinii czy przygotowywania różnych umów świadczą, w znacznie większej skali niż zastępstwo procesowe-sądowe zastrzeżone dla adwokatów, prawnicy niebędący

¹³⁰ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 121.

¹³¹ Ł. Bojarski, *Samorząd zawodowy a solidarność zawodowa* [:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), Warszawa 2006, s. 223.

¹³² Ł. Błaszczak, *W nawiązaniu do polemiki – jeszcze raz o statusie radcy prawnego*, „R. Pr.” 2005, nr 2, s. 91; odmiennie: T. Staranowicz, *Jeszcze w sprawie pojęcia działalności zawodowej w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2005, nr 2, s. 87 i n.

¹³³ T. Niewiadomski, *op. cit.*, s. 18-20.

¹³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2003 r. (sygn. akt SK 22/02, OTK-A, 2003, nr 9, poz. 97); Z. Klatka, *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego...*, s. 119.

¹³⁵ Maciej Bobrowicz ponownie prezesem Krajowej Rady Radców Prawnych, „Gazeta Prawna” z dnia 5 listopada 2010, wydanie internetowe, <http://www.gazetaprawna.pl/>, stan na 15 grudnia 2010 r.

adwokatami”¹³⁶. Natomiast zastępstwa procesowego w rozumieniu art. 33 ust. 1 KPA może podjąć się każda osoba fizyczna posiadająca zdolność do czynności prawnej. Z kolei na gruncie procedury cywilnej, pozorne ograniczenia stawia przepis art. 87 KPC, umożliwiający pełnienie funkcji pełnomocnika każdej osobie sprawującej nadzór nad majątkiem lub interesami strony oraz osobie pozostającej w stałym stosunku zlecenia. W przypadku osób prawnych bądź przedsiębiorców, pełnomocnictwa może się podjąć nawet osoba nie posiadająca wyższego wykształcenia prawniczego, o ile jest jej pracownikiem. Zdaniem A. Michałowskiego, istnieje potrzeba dokładnego sprecyzowania zakresu pomocy prawnej świadczonej przez osoby legitymujące się wyższym wykształceniem prawniczym, „europejską tendencją staje się bowiem umożliwianie świadczenia pomocy prawnej nawet przez osoby nieposiadające wykształcenia prawniczego”, ze względu na fakt, „że obywatele są gotowi zrezygnować z bezpieczeństwa uzyskanej pomocy prawnej na rzecz niższej ceny”¹³⁷.

Przedmiotem świadczenia usług prawnych wyższego rzędu jest świadczenie pomocy prawnej, w świetle PrAdw polegającej na udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed sądami i urzędami. Natomiast RadPrU wskazuje także na udzielanie konsultacji prawnych oraz zastępstwo prawne. Nie mieści się natomiast w pojęciu wykonywania usług prawnych wyższego rzędu świadczenie innych usług, albo dokonywanie czynności nieobjętych powyższą definicją. Zdaniem Z. Klatki „należałoby więc przyjąć, że np. zasiadanie w organie zarządzającym lub kontrolnym osoby prawnej nie jest świadczeniem pomocy prawnej, nawet gdy niektóre z wykonywanych – w związku z tą funkcją – czynności związane byłyby ze stosowaniem prawa, jego interpretacją na użytek organu bądź nawet reprezentacją przed sądem”¹³⁸. Możliwe jest jednak wykonywanie zawodu adwokata bądź radcy prawnego wraz z jednoczesnym wykonywaniem także innego zawodu, albo pełnienia określonych funkcji lub świadczenia innych usług, o ile jest to dopuszczalne na gruncie zasad etyki obu zawodów¹³⁹. W szczególności normy deontologiczne zakazują adwokatowi bądź radcy prawnemu udziału, a nawet pośredniego uczestnictwa, w takich czynnościach i przedsięwzięciach, które mogłyby uwłaczać godności zawodu, podważałyby jego zaufanie, czy ograniczały jego niezależność. Nie jest także dopuszczalne podejmowanie

¹³⁶ J. Długopolski, *Czy wszyscy prawnicy muszą być adwokatami?*, „Pal.” 2007, nr 9-10, s. 115.

¹³⁷ A. Michałowski, *Po prostu adwokatura*, „Pal.” 2007, nr 3-4, s. 73-74.

¹³⁸ Z. Klatka, *Pomoc prawna* [:] *Zawód radcy prawnego...*, s. 46.

się zajęć i działań zarobkowych, które mogłyby obniżyć prestiż zawodowy¹⁴⁰. Z kolei możliwe jest dokonywanie czynności wchodzących w zakres doradztwa podatkowego przez adwokatów i radców prawnych, zakazu takiego nie zawierają bowiem PrAdw i RadPrU, a potwierdza natomiast art. 31 ust. 4 DorPodU, zgodnie z którym doradca podatkowy wykonujący ten zawód może również wykonywać doradztwo prawne, jeżeli posiada określone uprawnienia lub kwalifikacje¹⁴¹.

W odróżnieniu od usług świadczonych przez adwokata bądź radcę prawnego, usługi świadczone przez inne zawody kwalifikowane nie polegają na świadczeniu pomocy prawnej. W szczególności chodzi tu o zawody: doradcy podatkowego, rzeczników patentowych oraz notariuszy. Usługi świadczone przez doradców podatkowych polegają szczególnie na udzielaniu porad, opinii i wyjaśnień z zakresu obowiązków podatkowych, usługi rzeczników patentowych są świadczone w sprawach własności przemysłowej, natomiast przedmiotem usług świadczonych przez notariuszy są czynności notarialne. Zostało to potwierdzone przez TK, który stwierdził, że: „pozycja notariusza różni się niewątpliwie od podmiotów świadczących typowe usługi prawnicze – adwokatów i radców prawnych. Notariusz jest nie tylko osobą zaufania publicznego, ale pełni jednocześnie funkcje pomocnicze w stosunku do wymiaru sprawiedliwości”¹⁴². Niemniej jednak pewne czynności z zakresu pomocy prawnej mogą świadczyć osoby, które nie wykonują zawodu adwokata bądź radcy prawnego. W szczególności chodzi tu o sporządzanie opinii prawnych i czynności dokonywanych w ramach zastępstwa procesowego. Podmiotami upoważnionymi do dokonywania pierwszego typu czynności są legitymujący się wyższym wykształceniem prawniczym nauczyciele akademicki, a także pracownicy administracji publicznej w zakresie ich obowiązków pracowniczych, natomiast krąg osób wskazanych w kodeksach postępowania upoważnionych do zastępstwa procesowego jest bardzo szeroki i obejmuje m.in. doradców podatkowych oraz rzeczników patentowych¹⁴³.

Pomocy prawnej w ramach zawodu radcy prawnego nie mogą świadczyć osoby wykonujące zawód sędziego, asesora sądowego, prokuratora, asesora prokuratorskiego, notariusza, asesora notarialnego, komornika, osoby odbywającej aplikację sądową, prokuratorską lub notarialną. Z kolei osoba, która uzyskała wpis na listę radców

¹³⁹ Zob. regulacje KEA, KERP, CCBE.

¹⁴⁰ Z. Klatka, *Zasady...*, s. 7.

¹⁴¹ Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (Dz.U. z 1996 r. Nr 102, poz. 475).

¹⁴² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 10 grudnia 2003 r. (sygn. akt K 49/01, OTK ZU, nr 9/A/2003, poz. 101).

prawnych i podejmująca pracę w wyższej wymienionych organach nie na stanowisku radcy prawnego jest obowiązana zawiesić prawo do wykonywania zawodu. Zaostrzony rygor prawny obowiązuje osobę wpisaną na listę adwokatów, nie może ona bowiem wykonywać swojego zawodu, jeśli pozostaje w jakimkolwiek stosunku pracy, zwłaszcza w organach wymiaru sprawiedliwości, organach ścigania, rozpoczęła wykonywanie zawodu notariusza, albo została powołana do wojskowej służby zawodowej. W przypadku zaprzestania wykonywania zawodu sędziego bądź prokuratora, adwokat jest zobowiązany do zachowania dwuletniego okresu karencyjnego w okręgu tej izby, w której zajmował powyższe stanowiska, za wyjątkiem pełnienia funkcji sędziego TK, TS, SN, NSA oraz prokuratora dawnej Prokuratury Krajowej. Adwokata obowiązuje ponadto zakaz wykonywania zawodu w ramach okręgu izby, w której spokrewniona z nim osoba do stopnia drugiego bądź spowinowacana w stopniu pierwszym pełni funkcję w organach dochodzeniowo-śledczych.

W świetle art. 64 SGospU adwokaci i radcowie prawni zostali zaliczeni do przedsiębiorców ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z tej ustawy¹⁴⁴, co stanowiło istotne *novum* na gruncie dotychczasowej praktyki. W okresie międzywojennym w świetle KH z 1934 r. przedstawiciele wolnych zawodów nie zostali włączeni w zakres pojęcia „kupiec”, odpowiednika dzisiejszego „przedsiębiorcy”, pomimo, iż zarobkowy charakter działalności prowadzonej m.in. przez adwokatów nie budził wątpliwości. Począwszy od 2004 r. prowadzenie działalności gospodarczej obejmuje także działalność zawodową, co nakłada na adwokata i radcę prawnego konieczność „podwójnego rejestrowania” działalności w przypadku osób prowadzących działalność indywidualną oraz w formie spółek cywilnych¹⁴⁵, o ile jednak wpis na listę adwokatów bądź radców prawnych ma charakter konstytutywny, o tyle wpis do ewidencji działalności gospodarczej ma charakter organizacyjno-techniczny¹⁴⁶. Prowadzenie takiej działalności bez wymaganego wpisu stanowi działalność nielegalną jako wykroczenie zagrożone karą ograniczenia wolności albo grzywny¹⁴⁷. Przepisy

¹⁴³ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 8.

¹⁴⁴ Z. Klatka, *Stanowisko KRRP w sprawie obowiązku rejestracji działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2005, nr 4, s. 6.

¹⁴⁵ S. Koroluk, *Pojęcie działalności gospodarczej. Uwagi na tle projektu ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2004, nr 2, s. 13; *Udział KRRP w pracach nad projektem ustawy o swobodzie działalności gospodarczej i przepisów wprowadzających ustawę o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2004, nr 2, s. 125.

¹⁴⁶ K. Stoga, *Radca prawny jako przedsiębiorca* [:] *Zawód radcy prawnego...*, s. 86, 93.

¹⁴⁷ Por. art. 60¹ § KW.

SGospU obligują ponadto do prowadzenia działalności na zasadach uczciwej konkurencji i poszanowania dobrych obyczajów, zapewnienia warunków określonych przepisami prawa takich jak: zasady bezpieczeństwa, i higieny pracy, ochrony środowiska, czy moralności publicznej¹⁴⁸. Natomiast jako przedsiębiorcy, adwokat i radca prawny mogą korzystać z ustawowych form wsparcia miko przedsiębiorcy, małego i średniego przedsiębiorcy¹⁴⁹, w konsekwencji przyznana została im także zdolność upadłościowa na gruncie PrUpNap. Adwokat i radca prawny mieszczą się także w szerszym pojęciu przedsiębiorcy zawartym na gruncie art. 3 pkt 9 OrdPodU, a także art. 4 OKIKU.

Pomimo braku definicji działalności gospodarczej na gruncie prawa cywilnego, adwokat i radca prawny są przedsiębiorcami także w rozumieniu art. 33¹ KC, jako osoby prowadzące działalność zawodową w formie kancelarii indywidualnej, osobowej spółki handlowej, a w przypadku adwokatów także zespołu adwokackiego, do w których należy stosować instytucje prawa cywilnego dotyczące firmy, przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, trybu zawierania umów, prokury i rejestracji, niemniej jednak pojęcie działalności zawodowej w rozumieniu art. 43¹ występuje alternatywnie, obok pojęcia działalności gospodarczej¹⁵⁰. Zostało to potwierdzone w orzeczeniu SN, który stwierdził, że adwokat prowadzący indywidualną kancelarię nie przestał być przedsiębiorcą w wyniku wejścia w życie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, która „wśród przedsiębiorców wymienia wyraźnie także osoby fizyczne wykonujące zawód we własnym imieniu i na własny rachunek lub prowadzące działalność w ramach wykonywania takiego zawodu”¹⁵¹. Zdaniem SN, świadczący takie usługi prawne jest przedsiębiorcą w rozumieniu art. 479¹ § 1 oraz art. 479² § 1 KPC¹⁵². Jednocześnie adwokat i radca prawny, jak i ich tytuł zawodowy, podlegają ochronie prawnej podczas i w związku z wykonywaniem czynności zawodowej.

Tak wykrystalizowany system świadczenia usług prawnych ma *de lege ferenda* ulec przeobrażeniu w kontekście planowanej reformy wprowadzającej tzw. zawód doradcy prawnego. Poselski projekt „ustawy o licencjach prawniczych i świadczeniu usług prawniczych” zakładający, że do wykonywania zawodu doradcy prawnego

¹⁴⁸ Por. art. 17-18 SGospU.

¹⁴⁹ Por. art. 103-110 *ibidem*.

¹⁵⁰ K. Stoga, Z. Klatka, *Działalność zawodowa radcy prawnego po 21 sierpnia 2004 r.*, „R. Pr.” 2004, nr 6, s. 11.

¹⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2001 r. (sygn. akt I CKN 1217/98).

¹⁵² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 1999 r. (sygn. akt II CKN 451/98, OSNC 2000, nr 2, poz. 36).

wystarczyłoby legitymowanie się dyplomem magistra prawa, należy ocenić krytycznie¹⁵³. Już samo brzmienie tytułu poselskiego projektu świadczy o odejściu od konstytucyjnego pojęcia „usługi prawne” na rzecz niezdefiniowanych „usług prawniczych” sprowadzających się do stypizowanej działalności gospodarczej. *Ratio legis* proponowanych zmian sprowadza się *de facto* do stworzenia kolejnego samorządu zawodowego, ale w przeciwieństwie do samorządu adwokackiego i samorządu radców prawnych, nie w oparciu o przepis art. 17 ust. 1, ale przepis zawarty w ust. 2 tego artykułu¹⁵⁴. Zawód „doradcy prawnego” nie miałby zatem charakteru zawodu zaufania publicznego, nie podlegałby także wymogom nieskazitelności charakteru, kwalifikowanemu przygotowaniu merytorycznemu, nadzorowi władzy publicznej, czy reżimowi odpowiedzialności dyscyplinarnej. Jak podkreśla M. Safjan, „przy wykonywaniu zawodu prawniczego, który nie polega na świadczeniu pomocy prawnej w ramach zawodu adwokata lub radcy prawnego, musi być zachowany niezbędny, minimalny poziom bezpieczeństwa dla ludzi, którzy z tej pomocy korzystają. Także bezpieczeństwa polegającego na egzekwowaniu odpowiedzialności za wadliwą pomoc prawną”¹⁵⁵. Wbrew stanowisku TK, doradca prawny dokonywałby czynności we wszystkich, a nie jedynie w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego, a zatem także tych, które leżą w sferze kompetencji adwokatów i radców prawnych świadczących usługi prawne wyższego rzędu.

¹⁵³ Por. poselski projekt ustawy o licencjach prawniczych i świadczeniu usług prawniczych, druk sejmowy nr 680, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruk/680>, stan na 15 grudnia 2010 r.

¹⁵⁴ A. Zwara, *Doradcy prawni – bez zaufania publicznego*, „Pal.” 2006, nr 7-8, s. 105-107; M. Bobrowicz, *Od studiów do sali sądowej długa droga*, „Kancelaria” 2010, nr 10, s. 16-17.

¹⁵⁵ *Wypowiedź Prezesa Trybunału Konstytucyjnego prof. Marka Safjana na konferencji prasowej 24 kwietnia 2006 r.*, „R. Pr.” 2006, nr 3, s. 12.

ROZDZIAŁ II

ADWOKAT I RADCA PRAWNY JAKO PROFESJONALISTA

§ 1. Zakres świadczonych usług

W zakres usług prawnych wyższego rzędu wchodzi świadczenie pomocy prawnej, której treść nie jest jednak enumeratywnie wyliczona w PrAdw i RadPrU¹⁵⁶. W przypadku adwokatów realizowanie pomocy prawnej polega w szczególności na: udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych, występowaniu przed sądami i urzędami, a także poświadczaniu odpisów dokumentów za zgodność z oryginałem w zakresie przewidzianym przez ustawy. W przeciwieństwie do zakresu rzeczowego pomocy prawnej świadczonej przez radcę prawnego, usługi realizowane przez adwokata „w zasadzie” nie doznają żadnych ograniczeń. Pewne zawężenie zawiera jedynie norma art. 236 ust. 1 PrWiPrzem, która stanowi, że w postępowaniu przed Urzędem Patentowym w sprawach związanych z dokonywaniem i rozpatrywaniem zgłoszeń oraz utrzymywaniem ochrony w określonych sprawach, pełnomocnikiem strony może być tylko rzecznik patentowy. TK uznał, że zakres przyznanego rzecznikom patentowym prawa do pełnomocnictwa, jako przedstawicielom samorządu zaufania społecznego, jest bardzo wąski i dotyczy ściśle określonych czynności, które mają „w znacznej mierze charakter techniczny, a nie prawny”, co nie narusza zasady równości obywateli wobec prawa z punktu widzenia uprawnienia do wykonywania określonej działalności¹⁵⁷. Ograniczenie powyższe w jednakowym zakresie dotyczy adwokatów, jak i radców prawnych.

W odniesieniu do radców prawnych odstąpiono od dawnego pojęcia prowadzenia „obsługi prawnej” na rzecz świadczenia „pomocy prawnej”, obejmującej w szczególności: udzielanie porad i konsultacji prawnych, opinii prawnych, zastępstwa prawnego i procesowego, poświadczanie odpisów dokumentów za zgodność z oryginałem w oznaczonym ustawą zakresie, a także dokonywanie innych czynności nie

¹⁵⁶ Por. art. 4 ust. 1, ust. 1b PrAdw; A. Zwara, *O projektowanej zmianie przepisu art. 4 Prawo o adwokaturze*, „Pal.” 2005, nr 5-6, s. 109.

¹⁵⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 maja 2001 r. (sygn. akt K 30/01).

wskazanych *implicite* przez ustawę¹⁵⁸. W wyniku głębokich nowelizacji z 1997 i 2005 r. poszerzone zostały możliwości wykonywania zawodu radcy prawnego oraz zniesiono ograniczenia podmiotowe w świadczeniu pomocy prawnej osobom fizycznym nie będącym przedsiębiorcami¹⁵⁹. W obecnym stanie normatywnym świadczenie pomocy prawnej przez radcę prawnego doznaje ograniczenia jedynie w sferze podejmowania obrony w postępowaniu karnym i w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe¹⁶⁰. Jednocześnie, radca prawny może być obrońcą w sprawach o wykroczenia karno-skarbowe, pełnomocnikiem oskarżyciela posiłkowego i powoda cywilnego w sprawach karnych, a także pełnomocnikiem strony w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. Co więcej, radca prawny może podjąć się roli obrońcy w postępowaniach dyscyplinarnych w zakresie uregulowanym odrębnymi przepisami, a w sprawach o przestępstwa skarbowe może być pełnomocnikiem interwenienta, a także każdego podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej¹⁶¹. Radca prawny nie może jednak podjąć się roli obrońcy adwokata w postępowaniu dyscyplinarnym, natomiast adwokat może występować jako obrońca radcy prawnego.

Stopniowe zacieranie się różnic w zakresie świadczenia usług prawnych przez przedstawicieli obu zawodów następuje na gruncie poszczególnych ustaw. W sprawach objętych zakresem ustawy z dnia 21 stycznia 1999 r. o sejmowej komisji śledczej¹⁶², pełnomocnikiem osoby wezwanej przez taką komisję może być zarówno adwokat, jak i radca prawny, w świetle ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych obrony obwinionego może podjąć się adwokat bądź radca prawny¹⁶³, podobnie jak na gruncie ustawy z dnia 28 października 2005 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary¹⁶⁴, analogiczne rozwiązania zawiera treść przepisu art. 75g KomSEgzU. Od 2010 r., na gruncie przepisu art. 9d ust. 2 pkt 2 TSU osoba objęta

¹⁵⁸ Por. art. 6 ust. 1, ust. 3, art. 7 RadPrU; A. Korybski, *Wykonywanie wolnych zawodów prawniczych a rynek usług prawniczych [:] XX lat samorządu radców prawnych*, J. Żuławski (red.), Warszawa 2002, s. 93.

¹⁵⁹ Z. Klatka, *Poszerzenie zakresu...*, s. 122.

¹⁶⁰ R. Szarek, *Ograniczenia udziału radcy prawnego w postępowaniu karnym*, „R. Pr.” 2007, nr 5, s. 60 i n., M. Świetlicka, *Udział radcy prawnego w postępowaniu karnym skarbowym*, „R. Pr.” 2008, nr 1, s. 11; B. Rycerz, *Radca prawny w procesie karnym – zagadnienia wybrane*, „R. Pr.” 2011, nr 1, s. 20-28.

¹⁶¹ Jak zauważył SN, przepis art. 4 RadPrU nie stanowi przepisu szczególnego w stosunku do unormowań zawartych w KPK, a w szczególności do art. 88 § 1 i 2, regulujących zakres upoważnienia radców prawnych do występowania w procesach karnych, por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2009 r. (sygn. akt IV KZ 13/09, OSNKW 2009, nr 8, poz. 67); Z. Klatka, *Zasady...*, *op. cit.*, s. 18.

¹⁶² Por. art. 7, art. 11 b ust. 3, ust. 6 ustawy (Dz.U. z 1999 r. Nr 35, poz. 321 ze zm.).

¹⁶³ Por. art. 75 ustawy (Dz.U. z 2005 r. Nr 14, poz. 114 ze zm.).

¹⁶⁴ Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1492 ze zm.

wnioskiem o postawienie w stan oskarżenia przed Komisją Odpowiedzialności Konstytucyjnej ma prawo korzystać z pomocy nie więcej niż trzech obrońców, przy czym przez pojęcie obrońcy w postępowaniu rozumie się adwokata lub radcę prawnego, natomiast w postępowaniu przed TS udział takiego obrońcy jest konieczny¹⁶⁵. W świetle ustawy z dnia 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich¹⁶⁶ adwokat bądź radca prawny może być zarówno pełnomocnikiem pokrzywdzonego, jak i obrońcą obwinionego lekarza¹⁶⁷, natomiast zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa¹⁶⁸ do kategorii lobbysty należy zaliczyć przedstawicieli zawodów świadczących usługi prawne wyższego rzędu w związku z wykonywaniem przez nich określonych czynności¹⁶⁹. Podstawowe różnice w sposobie świadczenia pomocy prawnej pomiędzy adwokatem a radcą prawnym zawiera tabela 1.

Ograniczenia w świadczeniu usług prawnych wyższego rzędu nałożone na adwokata i radcę prawnego zostały przez liczne przepisy szczególne. Norma zawarta w art. 18a SamKolOdwołU nakazuje reprezentowanie strony w postępowaniu przed Kolegium przez adwokata wykonującego zawód: „w kancelarii adwokackiej, zespole adwokackim oraz w spółce jawnej lub cywilnej z wyłącznym udziałem adwokatów lub adwokatów i radców prawnych albo w spółce komandytowej, w której komplementariuszami są wyłącznie adwokaci lub adwokaci i radcowie prawni, przy czym wyłącznym przedmiotem działalności takich spółek jest świadczenie pomocy prawnej”, a także przez radcę prawnego wykonującego zawód: „w kancelarii radcy prawnego oraz w spółce jawnej lub cywilnej z wyłącznym udziałem radców prawnych lub radców prawnych i adwokatów albo w spółce komandytowej, w której komplementariuszami są wyłącznie radcowie prawni lub radcowie prawni i adwokaci, przy czym wyłącznym przedmiotem działalności takich spółek jest świadczenie pomocy prawnej (...) w których członkiem, współnikiem, udziałowcem lub komplementariuszem jest etatowy członek kolegium”. Z kolei PrZamPubl nakłada ograniczenia dla osób zamawiających usługi prawne z wolnej ręki. W obecnym stanie normatywnym, zamawiający mogą bez ograniczeń udzielać takich zamówień

¹⁶⁵ Por. art. 20a TSU.

¹⁶⁶ Dz.U. z 2009 r. Nr 219, poz. 1798.

¹⁶⁷ Jak podkreśla W. Ciszak, doszło w ten sposób do „zrównania uprawnień zawodowych radców prawnych i adwokatów w zakresie reprezentowania pokrzywdzonych i obwinionych lekarzy w postępowaniu dotyczącym ich odpowiedzialności zawodowej oraz stosowania procedury dyscyplinarnej, jak również przepisów materialnego i procesowego prawa karnego”, por. W. Ciszak, *Adwokaci i radcowie: w jedności siła*, „Rzeczpospolita” z dnia 4 marca 2011, s. C1.

¹⁶⁸ Dz.U. z 2005 r. Nr 169, poz. 1414 ze zm.

¹⁶⁹ P. Kuczma, *Adwokaci i radcy prawni to lobbysci*, „Rzeczpospolita” z dnia 19 lutego 2010, s. C1.

polegających na wykonywaniu zastępstwa procesowego przed sądami, trybunałami lub innymi organami orzekającymi lub doradztwie prawnym w zakresie zastępstwa procesowego¹⁷⁰. Wszelkie inne przypadki zamawiania usług prawnych z wolnej ręki możliwe są jedynie w razie: spełnienia przesłanek ogólnych zawartych w art. 67 PrZamPubl oraz w innych uzasadnionych przypadkach, enumeratywnie wyliczonych w art. 5 ust. 1, a także gdy będzie tego wymagała ochrona ważnych praw lub interesów Skarbu Państwa¹⁷¹.

Tabela 1
Podstawowe różnice w sposobie wykonywania zawodu adwokata i radcy prawnego

Podstawowe różnice	Adwokat	Radca prawny
Występowanie w charakterze obrońcy w postępowaniu karnym oraz w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe	Pełna możliwość	Brak możliwości
Wykonywanie zawodu w ramach stosunku pracy	Brak możliwości za wyjątkiem pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych	Pełna możliwość przy zachowaniu ustawowych warunków
Regulacje dotyczące informowania o wykonywaniu zawodu oraz pozyskiwania klientów zawarte w kodeksie etyki zawodowej	Obostrzone: zakaz reklamy i zawierania umów honoraryjnych	Złagodzone
Regulacje zawarte w kodeksie etyki zawodowej dotyczące katalogu zajęć uznawanych za kolidujące z zawodem	Ograniczenia zawarte w § 9 ust. 2 Kodeksu Etyki Adwokackiej	Złagodzone
Zasiadanie w zarządach przedsiębiorstw*	Brak możliwości	Pełna możliwość
Strój urzędowy na rozprawach sądowych	Zielony kolor wypustek kołnierza i mankietów togi	Ciemnoniebieski kolor wypustek kołnierza i mankietów togi

*Zdaniem Z. Klatki nie stanowi jednak treści świadczonej pomocy prawnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrAdw i RadPrU, rozporządzeń MS oraz KEA i KERP.

Adwokat i radca prawny podlegają przepisom ustawy o ochronie informacji niejawnych¹⁷², zgodnie z którą udostępnianie informacji niejawnych powierza się wyłącznie osobom, które dają rękojmię zachowania tajemnicy, i to jedynie w zakresie

¹⁷⁰ Por. art. 5 PrZamPubl.

¹⁷¹ M. Suredek, *Jak zmieniają się zasady udzielania zamówień z wolnej ręki na usługi prawne*, „Gazeta Prawna” z dnia 7 stycznia 2009; P. Szustakiewicz, *Zasady prawa zamówień publicznych*, „R. Pr.” 2004, nr 3, s. 103.

niezbędnym do wykonywania przez nią pracy lub pełnienia służby na zajmowanym stanowisku albo innej zleconej pracy. Niemniej jednak poddanie się obligatoryjnemu sprawdzaniu jest możliwe tylko w przypadkach zlecenia usług z zakresu pomocy prawnej nieobejmujących zastępstwa w postępowaniu sądowym i administracyjnym. „Radca prawny lub adwokat, będący pełnomocnikiem podmiotu poddanego rygorom omawianej ustawy, może świadczyć pomoc prawną w postępowaniu przed sądem bez konieczności poddawania się postępowaniu sprawdzającemu i uzyskania poświadczenia bezpieczeństwa”¹⁷³. Jak słusznie natomiast zauważa SN, „dostęp do informacji niejawnych może być warunkiem prawidłowego wymierzenia sprawiedliwości przez sąd (...). O sprawiedliwym i bezstronnym rozpatrzeniu sprawy przez sąd trudno bowiem mówić, gdy rozstrzygnięcie sprawy ma nastąpić na podstawie niepełnych informacji, które są faktycznie możliwe do uzyskania, a nie są otrzymywane przez sąd jedynie z uwagi na przepisy ograniczające dostęp do informacji niejawnych”¹⁷⁴. Na gruncie PrzeciwpPU na adwokatów i radców prawnych nałożone zostały także szczególne obowiązki związane z zapobieganiem tzw. „zjawisku prania brudnych pieniędzy” i finansowaniu terroryzmu. Do takich podstawowych obowiązków należy obowiązek rejestracji transakcji przekraczających równowartość 15.000 €, a określonych w art. 2 ust. 2 ustawy oraz osób w nich uczestniczących, obowiązek przekazywania danych Generalnemu Inspektorowi Informacji Finansowej o „podejrzanych transakcjach” finansowych, a także inne obowiązki, dotyczące przekazania informacji o prowadzonej działalności, przechowywania informacji, prowadzenia wewnętrznych procedur, czy poddania się kontroli Departamentu Instytucji Finansowej w zakresie przestrzegania przepisów ustawy¹⁷⁵.

W ramach czynności wchodzących w zakres pomocy prawnej świadczonej zarówno przez adwokata, jak i radcę prawnego, wyróżnia się działania faktyczne i prawne, określone przez PrAdw, jak i RadPrU, a także wychodzące poza ustawowy zakres pojęcia pomocy prawnej. W szczególności treścią pomocy prawnej jest zastępstwo prawne i procesowe, określane przez K. Korzana jako sytuacja, w której zamiast podmiotu uprawnienia bierze udział inny podmiot¹⁷⁶ w sposób pośredni, bądź bezpośredni. W zakres świadczenia pomocy prawnej wchodzi także konsultacje i

¹⁷² Por. art. 3 ustawy (Dz.U. z 1999 r. Nr 11, poz. 95 ze zm.).

¹⁷³ Z. Klatka, *Zasady...*, s. 22-23.

¹⁷⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2000 r. (sygn. akt III ZP 21/00).

¹⁷⁵ T. Stecyk, *Nowe zadania wolnych zawodów prawniczych w świetle znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu procederowi „prania brudnych pieniędzy”*, „R. Pr.” 2004, nr 3, s. 97.

porady prawne, czynności związane z merytorycznym zarządzaniem kancelarią bądź spółką prawniczą, ocena stosowanego prawa, opracowywanie projektów aktów prawnych, czy sporządzanie opinii prawnych jako poglądu specjalisty w danej dziedzinie. Ta ostatnia forma pomocy prawnej, wyrażanej w postaci pisemnej oceny prawnej stanu faktycznego w zakresie istnienia, wykładni, a także stosowania prawa przysługuje oprócz osób pełniących zawód adwokata bądź radcy prawnego, także nauczycielom akademickim oraz pracownikom organów państwowych i samorządowych legitymującym się wyższym wykształceniem prawniczym. Natomiast do czynności zawodowych podejmowanych przez radcę prawnego zatrudnionego w ramach stosunku pracy należy zaliczyć: ocenę stosowania prawa w jednostkach organizacyjnych podległych jednostce obsługiwanej, koordynację pomocy prawnej świadczonej przez dwóch lub więcej radców prawnych zatrudnionych w jednostce organizacyjnej, czynności polegające na informowaniu o prawie, sygnalizowanie rażących lub powtarzających się naruszeń prawa w ramach podmiotu obsługiwanego¹⁷⁷.

W wyniku nowelizacji z 1997 r. tytuły zawodowe „adwokat” i „radca prawny” korzystają z ochrony prawnej wyrażonej w normie zawartej w art. 61 § 1 KW. Odpowiedzialności za wykroczenie w postaci kary grzywny do 1.000 zł albo kary nagany podlega ten, kto przywłaszcza sobie tytuł zawodowy adwokata bądź radcy prawnego, do którego nie ma prawa, przy czym przez przywłaszczenie należy rozumieć wprowadzenie w błąd otoczenia poprzez jego bezprawne używanie. Przepis powyższy ma na celu ochronę wiarygodności przedstawicieli zawodów zaufania publicznego. W przypadku przywłaszczenia tytułu zawodowego „radca prawny”, właściwa rada okręgowej izby radców prawnych jest uprawniona do złożenia wniosku do sądu o ukaranie obwinionego, a także wystąpienia do organów rejestrowych lub ewidencyjnych z wnioskiem o wszczęcie postępowania o wykreślenie z rejestru lub ewidencji podmiotu prowadzącego działalność w zakresie pomocy prawnej świadczonej niezgodnie z przepisami¹⁷⁸. W przypadku adwokatury, analogiczne uprawnienia powierzone zostały okręgowej radzie adwokackiej zarówno w odniesieniu do możliwości występowania do organów rejestrowych lub ewidencyjnych, jak i w

¹⁷⁶ K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 101.

¹⁷⁷ Szerzej na temat koordynacji por. Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 124.

¹⁷⁸ Por. art. 52 ust. 3 pkt 4 RadPrU. Procedura powyższa znalazła swoje odzwierciedlenie w niedawnej praktyce. Została uruchomiona m. in. poprzez złożenie doniesienia na policję m.in. przez dziekana Rady Okręgowej Izby Radców Prawnych w Krakowie m.in. w przypadku postępowania przeciwko Pawłowi K., bezprawnie posługującego się tytułem radcy prawnego i prokuratora przez ponad 10 lat, por. I.

postępowaniu w sprawie o wykroczenia¹⁷⁹. Bezprawne posługiwanie się tytułem zawodowym zastrzeżonym jedynie dla osób świadczących usługi prawne wyższego rzędu niesie dla korzystających z takich usług ujemne konsekwencje, skutkujące m.in. możliwością wznowienia postępowania, także przez stronę przeciwną.

Ochrona prawna tytułu adwokata i radcy prawnego oznacza jednocześnie wymóg posługiwania się takim tytułem zawodowym. Radca prawny, prowadzący działalność zawodową, oznacza siedzibę swojej działalności tablicą wraz z możliwością umieszczenia imion, nazwisk oraz ewentualnie tytułu i stopni naukowych w zakresie nauk prawnych, a także tytułu zawodowego oraz określenie formy prawnej działalności: spółka cywilna, spółka jawna, spółka komandytowa¹⁸⁰. Tablica zawiera napis o oznaczonej treści: „Kancelaria Radcy Prawnego”, „Kancelaria Radców Prawnych”, „Kancelaria Radcy Prawnego i Adwokata”, „Kancelaria Radcy Prawnego i Adwokatów”, „Kancelaria Radców Prawnych i Adwokata”, bądź „Kancelaria Radców Prawnych i Adwokatów”, może także zawierać nazwę własną kancelarii. W przypadku adwokata oznaczenie lokalu w którym następuje prowadzenie działalności zawodowej powinno wskazywać w sposób nie budzący wątpliwości poprzez użycie słów „adwokat”, „adwokaci”, „adwokacki” w dowolnej formie gramatycznej, także w języku obcym. W przypadku spółek z niewyłącznym udziałem adwokatów, możliwe jest oznaczenie „spółka prawnicza” lub podobne, natomiast inne oznaczenie jest możliwe w przypadku gdy firma spółki nie wprowadza w błąd co do charakteru prowadzonej przez nią działalności¹⁸¹. Natomiast posługiwanie się tytułem zawodowym wobec klientów polega także na wskazywaniu w treści umów, pieczętek, wizytówek bądź druków słowa adwokat bądź radca prawny.

Choć jednocześnie wykonywanie zawodu adwokata i radcy prawnego, co do zasady, nie jest prawnie dopuszczalne, możliwe jest posiadanie wpisu na obydwu listach. Zgodnie z RadPrU w sytuacji wykonywania zawodu adwokata, osoba taka jest zobowiązana do zawieszenia prawa wykonywania zawodu radcy prawnego. W przypadku adwokatów, na podstawie Regulaminu NRA¹⁸², prowadzi się odrębne listy

Kamieńska, *Dorobił sobie karierę prokuratora i radcy*, „Polska. Gazeta Nowosądecka” z dnia 28 października 2010, s. 4.

¹⁷⁹ Por. art. 44 ust. 2 PrAdw.

¹⁸⁰ Uchwała Nr 713/IV/99 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 26 marca 1999 r. w sprawie ustalenia „treści i formy tablic informacyjnych o wykonywaniu zawodu radcy prawnego”.

¹⁸¹ Uchwała Nr 54/2009 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 12 września 2009 r. w sprawie „Regulaminu wykonywania zawodu adwokata w kancelarii indywidualnej lub spółkach”.

¹⁸² Uchwała Nr 14/02 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 28 września 2002 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu organizacji i funkcjonowania okręgowych rad adwokackich”. Tekst jednolity ogłoszony

osób wykonujących zawód adwokata oraz pozostałych osób. Jak zauważa Z. Klatka, w sytuacji równoległego wpisu na listę adwokatów i radców prawnych, dopuszczalność posługiwania się w praktyce dwoma tytułami zawodowymi może budzić uzasadnione wątpliwości¹⁸³. W przypadku radców prawnych normy KERP nakazują osobie posługującej się oboma tytułami zawodowymi używanie tytułu „radca prawny” w sposób, który jednoznacznie wskazywałby na fakt wykonywania tego zawodu¹⁸⁴. Tytuł zawodowy przynależy bowiem do osób, które uzyskały uprawnienie do jego wykonywania, powinien być zatem szanowany, biorąc zwłaszcza pod uwagę szczególną funkcję, jaką pełni wobec klientów, sądów i innych organów pozwalającą na jednoznaczną identyfikację przedstawicieli zawodów świadczących usługi prawne wyższego rzędu. Dopuszczalne jest jednocześnie posługiwanie się przez osobę wykonującą zawód adwokata bądź radcy prawnego tytułem naukowym, na co wyraźnie zezwalają normy deontologiczne. Natomiast poza regulacją normatywną pozostaje dopuszczalność posługiwania się tytułem grzecznościowym „mecenas”, tradycyjnie zastrzeżonego dla adwokatów, także przez radców prawnych. Jak podkreśla SN, „umieszczenie w nazwie spółki, zrzeszającej radców prawnych, prowadzącej działalność gospodarczą w zakresie świadczenia pomocy prawnej osobom fizycznym i podmiotom gospodarczym, słowa „Mecenas” nie wprowadza klientów w błąd co do jej tożsamości z zespołem adwokackim”¹⁸⁵. Klienci w praktyce w sposób identyczny honorują osoby wykonujące zawód adwokata i radcy prawnego z czego wynika, że tytuł „mecenas” nie jest wyłącznie związany z osobami wpisanymi na listę adwokatów.

Adwokat lub radca prawny świadczący usługi prawne może zostać czasowo zawieszony w prawie do wykonywania zawodu. Oznacza to zakaz wykonywania jakichkolwiek czynności wchodzących w zakres pomocy prawnej, choć w przypadku adwokata możliwe jest wykonywanie innych czynności zawodowych, na które zezwolenia udzieliła ORA lub ROIRP. Okres na jaki może nastąpić czasowe ograniczenie w prawie do wykonywania zawodu, w przypadku prawomocnego orzeczenia takiej kary przez właściwy sąd dyscyplinarny zawiera się w przedziale od trzech miesięcy do pięciu lat. Możliwe jest także tymczasowe zawieszenie w

przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 17 października 2005 r., dalej jako „Regulamin organizacji i funkcjonowania ORA”.

¹⁸³ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 7.

¹⁸⁴ Zgodnie z art. 5 KERP, radca prawny wpisany jednocześnie na listę adwokatów, przy wykonywaniu zawodu radcy prawnego zobowiązany jest używać tytułu zawodowego „radca prawny”.

¹⁸⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1990 r. (sygn. akt IV CR 224/90, OSZ 1991, nr 3, poz. 78).

czynnościach adwokata przez sąd dyscyplinarny, w sytuacji, gdy toczy się przeciwko niemu postępowanie dyscyplinarne, postępowanie dotyczące trwałej niezdolności do wykonywania zawodu bądź postępowanie o jego ubezwłasnowolnienie. Taki sam skutek ma zaleganie przez adwokata z zapłatą składki adwokackiej za okres sześciu miesięcy, pomimo wezwania. W przypadku radcy prawnego, możliwość jego zawieszenia jest przewidziana w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania o stwierdzenie przez radę izby trwałej niezdolności do wykonywania zawodu, natomiast nieuiszczanie opłaty składkowej przez okres dłuższy niż jeden rok powoduje obligatoryjne skreślenie z listy radców prawnych. W razie zawieszenia prawa do wykonywania zawodu, radca prawny przekazuje wszelkie prowadzone sprawy innemu radcy prawnemu bądź adwokatowi z zachowaniem należytych norm etycznych. W przypadku zawieszenia adwokata, dziekan właściwej rady, albo kierownik zespołu adwokackiego, w formie pisemnej decyzji, z urzędu wyznacza jego zastępcę. W obu przypadkach mocodawca nie jest związany decyzją i w każdej chwili może cofnąć pełnomocnictwo udzielone tak wyznaczonemu zastępcy.

§ 2. Formy organizacyjno-prawne wykonywania zawodu

Prawo UE nie określa wprost form wykonywania zawodu przez osoby świadczące usługi prawne wyższego rzędu, choć precyzuje, że wykonywanie zawodu prawnika odbywa się na zasadzie samozatrudnienia bądź zatrudnienia za stałym wynagrodzeniem¹⁸⁶. Wedle polskiego prawa krajowego świadczenie usług prawnych wyższego rzędu w sposób zorganizowany następuje w formie indywidualnej kancelarii prawnej bądź spółki prawa handlowego przewidzianej dla prowadzenia działalności prawniczej. Adwokat wykonuje zawód w różnych formach, a zwłaszcza w kancelarii adwokackiej albo zespole adwokackim. W przypadku radcy prawnego świadczenie usług następuje w formie prowadzenia kancelarii radcy prawnego, w ramach stosunku pracy bądź umowy cywilnoprawnej¹⁸⁷. Od 1997 r. nie jest dopuszczalne wykonywanie zawodu w spółdzielni. Przepisy nie zawierają natomiast ograniczeń odnośnie

¹⁸⁶ Samozatrudnienie to działalność na własny rachunek i ryzyko mająca na celu ułatwienie skutecznego korzystania przez prawników ze swobody świadczenia usług, por. Dyrektywa Rady z dnia 22 marca 1977 r., Dz. Urz. UE z dnia 14 marca 1998 r. Nr L 077 PL.

¹⁸⁷ W. Cajselski, *Nowe zasady działalności adwokatów i radców prawnych*, „MPP” 2004, nr 12, wydanie internetowe: http://www.monitorprawapracy.pl/index.php?mod=m_aktualnosci&cid=38&id=30 (stan na dzień 22 marca 2011 r.); K. Stoga, Z. Klatka, *op. cit.*, s. 16-17.

równoczesnego wykonywania zawodu adwokata bądź radcy prawnego w różnych formach.

Tabela 2
Ustawowe formy wykonywania zawodu przez adwokata i radcę prawnego

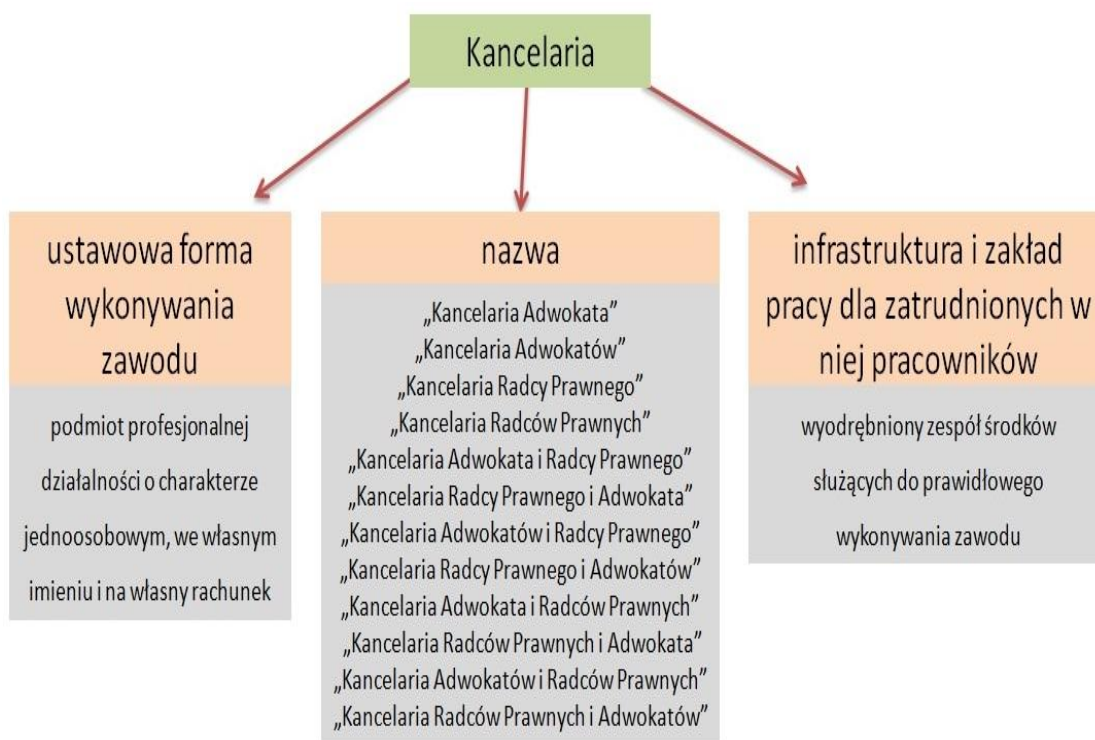
Adwokat	Radca prawny
Kancelaria adwokacka	Kancelaria radcy prawnego
Zespół adwokacki	-
-	Stosunek pracy
-	Umowa cywilnoprawna
Spółka cywilna	Spółka cywilna
Spółka jawna	Spółka jawna
Spółka partnerska	Spółka partnerska
Spółka komandytowa	Spółka komandytowa
Spółka komandytowo-akcyjna	Spółka komandytowo-akcyjna

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrAdw i RadPrU.

Wspólnymi dla adwokata i radcy prawnego formami wykonywania zawodu są: spółka cywilna, jawna, partnerska, komandytowa bądź komandytowo-akcyjna, przy czym wspólnikami w spółkach cywilnych, jawnej, partnerami w spółce partnerskiej, oraz komplementariuszami w spółce komandytowej bądź komandytowo-akcyjnej mogą być wyłącznie adwokaci, radcowie prawni, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi bądź prawnicy zagraniczni wykonujący praktykę na podstawie PrZagrU, a wyłącznym przedmiotem działalności takich spółek jest świadczenie pomocy prawnej¹⁸⁸. Zależności powyższe przedstawia tabela 2. Formy organizacyjno-prawne świadczenia usług prawnych wyższego rzędu na tle typowych form prowadzenia działalności gospodarczej wyróżnia prowadzenie działalności zawodowej w sposób zorganizowany i ciągły w ramach działalności gospodarczej.

¹⁸⁸ Obecne formy wykonywania zawodu wprowadzono nowelą z 1997 r. po długich negocjacjach pomiędzy przedstawicielami obu samorządów zawodowych, por. A. Popowicz, *Ewolucja zawodu radcy prawnego a zmiany zasad etyki adwokackiej* [:] *XX lat samorządu...*, s. 180.

Wykres 1
Kancelaria jako forma wykonywania zawodu

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Szydziak, Wykonywanie zawodu radcy prawnego w formie kancelarii, „R. Pr.” 2005, nr 2, s. 78.

Wykonywanie zawodu przez adwokata bądź radcę prawnego w formie kancelarii indywidualnej oznacza prowadzenie działalności gospodarczej w ramach wolnego zawodu, a w przypadku radców prawnych także pozostawanie w stosunku cywilnoprawnym lub stosunku pracy w ramach kancelarii. Każda z powyższych form umożliwia wykonywanie działalności zawodowej, jedynie w wypadku spełnienia kryterium podejmowania działalności gospodarczej, tzn. wykonywania jej w oparciu o posiadane kwalifikacje: w sposób profesjonalny i fachowy, a nie amatorski i okazjonalny¹⁸⁹. Zdaniem Ł. Błaszczaka tak zorganizowana działalność przybiera postać przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym¹⁹⁰. Jednocześnie kancelarię jako formę prawną wykonywania zawodu należy odróżniać od kancelarii w znaczeniu formy organizacyjnej lub nazwy, pod którą zawód jest wykonywany, co prezentuje wykres

¹⁸⁹ Ł. Błaszczak, *Radca prawny jako przedsiębiorca – refleksje na tle art. 43¹ k.c. i art. 479¹ k.p.c.*, „MoP” 2004, nr 13, s. 600.

¹⁹⁰ Jako zorganizowany zespół składników niematerialnych i materialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej, por. Ł. Błaszczak, *Status radcy prawnego...*, s. 17.

1¹⁹¹. Co do zasady, prowadzenie zawodu w formie kancelarii ma charakter osobisty, chyba że następuje przy wykorzystaniu pracy innych osób. Oznacza to, że adwokat bądź radca prawny prowadzący kancelarię jest obowiązany do dokonania właściwych zgłoszeń w urzędzie statystycznym, skarbowym i ZUS, po zawiadomieniu organów samorządu zawodowego o podjęciu wykonywania zawodu w ramach kancelarii. Natomiast elementem budowania wizerunku kancelarii prawnych funkcjonujących w sektorze usług prawniczych jest zaangażowanie w działalność o charakterze *pro bono*, polegającej na nieodpłatnym świadczeniu pomocy prawnej na rzecz organizacji pozarządowych¹⁹².

Czynności polegające na świadczeniu usług prawnych wyższego rzędu w formie kancelarii indywidualnej mogą dokonywać jedynie adwokaci i radcowie prawni wykonujący zawód. SN wyraźnie zaznacza, że świadczenie przez radcę prawnego (bądź adwokata) usług prawnych w ramach indywidualnej kancelarii jest prowadzeniem działalności gospodarczej polegającej na udzielaniu pomocy prawnej¹⁹³. Zdaniem NSA nawiązanie stosunku prawnego w oparciu o umowę o pracę bądź umowę cywilnoprawną nie może prowadzić do przeniesienia na inne osoby zawodowych obowiązków adwokata lub radcy prawnego, przy jednoczesnym korzystaniu przez niego ze statusu osoby wykonującej czynności zawodowe¹⁹⁴. W przypadku korzystania z pomocy osób mających wykształcenie prawnicze, albo osób wpisanych na listę aplikantów adwokackich lub radcowskich podejmowana działalność nie traci cech indywidualnego wykonywania zawodu, także ustawowych przypadków zastępowania adwokata lub radcy prawnego przez aplikanta adwokackiego lub aplikanta radcowskiego nie można traktować jako wykonywania zawodu¹⁹⁵. Natomiast na uwagę zasługuje ustawowe wyłączenie możliwości zatrudniania radców prawnych przez adwokata lub radcę prawnego wykonującego zawód w formie kancelarii, nawet jeżeli taka potrzeba pojawi się z uwagi na nadmiar obowiązków zawodowych. PrAdw i

¹⁹¹ Kancelaria, w znaczeniu określonej infrastruktury lub jako termin użyty w nazwie, nie jest zastrzeżona jedynie dla kancelarii w znaczeniu formy prawnej i może być wykorzystywana dla świadczenia usług prawnych w formie spółek oznaczonych w ustawach, natomiast w przypadku kancelarii jako nazwy, możliwe jest jej użycie przez adwokatów i radców prawnych jako firmy, pod która prowadzone jest określone przedsiębiorstwo, por. M. Szydziak, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego w formie kancelarii*, „R. Pr.” 2005, nr 2, s. 78.

¹⁹² Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 marca 2010 r. (sygn. akt I FSK 326/09); J. Agacka-Indecka, *Obowiązki prawników (adwokatów) – praca prawników pro bono*, „Pal.” 2008, nr 5-6, s. 107-108.

¹⁹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 sierpnia 2003 r. (sygn. akt I PK 328/02, „MoP” 2004, nr 5, s. 9).

¹⁹⁴ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 lutego 1998 r. (sygn. akt SA/Bk 1384/96).

¹⁹⁵ Szerzej na ten temat M. Rojewski, *Aplikacje prawnicze. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 46-47, 56-58.

RadPrU nie precyzują natomiast jakie wymogi powinna spełniać infrastruktura kancelarii, a zwłaszcza pomieszczenia i urządzenia niezbędne do archiwizacji dokumentacji, nie regulują także sytuacji prawnej kancelarii w przypadku zawieszenia bądź utraty przez adwokata lub radcę prawnego uprawnień do wykonywania zawodu, albo likwidacji samej kancelarii. W literaturze podkreśla się, że nie jest także dopuszczalne prowadzenie przez tę samą osobę kilku kancelarii oraz przyjmowanie zleceń poza kancelarią¹⁹⁶.

Zgodnie z brzmieniem art. 17 PrAdw, adwokat może wykonywać zawód w formie zespołu adwokackiego, przy czym zespół nie jest już „podstawową” jednostką adwokatury, a w praktyce stanowi swoistą rzadkość¹⁹⁷. Zespół adwokacki posiada osobowość prawną, a jego rejestracja dokonuje się poprzez okręgową radę adwokacką. Członkiem zespołu może być jedynie adwokat, który złożył wniosek o przyjęcie. Wniosek ten jest następnie rozpatrywany w terminie nie dłuższym niż dwa miesiące, po czym zapada uchwała zespołu w głosowaniu tajnym, większością co najmniej dwóch trzecich głosów, przy obecności co najmniej dwóch trzecich liczby członków zespołu. Wymóg powyższy odnosi się także do kwestii wypowiedzenia członkostwa i wykluczenia z zespołu¹⁹⁸. Nie ma natomiast granicy wieku, do którego adwokat może wykonywać zawód w zespole. Jak słusznie zauważa S. Garlicki, w stosunku członkostwa w zespole adwokackim, „mieszczą się także prawa i obowiązki wynikające z samorządu zawodowego adwokatury, oraz stosunek umowy o świadczenie usług, unormowany przepisami szczególnymi, a w ich braku – przepisami o zleceniu”¹⁹⁹. Adwokatom wykonującym zawód w zespole przysługują określone uprawnienia, a zwłaszcza udział w pracach i dochodzie zespołu, o którym decyduje jego zebranie, a także coroczny płatny urlop wypoczynkowy²⁰⁰. Należności z tego tytułu adwokat może dochodzić jedynie na drodze samorządowej, przy czym nie przysługuje mu ekwiwalent za niewykorzystany urlop²⁰¹. Adwokat nie posiada statusu pracownika zespołu adwokackiego, którego jest członkiem²⁰². „Brak jest jakiegokolwiek odniesienia do elementów faktycznych konstruujących stosunek pracy, a zwłaszcza do umowy o

¹⁹⁶ Por. Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s. 26.

¹⁹⁷ Z. Krzemiński, *Prawo o adwokaturze...*, s. 59.

¹⁹⁸ *Ibidem*, s. 60.

¹⁹⁹ S. Garlicki, *Charakter prawny zespołu adwokackiego i stosunku łączącego adwokata z zespołem*, „Pal.” 1964, nr 4, s. 1-5.

²⁰⁰ E. Mazur, *Zespoły adwokackie [:] Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974, s. 100-101.

²⁰¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1963 r. (sygn. akt CR 385/62).

²⁰² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lipca 2001 r. (sygn. akt I PKN 535/00).

wykonywanie pracy na rzecz zespołu adwokackiego jako pracodawcy”. Różne i odrębne bowiem przedmioty regulacji konstytuują status prawny i zasady wykonywania zawodu przez członków zespołów adwokackich: z jednej strony KP, określający prawa i obowiązki pracowników i pracodawców²⁰³, a z drugiej tzw. ustawa pragmatyczna, która nie zawiera bezpośredniego odesłania do regulacji z zakresu prawa pracy.

Zespół adwokacki funkcjonuje w oparciu o swoje organy: zebranie zespołu, kierownika, a także – w przypadku gdy zespół liczy więcej niż 12 członków bądź w razie powołania uchwałą zarządu – komisję rewizyjną. Zebranie zespołu, które odbywa się nie rzadziej niż raz na kwartał, stanowią wszyscy jego adwokaci, a ich udział jest obligatoryjny. Kierownik zespołu przewodniczy obradom zespołu. Do jego obowiązków należy także zawieranie umowy z klientem, wyznaczanie zastępcy dla adwokata, który trwale lub czasowo nie może prowadzić spraw, wyrażanie zgody na wypowiedzenie pełnomocnictwa przez adwokata, a także prowadzenie wszelkich innych spraw zespołu, które nie należą do kompetencji zebrania. Zadaniem komisji rewizyjnej jest kontrola działalności finansowej i gospodarczej zespołu dokonywana co najmniej jeden raz w ciągu roku²⁰⁴. Członkowie zespołu ponoszą odpowiedzialność majątkową za zobowiązania zespołu, podobnie kształtuje się odpowiedzialność odszkodowawcza zespołu wobec klienta, jako powinności starannego działania przy wykonywaniu zlecenia udzielenia pomocy prawnej²⁰⁵.

W przypadku adwokata jego zawód „jest zawsze wykonywany jako zawód wolny, w związku z czym wyłączona jest możliwość wykonywania tego zawodu w ramach stosunku pracy. Inaczej jest w przypadku wykonywania zawodu radcy prawnego”²⁰⁶. Charakterystyczną formą wykonywania zawodu przez radcę prawnego, niemalże dominującą w przeszłości, jest stosunek pracy, obejmujący również administracyjny stosunek służbowy. Radca prawny ma możliwość bycia zatrudnionym przez osobę fizyczną bądź jednostkę organizacyjną posiadającą lub nieposiadającą osobowości prawnej na podstawie umowy o pracę, mianowania, albo powołania²⁰⁷. W praktyce radca prawny najczęściej pozostaje w ramach stosunku pracy w rządowych i samorządowych organach administracji publicznej, państwowych osobach prawnych, a

²⁰³ Por. art. 1 KP.

²⁰⁴ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 74.

²⁰⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1988 r. (sygn. akt III CZP 12/88, OSPiKA 1989, poz. 85). Zdania odmiennego jest natomiast S. Janczewski, który twierdzi, iż adwokat ustanowiony w rozumieniu art. 738 KC ponosi odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę wobec klienta, a także wobec zespołu.

²⁰⁶ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2002 r. (sygn. akt II CZ 100/02).

także zatrudniony przez przedsiębiorców prowadzących prywatną działalność gospodarczą w znacznych rozmiarach, jako tzw. *in-house lawyer*²⁰⁸. Jednocześnie tak zatrudniony radca prawny „może prowadzić własną działalność w zakresie świadczenia pomocy prawnej, o ile nie wyklucza tego jego umowa o pracę”²⁰⁹. Do radcy pracującego na tzw. etacie stosuje się odpowiednio przepisy RadPrU, KP oraz pragmatyk służbowych, przy czym stosunek RadPrU do pozostałych ustaw ma charakter nadrzędny. Jeśli pracodawca zatrudnia osobę świadczącą usługi prawne na stanowisku radcy prawnego, musi się liczyć z koniecznością przestrzegania przez takiego pracownika także norm deontologicznych, radcy prawnemu nie można bowiem polecać wykonania czynności wykraczającej poza zakres pojęcia „pomoc prawna”²¹⁰.

Uregulowanie stosunku pracy radcy prawnego różni się od typowego stosunku pracy ze względu na fakt, że klient radcy prawnego jest jednocześnie jego pracodawcą. Wynika to także ze specyfiki świadczonych usług prawnych, a także szczególnej ochrony prawnej takiego stosunku prawnego, gwarantującego niezależność wykonywania zawodu. W związku z powyższym kodeksowa zasada podporządkowania pracownika doznaje wielu ograniczeń. Ta specyfika wywiera wpływ na modyfikację typowych elementów stosunku pracy oraz na status pracowniczy radcy prawnego²¹¹. W szczególności odmiennie kształtuje się kwestia podporządkowania pracownika pracodawcy, sposób ustalenia miejsca i czasu pracy, gwarantowana pozycja w systemie hierarchii pracowniczej, stabilność zatrudnienia, możliwość realizacji przez radcę prawnego prawa do urlopu wypoczynkowego, brak związania poleceniami co do treści sporządzania opinii prawnych, a także brak możliwości samodzielnej oceny wykonywania zawodu radcy prawnego przez pracodawcę bez udziału samorządu²¹². Określenie zawarte w art. 22 RadPrU „w przypadku radcy prawnego świadczącego pomoc prawną w ramach stosunku pracy ogranicza zakres „kierownictwa” do zlecania bądź wskazywania przez pracodawcę spraw, co do których oczekuje on pomocy

²⁰⁷ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 89.

²⁰⁸ J. Łoziński, Z. Klatka, *Status prawny radcy prawnego jako pracownika*, „MPP” 2005, nr 3, D. Hołubiec, *Prawnik firmowy, czyli in house lawyer*, „Kancelaria” 2009, nr 9, s. 24.

²⁰⁹ D. Hołubiec, *Radca prawny – przedsiębiorca na etacie*, „Kancelaria” 2009, nr 6, s. 32.

²¹⁰ Pytaniem otwartym pozostaje natomiast kwestia, czy radca prawny (a także adwokat), może świadczyć w ramach kancelarii indywidualnej bądź spółki usługi inne, niż usługi prawne, por. S. Ciupa, *op. cit.*

²¹¹ Jednak zdaniem SN zatrudnienie radcy prawnego nie korzysta ze szczególnego rodzaju ochrony, por. R. Sadlik, *Firmowy prawnik nie zawsze ma zagwarantowaną posadę*, „Rzeczpospolita” z dnia 1 kwietnia 2011, s. C1.

²¹² A. Bereza, *Niezależność a umowa o pracę*, „Kancelaria” 2008, nr 10, s. 18; K. Sobczak, *Radcowie z urzędów przeszkodą w zjednoczeniu?*, „Kancelaria” 2010, nr 4, s. 19-23.

prawnej, ale na tyle, o ile wchodzi one w zakres pomocy prawnej, a także nie naruszają niezależności i samodzielności radcy (...)"²¹³. Radca prawny, który pozostaje w stosunku pracy może być zatem pełnomocnikiem procesowym swojego pracodawcy w zakresie spraw pracowniczych i ubezpieczeniowych²¹⁴. Zdaniem A. Zielińskiego wobec faktu, iż coraz więcej radców prawnych prowadzi praktykę prywatną, a adwokaci podejmują się stałej obsługi dużych podmiotów gospodarczych, „trudno zrozumieć dlaczego do tej pory nie nastąpiło połączenie adwokatów i radców prawnych w jedną korporację zawodową”²¹⁵. Należy zgodzić się z powyższym stanowiskiem.

Wykonywanie zawodu przez radcę prawnego, który nie prowadzi kancelarii indywidualnej, może odbywać się na podstawie umowy cywilnoprawnej. W praktyce taka forma przyjmuje postać umowy o dzieło, umowy zlecenia dokonywania określonej czynności prawnej dla dającego zlecenie, umowy o świadczenie usług, a także umów mieszanych i nienazwanych, a zwłaszcza umowy o stałe świadczenie pomocy prawnej, polegającej na periodycznym udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych, występowaniu w imieniu zleceniodawcy przed sądami i urzędami oraz udziału w negocjacjach w sprawach pracowniczych²¹⁶. W przypadku adwokatów, możliwe jest świadczenie usług w formie stałego stosunku zlecenia, a także zawieranie umów o wspólne prowadzenie sprawy przez adwokatów wykonujących zawód w kancelarii, spółce lub zespole adwokackim.

Zawierając umowę zlecenia świadczący usługi prawne zobowiązuje się wobec swojego klienta do dokonania określonej czynności prawnej, a w szczególności: zastępstwa prawnego w postępowaniach: sądowym, administracyjnym bądź egzekucyjnym, występowania w charakterze pełnomocnika przy zawieraniu umów i udziału w negocjacjach oraz udzielaniu bieżących, ustnych porad i konsultacji prawnych²¹⁷. Z kolei przez umowę o dzieło radca prawny przyjmując zamówienie zobowiązuje się do wykonania określonego dzieła, a klient do zapłaty wynagrodzenia. W literaturze przyjmuje się, że charakter takiej umowy może przyjąć postać utworu w rozumieniu art. 1 ust. 1 PrAut, kiedy produkt pracy będzie przejawem działalności

²¹³ J. Łoziński, Z. Klatka, *op. cit.*

²¹⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2005 r. (sygn. akt II PZP 3/05).

²¹⁵ A. Zieliński, *Polskie środowisko prawnicze u progu XXI wieku [:] XX lat samorządu...*, s. 93.

²¹⁶ Por. Interpretacja Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 13 lipca 2009 r. (sygn. akt ITPB3/423-267/09/AW).

²¹⁷ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 97-98.

twórczej o indywidualnym charakterze²¹⁸, niemniej jednak większość rezultatów pracy, takich jak: opracowywanie projektów umów według założeń klienta, albo jego kontrahenta, czy pisemne opiniowanie takich projektów oraz sporządzanie innych pisemnych opinii prawnych i ekspertyz, a także przygotowywanie pism, wniosków oraz dokumentów o charakterze prawnym, nie będzie miało charakteru twórczego w rozumieniu przepisów PrAut. W przypadku świadczenia na rzecz klienta innych usług należy stosować przepisy dotyczące zlecenia.

Ograniczenia zawarte w PrAdw oraz RadPrU dotyczące wykonywania zawodu w spółkach dotyczą typu i formy spółki, składu osobowego, a także przedmiotu działalności, przy czym w razie ich naruszenia, stają się podstawą do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego. Adwokat i radca prawny mają możliwość wykonywania zawodu jedynie w ramach spółki osobowej, regulowanej przepisami prawa cywilnego i handlowego, w której zakresie działalności znajduje się wyłącznie świadczenie pomocy prawnej. W aktualnym stanie prawnym, spółka akcyjna, a także spółka z o.o. „nie jest dopuszczalną formą wykonywania zawodu nie tylko przez adwokata, ale i radcę prawnego”²¹⁹, nie jest także dopuszczalne tworzenie spółek *stricte* o charakterze kapitałowym przez osoby legitymujące się takimi tytułami, ze względu na brak odpowiedzialności osobistej wspólników za zobowiązania takiej spółki oraz wymóg ochrony tajemnicy zawodowej. *De lege lata* planowane jest natomiast dopuszczenie wykonywania zawodu w takich spółkach poprzez ustanowienie tzw. chińskiego muru chroniącego tajemnicę zawodową²²⁰. Skład osobowy spółek cywilnych i jawnych ograniczony został jedynie do kręgu wspólników, a w przypadku spółek partnerskich do partnerów, posiadających uprawnienia adwokata bądź radcy prawnego, a także rzecznika patentowego, doradcy podatkowego lub kwalifikowanego prawnika zagranicznego. To samo dotyczy pełnienia roli komplementariusza w przypadku spółek komandytowych i komandytowo-akcyjnych²²¹. Możliwe jest natomiast uczestnictwo osób prawnych i osób fizycznych niebędących adwokatami bądź radcami prawnymi w roli komandytariusza w takich spółkach.

²¹⁸ J. Barta, R. Markiewicz, *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Warszawa 1995, s. 58.

²¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2008 r. (sygn. akt III CSK 245/07); E. J. Krześniak, *Spółka partnerska adwokatów (radców prawnych) – wybrane zagadnienia*, „Pal.” 2003, nr 1-2, s. 18.

²²⁰ A. Michałowski, *op. cit.*, s. 76.

²²¹ P. Magnuski, A. Tomaszek, *Czy zawód adwokata i radcy prawnego może wykonywać komandytariusz?*, „Pal.” 2001, nr 9-10, s. 7-11, Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, s. 322-329.

Ze względu na specyfikę spółek, których wyłącznym przedmiotem działalności jest świadczenie pomocy prawnej, zasadne staje się uregulowanie w umowie spółki podstawowych zagadnień dotyczących istoty zawodu adwokata i radcy prawnego. W szczególności chodzi o kwestie: ograniczenia odpowiedzialności wspólników w stosunkach zewnętrznych za zobowiązania powstałe w związku z wykonywaniem zawodu adwokata bądź radcy prawnego przez pozostałych wspólników, wyłączenia prawa spadkobierców nieposiadających uprawnień do świadczenia usług prawnych do wstąpienia do spółki, ograniczenia możliwości zbycia udziału w spółce jedynie dla adwokata lub radcy prawnego, a także problematykę funkcjonowania spółki w przypadku czasowej, bądź trwałej utraty prawa do wykonywania zawodu. Co do zasady, treść umowy spółki może być dowolnie kształtowana, chyba że jest sprzeczna z postanowieniami PrAdw oraz RadPrU, a przez to dotknięta sankcją nieważności. W tym wypadku, a także w sytuacji, gdy taka spółka prowadzi działalność w zakresie pomocy prawnej niezgodnie z przepisami ustaw, organy samorządu adwokackiego i radcowskiego mają prawo wystąpić do organów rejestrowych i ewidencyjnych z wnioskiem o wszczęcie postępowania o wykreślenie z rejestru lub ewidencji.

§ 3. Adwokat i radca prawny jako pełnomocnik

Klient, który zwraca się do adwokata lub radcy prawnego z prośbą o prowadzenie jego sprawy, udziela takiemu adwokatowi lub radcy prawnemu pełnomocnictwa procesowego (sądowego)²²². Natomiast w przypadku powierzenia przez klienta adwokatowi bądź radcy prawnego prowadzenia sprawy, poza zawarciem umowy pełnomocnictwa zawierana jest jeszcze druga umowa, mająca charakter umowy zlecenia prowadzenia danej sprawy. Zarówno KC, PrAdw, RadPrU, a także KEA i KERP zawierają regulacje dotyczące minimalnej i obligatoryjnej treści umowy o świadczenie usług prawnych wyższego rzędu²²³, natomiast klienta jako nieprofesjonalnego uczestnika obrotu prawnego chronią dodatkowe przepisy zawarte w ŚwiadUsługU, OchrPrKonsumU, NPRU, a także ŚwiadUsługDrElekU²²⁴. Udzielenie

²²² Chodzi o przelanie praw procesowych przez jedną osobę na drugą w ten sposób, że wszystkie czynności procesowe tej ostatniej będą prawnie wiązać osobę pierwszą, w odróżnieniu od pełnomocnictwa materialnego, por. art. 86 KC, A. Kawałko, H. Witczak, *Prawo cywilne*, Warszawa 2008, s. 189; Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 9.

²²³ Wyczerpująco na ten temat M. Gutowski, *Umowa o zastępstwo procesowe*, Warszawa 2009.

²²⁴ Zob. S. W. Ciupa, *Umowy o świadczenie pomocy prawnej* [:] *Zawód radcy prawnego...*, s. 83.

przez mocodawcę adwokatowi bądź radcy prawnemu pełnomocnictwa zawierającego umocowanie do wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych oznacza, że umowa leżąca u podstaw takiego pełnomocnictwa objęła wszystkie łączące się ze sprawą czynności procesowe²²⁵. Nie wdając się w szersze rozważania należy przyjąć, że stosunek pełnomocnictwa procesowego powstaje w skutek czynności jednostronnej bądź dwustronnej, w zależności od przyjętej teorii²²⁶. Według SN pełnomocnictwo procesowe jest czynnością dwustronną, natomiast jego przyjęcie dokonuje się przez ustne oświadczenie złożone przez adwokata wobec sądu. Za równoznaczne z przyjęciem pełnomocnictwa uważa się samo zgłoszenie pełnomocnika w sądzie i ustanowienie go przez organ procesowy w danej sprawie²²⁷. Natomiast w sytuacji, gdy w sprawie występuje ustanowiony pełnomocnik procesowy, który nie jest radcą prawnym, ani adwokatem, a więc podmiot niemogący być pełnomocnikiem procesowym zgodnie z art. 87 § 1 KPC, prowadzi to zdaniem SN do nieważności postępowania²²⁸.

Pełnomocnictwo sądowe pomiędzy profesjonalnym pełnomocnikiem, czyli adwokatem bądź radcą prawnym, powstaje w wyniku zgodnego oświadczenia woli dwóch stron: mocodawcy i pełnomocnika. Zdaniem Z. Krzemińskiego, „samo oświadczenie klienta, czyli tak zwane udzielenie pełnomocnictwa nie wystarczy, musi być ono przyjęte przez adwokata. Dopiero po spełnieniu się tych dwóch czynności powstaje stosunek pełnomocnictwa sądowego”²²⁹. W obrębie takiego stosunku pomiędzy pełnomocnikiem a reprezentowanym (stosunek podstawowy) wyróżnia się stosunki towarzyszące: pomiędzy pełnomocnikiem a osobą trzecią (stosunek

²²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2002 r. (sygn. akt II CKN 1216/00; OSNC 2003, nr 4, poz. 58).

²²⁶ W doktrynie przeważają zwolennicy teorii jednostronnej, natomiast mniejszą popularnością cieszy się teoria kontraktowa, według której do powstania stosunku pełnomocnictwa konieczne jest nie tylko złożenie stosownego oświadczenia woli przez mocodawcę, ale również przyjęcie takiego oświadczenia przez profesjonalnego pełnomocnika. Natomiast zgodnie z teorią pośrednią sam fakt złożenia przez pełnomocnika pełnomocnictwa do akt oraz jego działanie za stronę świadczy o przyjęciu udzielonego mu pełnomocnictwa, przy czym wyznaczenie substytutu wymaga przyjęcia przez niego udzielonej substytucji pod rygorem jej skuteczności, por. S. Janczewski, *Pełnomocnictwo procesowe w zespole adwokackim*, „Pal.” 1968, nr 4, s. 6; Z. Krzemiński, *Pełnomocnik w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971, s. 37; J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958, s. 319.

²²⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 1949 r. (sygn. akt KrC 241/49, „PiP” 1949, nr 12, s. 120).

²²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2001 r. (sygn. akt I PKN 586/00, OSNP 2003, nr 14 poz. 335); Uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 8 lipca 2008 r. (sygn. akt, sygn. akt III CZP 154/07), zob. M. Jaślikowski, *Zleceniobiorca pełnomocnikiem w postępowaniu cywilnym – uwagi krytyczne na gruncie art. 87 § 1 k.p.c.*, „R. Pr.” 2011, nr 1, s. 30-36.

²²⁹ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 11.

zewewnętrzny) oraz reprezentowanym a osobą trzecią (stosunek wynikający z czynności głównej)²³⁰. Skutki procesowe nienależytego pełnomocnictwa są przewidziane w art. 97 § 2 KC i mogą doprowadzić do pominięcia czynności niezatwierdzonych przez mocodawcę, natomiast nienależyte umocowanie adwokata lub radcy prawnego jako pełnomocnika procesowego przez mocodawcę nigdy nie jest okolicznością prowadzącą do odrzucenia pozwu²³¹.

Normy deontologiczne zawarte w KEA i KERP precyzują sytuacje, w których adwokat i radca prawny nie może w ogóle przyjąć udzielonego mu pełnomocnictwa. Adwokatowi w szczególności nie wolno podjąć się prowadzenia sprawy ani udzielić pomocy prawnej, w sytuacji gdy: po pierwsze, uprzednio udzielił pomocy prawnej stronie przeciwnej w tej samej sprawie albo w sprawie z nią związanej; po drugie, brał udział w takiej sprawie, wykonując funkcję publiczną; po trzecie, osoba, przeciwko której ma prowadzić sprawę, jest jego klientem, choćby w innej sprawie; po czwarte, gdy adwokat, będący dla niego osobą bliską, prowadzi sprawę lub udzielił on już pomocy prawnej stronie przeciwnej w tej samej sprawie lub w sprawie z nią związanej. Dodatkowo adwokat, który złożył w danej sprawie zeznanie w charakterze świadka, nie może w niej występować jako pełnomocnik lub obrońca²³². Jednocześnie art. 28 PrAdw stanowi wyraźnie, że adwokat może odmówić udzielenia pomocy prawnej tylko z ważnych powodów, o których informuje zainteresowanego, przy czym pojęcie „ważne powody” obejmuje liczne przypadki opisane w orzecznictwie i uchwałach władz samorządu zawodowego²³³. Warto natomiast zauważyć, że w przypadku postępowania karnego, gdzie obrońcę z urzędu wyznacza prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy, tylko on jest uprawniony do zwolnienia adwokata od prowadzenia takiej sprawy. Jak zauważył SN, „stosunek obrońcy do oskarżonego nie jest tylko prywatnoprawnym stosunkiem pełnomocnictwa, przy którym działanie pełnomocnika uważa się za działanie mocodawcy. Obrońca w postępowaniu karnym może być powołany na mocy umowy (obrońca z wyboru), ale może być też ustanowiony na mocy aktu władzy sądowej (obrońca z urzędu). Stosunek obrońcy do oskarżonego jest więc szczególnego rodzaju stosunkiem, którego treść i zakres określają przepisy

²³⁰ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2010, s. 119.

²³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 25 grudnia 1999 r. (sygn. akt, I CKN 1108/97, OSNC 1999, nr 9, poz. 158).

²³² § 22 KEA.

²³³ Z. Krzeziński, *op. cit.*, s. 72.

postępowania karnego i prawo o ustroju adwokatury.”²³⁴. Zdaniem F. Prusaka, na gruncie procesu karnego stosunek pełnomocnictwa od stosunku obrończego odróżnia brak związania pełnomocnika „instrukcją mocodawcy”, a dodatkowo pełnomocnika nie ogranicza obowiązek do działania wyłącznie na korzyść mocodawcy²³⁵. Jak podkreśla P. Kardas, „pełniąc tę funkcję, obrońca służy reprezentowanej stronie procesu, a przez to realizuje zadania ukierunkowane na ochronę interesu prywatnego reprezentowanego mandata”²³⁶.

W przypadku radcy prawnego zakazana przez normy deontologiczne jest reprezentacja klienta (a także wszelkie inne sposoby udziału w sprawie w imieniu więcej niż jednego klienta) w sytuacji, gdy zachodzi konflikt interesów, przy czym zakaz ten dotyczy także dalszego pełnomocnictwa. Zgodnie z art. 22 KERP, radca prawny nie może prowadzić sprawy ani udzielić w jakiegokolwiek formie pomocy prawnej, jeżeli udzielił wcześniej stronie przeciwnej pomocy prawnej w tej lub w sprawie z nią związanej, brał w niej udział jako przedstawiciel organów władzy publicznej lub instytucji prawa publicznego, jest osobiście lub materialnie zainteresowany w wyniku sprawy (chyba że jest w niej stroną), albo dotyczy ona członka jego rodziny, osoby mu bliskiej lub roszczenie jest wspólne dla niego i jego klienta. Zakaz udzielania pomocy prawnej obejmuje także przypadki, kiedy radca prawny pozostaje, albo pozostawał w bliskich stosunkach z przeciwnikiem swojego mocodawcy lub osobą zainteresowaną w niekorzystnym dla niego rozstrzygnięciu sprawy, sprawa dotyczy radcy prawnego lub adwokata świadczącego pomoc prawną w tym samym czasie na rzecz tego samego podmiotu, a także kiedy złożył w tej sprawie zeznanie jako świadek lub wystąpił w sprawie jako biegły²³⁷. Zakaz podejmowania się prowadzenia sprawy przez radcę prawnego dotyczy także sytuacji, gdy w tej samej sprawie złożył już zeznanie jako świadek bądź wystąpił jako biegły, pełnomocnikiem strony przeciwnej jest jego małżonek lub inna bliska mu osoba, a także gdy brał udział w sprawie lub w sprawie nią związanej jako arbiter sądu polubownego, członek innych organów rozstrzygających spór lub mediator oraz gdy małżonek lub inna bliska mu osoba, albo z jakichkolwiek przyczyn od niego zależna, bierze udział, choćby

²³⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 sierpnia 1952 r. (sygn. akt K97/52, OSN(K) 1952, nr 5, poz. 72).

²³⁵ Zob. F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa, 1999; Ł. Trznadel, *Radca prawny jako pełnomocnik na tle przepisów kodeksu postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „R. Pr.” 2009, nr 6.

²³⁶ P. Kardas, *Adwokat jako obrońca – funkcja publiczna czy usługa prywatna* [:] *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej*, J. Giezek (red.), Warszawa 2010, s. 98.

pośrednio, w wydaniu orzeczenia bądź rozstrzygnięciu sprawy. Obowiązek wyłączenia się ze sprawy i powstrzymania się od czynności spoczywa na radcach prawnych, z którymi radca prawny, w czasie prowadzenia danej sprawy, świadczył pomoc prawną wspólnie w zespole radców prawnych albo spółce lub kancelarii, choćby nie byli oni zaangażowani w prowadzenie tej sprawy.

Tabela 3
Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniach sądowych

Postępowanie cywilne	
art. 87 ¹ § 1 KPC	postępowanie przed Sądem Najwyższym
	czynności procesowe związane z postępowaniem przed Sądem Najwyższym podejmowane przed sądem niższej instancji
Postępowanie karne	
55 § 2 KPK	wnoszenie subsydiarnego aktu oskarżenia
art. 526 § 2, art. 530 § 3 KPK	składanie kasacji oraz zażalenia na zarządzenie o odmowie przyjęcia kasacji
art. 446 § 1 KPK	składanie apelacji od wyroku sądu okręgowego
art. 545 § 2 KPK	składanie wniosku o wznowienie postępowania
Postępowanie administracyjne	
art. 175 § 1 PPSAU	wnoszenie skargi kasacyjnej od wyroku wojewódzkiego sądu administracyjnego do Naczelnego Sądu Administracyjnego
art. 194 § 4 PPSAU	wnoszenie do Naczelnego Sądu Administracyjnego zażalenia na postanowienie wojewódzkiego sądu administracyjnego o odrzuceniu skargi kasacyjnej
art. 276 PPSAU	wnoszenie do Naczelnego Sądu Administracyjnego skargi o wznowienie postępowania
Postępowanie karno-skarbowe	
art. 169 KKS	wnoszenie kasacji lub wniosku o wznowienie postępowania podmiotu odpowiedzialnego posiłkowo lub interwenienta
Postępowanie w sprawach o wykroczenia	
art. 113 § 1 KPW	wnoszenie wniosku o wznowienie postępowania
Postępowanie przed TK	
art. 29 ust. 1, ust. 3 TKU	sprawy dotyczące sporządzenia, podpisywania i wnoszenia skargi kasacyjnej
Postępowanie przed TSUE	
art. 19 Statutu TSUE	państwa członkowskie reprezentuje przed Trybunałem Sprawiedliwości pełnomocnik ustanawiany dla każdej sprawy, a pełnomocnika może wspomagać doradca albo adwokat lub radca prawny
	inne strony muszą być reprezentowane przez adwokatów lub radców prawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie KPC, KPK, PPSAU, TKU, KKS, KPW, Statutu TSUE.

²³⁷ Por. art. 22 KERP.

Prawo procesowe przewiduje w niektórych przypadkach obligatoryjne zastępstwo stron przez profesjonalnego pełnomocnika, ograniczając zdolność postulacyjną stron²³⁸. W przypadku przymusu bezwzględnego strona jest zobowiązana do ustanowienia adwokata bądź radcy prawnego pod rygorem nieważności czynności prawnych przezeń podjętych. Natomiast w razie zaistnienia przymusu względnego strona wprawdzie może występować osobiście w procesie, ale może także ustanowić pełnomocnika, którym może być wyłącznie adwokat lub radca prawny. Zależności wynikające z przymusu adwokacko-radcowskiego w postępowaniach sądowych przedstawia tabela 3. Jak bowiem zauważa M. Korta, „są sprawy, w których pomoc profesjonalisty jest niezbędna. Gwarancję uzyskania tej pomocy daje możliwość złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Co jednak ciekawe, z brzmienia art. 5 KPC wynika, iż obowiązek sądu w zakresie udzielania stronom lub uczestnikom postępowania niezbędnych pouczeń aktualizuje się nie tylko w przypadku braku reprezentacji ich przez adwokatów czy radców prawnych, lecz także gdy strona jest reprezentowana, ale przez pełnomocnika niebędącego profesjonalistą (...), co należy uznać, za przejaw nierównego traktowania przez ustawodawcę różnych podmiotów w postępowaniu”²³⁹. Podobne stanowisko prezentuje A. Michałowski przywołujący wyrok TK z 20 grudnia 2007 r., zgodnie z którym „w granicach regulacyjnej swobody ustawodawcy mieści się swoiste ukaranie tych obywateli (przedsiębiorców), którzy są reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników”²⁴⁰.

Słuszna idea wzmocnienia pozycji profesjonalnego pełnomocnika, zwłaszcza poprzez rozszerzanie przymusu adwokacko-radcowskiego, na gruncie nowelizacji z ostatnich lat została niestety sprowadzona do wprowadzenia komplikacji w świadczeniu usług przez adwokata i radcę prawnego na gruncie proceduralnym. Chodzi zwłaszcza o wprowadzenie wymogów ustawowych dotyczących skargi kasacyjnej, obwarowanych dodatkowymi przesłankami zawartymi w orzecznictwie SN. Według M. Korty, „skargi te, choćby z tytułu rangi organu, do którego są kierowane, muszą być sporządzane w sposób szczególnie dokładny i rzetelny, ale jest też prawdą, że nawet wieloletni

²³⁸ T. Ereciński, *Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim [:] XX lat samorządu...*, s. 55-57.

²³⁹ M. Korta, *Adwokat jako pełnomocnik w sprawach cywilnych [:] Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego*, J. Giezek (red.), Warszawa 2008, s. 159-160.

²⁴⁰ A. Michałowski, *Adwokat – pełnomocnik procesowy jako gwarant praw człowieka w sprawach cywilnych [:] Adwokatura gwarantem prawa do obrony*, J. Giezek (red.), Warszawa 2009, s. 105; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2007 r. (sygn. akt P 39/06, OTK-A 2007, nr 11, poz. 161); D. Stachurski, *Czy przymus adwokacko-radcowski narusza wolę stron procesu karnego?*, „Pal.” 2007, nr 5-6, s. 109.

praktycy, mając sporządzić taką skargę, popadają w swoisty stan popłochu”²⁴¹. W przypadku natomiast postępowania odwoławczego, uchylona w 2008 r. regulacja zawarta w art. 370¹ KPC wypaczała prawo do profesjonalnej pomocy prawnej na tym etapie postępowania cywilnego²⁴². Z kolei przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu przed TK „dotyczy nie tylko pism zatytułowanych skarga konstytucyjna, czy zażalenie, lecz także wszelkich pism procesowych stanowiących uzupełnienie skargi konstytucyjnej lub zażalenia”²⁴³. Jak trafnie zauważa A. Michałowski, obywatel który ustanowił profesjonalnego pełnomocnika w postępowaniu odwoławczym mógł zostać w swoisty sposób „ukarany”, nie miał bowiem takich praw jak osoba, która w analogicznej sprawie zdecydowała się działać sama. „Dla strony kwestionującej wyrok pierwszej instancji lepiej jest wszak albo z tego prawa w ogóle zrezygnować (jako obciążonego ryzykiem poniesienia negatywnych i nieodwracalnych konsekwencji na wypadek błędu profesjonalisty, a niekiedy jedynie z nadmiernego formalizmu organów wymiaru sprawiedliwości), albo fakt skorzystania z tego prawa zataić i wnieść apelację jako sporządzoną osobiście, a dzięki temu nie utracić prawa do uzupełnienia braków formalnych”²⁴⁴. W sprawach nieopłaconych lub nienależycie opłaconych środków odwoławczych lub środków zaskarżenia wnoszonych bezpośrednio przez profesjonalnych pełnomocników TK podkreślał, że nie można mówić o nadmiernym rygoryzmie na gruncie art. 130² § 3 KPC w sytuacji, gdy strona postępowania zastępowana jest przez adwokata bądź radcę prawnego. Z samej bowiem istoty zastępstwa procesowego wynika założenie, że pełnomocnik ten będzie działał fachowo, zgodnie ze swoją najlepszą wiedzą oraz należytą starannością²⁴⁵.

Przy pełnieniu roli pełnomocnika powstaje kwestia możliwości udzielania przezeń pełnomocnictwa substytucyjnego, a więc pełnomocnictwa do reprezentowania mocodawcy, udzielanego przez głównego pełnomocnika, a nie bezpośrednio przez mającego być reprezentowanym przez mocodawcę²⁴⁶. Jak zauważa SN, substytucji są

²⁴¹ M. Korta, *op. cit.*, s. 160. Na dezaprobatę zasługuje jednak pomysł stworzenia wyspecjalizowanego „korpusu” adwokatów i radców prawnych do upoważnionych występowania przed SN, zob. I. Walencik, M. Domagalski, *Czy przyszedł czas na prawników kasatorów*, „Rzeczpospolita” z dnia 18 maja 2011, s. C1.

²⁴² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 maja 2008 r. (sygn. akt P 18/07).

²⁴³ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 stycznia 2005 r. (sygn. akt Ts 109/04, OTK 2005, nr 1, poz. 38); zob. F. Rymarz, *Adwokatura i adwokaci w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym*, „Pal.” 1999, nr 12.

²⁴⁴ A. Michałowski, *op. cit.*, s. 107.

²⁴⁵ W. Hermeliński, *Adwokatura i adwokaci w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [:] *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej*, J. Giezek (red.), Warszawa 2010, s. 52.

²⁴⁶ Z. Radwański, *op. cit.*, s. 323-324.

zatem pełnomocnikami mocodawcy, a nie pełnomocnikami pełnomocnika²⁴⁷. Należycie ustanowiony substytut: adwokat lub radca prawny nie może jednak poświadczać za zgodność z oryginałem pełnomocnictwa udzielonego przez mocodawcę głównemu pełnomocnikowi²⁴⁸. Aby adwokat bądź radca prawny mógł udzielić pełnomocnictwa substytucyjnego, konieczne jest wyraźne upoważnienie go do takich działań, co może wynikać z treści głównego pełnomocnictwa, ze stosunku podstawowego będącego źródłem umocowania, albo wprost z ustawy. Według PrAdw adwokat jako członek zespołu adwokackiego może udzielić substytucji w sytuacji, gdy nie może osobiście uczestniczyć w rozprawie lub wykonać poszczególnej czynności w danej sprawie, natomiast w przypadku świadczenia pomocy prawnej w formie kancelarii lub spółki adwokat jest zobowiązany do zapewnienia swojego zastępstwa w razie urlopu bądź innej przemijającej przeszkody.

PrAdw przewiduje ogólną zasadę, że adwokat może udzielić substytucji, natomiast RadPrU wprost wskazuje krąg osób, którym radca prawny może udzielić pełnomocnictwa substytucyjnego. Chodzi tu o radców prawnych, adwokatów, prawników zagranicznych wykonujących w Polsce stałą praktykę, a także aplikantów radcowskich. Możliwość udzielenia pełnomocnictwa substytucyjnego aplikantom adwokackim przewiduje także PrAdw, przy czym zarówno RadPrU, jak i PrAdw wyraźnie precyzują przesłanki dopuszczalności podmiotowo-przedmiotowej upoważnienia aplikantów do dokonywania oznaczonych czynności. Ustawową podstawę ustanawiania dalszego pełnomocnictwa stanowi m.in. art. 91 pkt 3 KPC w zw. z art. 87 § 1 KPC, z którego treści wynika, że pełnomocnictwo procesowe udzielone adwokatowi lub radcy prawnemu obejmuje z samego prawa umocowanie do udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi albo radcy prawnemu. Problem natomiast powstaje w przypadku udzielenia radcy prawnemu substytucji przez adwokata²⁴⁹. Zdaniem SN adwokat będący pełnomocnikiem procesowym w postępowaniu cywilnym może udzielić dalszego pełnomocnictwa radcy prawnemu, z przepisów PrAdw nie wynika bowiem zakaz udzielania takiego pełnomocnictwa radcy prawnemu, ponieważ art. 25 ust. 3 PrAdw w ogóle nie określa kręgu osób, którym

²⁴⁷ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 1 maja 1935 r. (sygn. akt CI 3015/34, OSP 1936, poz. 7).

²⁴⁸ Por. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2004 r. (sygn. akt III CZP 21/04, OSNC 2005, nr 7-8, poz. 118).

²⁴⁹ Jak jeszcze do niedawna zgodnie podkreślali W. Cajselski i J. Turowicz-Kosmowska, ustanowiony przez mocodawcę adwokat lub radca prawny, który z jakichś powodów nie może dalej pełnić tej roli, może udzielić pełnomocnictwa substytucyjnego tylko adwokatowi lub radcy prawnemu, przy czym, *de lege*

adwokat może udzielić substytucji, w związku z czym nie można przeprowadzić rozumowania *a contrario* z art. 21 ust. 1 RadPrU²⁵⁰. Natomiast według SN aplikant radcowski nie może zastępować adwokata w postępowaniu cywilnym²⁵¹. W razie zaistnienia sytuacji losowej PrAdw przewiduje, że kierownik zespołu adwokackiego, bądź dziekan, w przypadku adwokata wykonującego zawód w kancelarii lub spółce, ma prawo na piśmie wyznaczyć z urzędu zastępcę dla adwokata, który czasowo lub trwale nie może prowadzić sprawy. W przypadku radców prawnych, RadPrU posługuje się szerokim pojęciem „pełnomocnictwa”, w odróżnieniu od „pełnomocnictwa procesowego”, co umożliwia dalszą substytucję także w obrębie czynności pozaprosesowych, zwłaszcza w postępowaniu administracyjnym²⁵².

Wygaśnięcie pełnomocnictwa udzielonego przez mocodawcę adwokatowi bądź radcy prawnemu, co do zasady następuje przez dokonanie czynności, do których adwokat lub radca prawny był umocowany, a także w wyniku ustania stosunku podstawowego, z którego takie pełnomocnictwo wynikało, jak – w przypadku radców prawnych – umowa o pracę. Inne przypadki wygaśnięcia pełnomocnictwa w wyniku nastąpienia zdarzeń prawnych określa KC²⁵³. Mocodawca może jednocześnie odwołać pełnomocnictwo pisemnie w każdym czasie, w formie jednostronnego oświadczenia woli mocodawcy skierowanego do adwokata bądź radcy prawnego prowadzącego sprawę, albo ustnie na posiedzeniu sądu i staje się ono skuteczne z chwilą, gdy doszło do pełnomocnika w taki sposób, że mógł zapoznać się z jego treścią²⁵⁴. Wypowiedzenie pełnomocnictwa przez mocodawcę odnosi skutek prawny w stosunku do sądu z chwilą zawiadomienia go o tym, natomiast w stosunku do uczestników procesu z chwilą

lata, „adwokat generalnie nie może udzielać substytucji radcy prawnemu”, por. W. Cajselski, J. Turczynowicz-Kosmowska, *Radca prawny substytutem adwokata*, „PS” 2000, nr 1, s. 94.

²⁵⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 października 2005 r. (sygn. akt III CZP 70/05, OSNC 2006, nr 7-8, poz. 120).

²⁵¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2006 r. (sygn. akt III CZP 27/06, OSNC 2007, nr 3, poz. 42).

²⁵² Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s. 48-49.

²⁵³ W szczególności są to: ziszczenie się warunku rozwiązującego, upływ terminu, na który pełnomocnictwo zostało udzielone, śmierć pełnomocnika, bądź – co do zasady – śmierć mocodawcy, chyba że w treści pełnomocnictwa zastrzeżono inaczej. Co ciekawe, zdaniem SN pełnomocnictwo procesowe udzielone w imieniu małoletniego dziecka przez jego przedstawiciela ustawowego adwokatowi lub radcy prawnemu nie wygasa *ipso iure* z chwilą uzyskania przez to dziecko pełnoletności, por. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1995 r. (sygn. akt III CZP 139/95, OSNC 1996, nr 1, poz. 17).

²⁵⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1998 r. (sygn. akt II CKN 866/97, OSNC 1999, nr 3, poz. 66). Mocodawca może także ograniczyć lub rozszerzyć zakres pełnomocnictwa do określonych czynności, konkretnej sprawy bądź do czynności zwykłego zarządu, por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2000 r. (sygn. akt I PKN 418/00, OSNP 2002, nr 5, poz. 114).

doręczenia im tego zawiadomienia przez sąd²⁵⁵. Z kolei adwokat bądź radca prawny może zrzec się umocowania do działania w imieniu klienta poprzez złożenie stosownego oświadczenia mocodawcy, przy czym obowiązany jest on jeszcze działać za stronę przez dwa tygodnie, chyba że mocodawca zwolni go od tego obowiązku²⁵⁶. Rozważania zawarte w powyższym podrozdziale należy także w dużej mierze odnieść do adwokata bądź radcy prawnego powoływanego z urzędu na wniosek strony przez właściwy organ procesowy²⁵⁷.

²⁵⁵ Por. art. 94 KPC.

²⁵⁶ Por. art. 61 KC.

²⁵⁷ Wyczerpująco na ten temat: Z. Krzemiński, *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i z urzędu*, Zakamycze 1999, s. 71 i n.

ROZDZIAŁ III

ADWOKAT I RADCA PRAWNY

WE WSPÓLNOCIE ZAWODOWEJ

§ 1. Adwokaci

Zarówno adwokaci, jak i radcowie prawni zorganizowani są w ramach samorządu zawodowego, skupiającego wszystkich swoich członków na zasadzie obowiązkowej przynależności²⁵⁸. W literaturze podkreśla się, że istota samorządu zawodowego adwokatów i radców prawnych zawiera się w trzech aspektach: samodzielności i niezależności w wykonywaniu zawodowych funkcji, systemie organizacji i zarządzania, a także pochodzenia organów kierowniczych z wyboru²⁵⁹. Na samorząd adwokacki i radcowski nałożona jest tzw. misja i obowiązek działania w granicach interesu publicznego, z czym wiąże się także obowiązek zapewnienia należytego przygotowania do wykonywania zawodu²⁶⁰.

Adwokaturę, chronologicznie pierwszy prawniczy samorząd zawodowy, tworzy ogół adwokatów i aplikantów adwokackich, a co za tym idzie, w skład organów adwokatury wchodzić mogą jedynie adwokaci. Jak podkreśla Z. Krzemiński, PrAdw nie precyzuje dokładnie pojęcia „adwokatura”, przez które należy rozumieć „nie tylko nazwę zawodu, ale także ogół adwokatów, oraz organizację podzieloną na jednostki okręgowe (okręgowe rady adwokackie) oraz jednostkę centralną, którą jest Naczelna Rada Adwokacka”²⁶¹. Systematykę powyższą przejął ustawodawca dokonując wyróżnienia izb adwokackich (dział III) oraz organów adwokackich (dział IV). Na poziomie izb adwokackich ustawowe zadania spełniają organy izb adwokackich: zgromadzenia izb adwokackich, okręgowe rady adwokackie, sąd dyscyplinarny oraz komisja rewizyjna, natomiast organami adwokatury są: Krajowy Zjazd Adwokatury,

²⁵⁸ M. A. Lewandowski, *Problematyka samorządu adwokackiego – geneza, przyczyny tworzenia, istota*, http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_aktualnosci&cid=69&id=679&p=2 (stan na dzień 22 marca 2011 r.).

²⁵⁹ Z. Czeszejko-Sochacki, *Samorząd adwokacki* [:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Z. Krzemiński (red.), Warszawa 1974, s. 8-11.

²⁶⁰ E. Kwiatkowska-Fałęcka, *Droga do zawodu radcy prawnego* [:] *XX lat samorządu...*, s. 242-243; A. Zwara, *Konstytucyjne zadania samorządu adwokackiego na tle nowego brzmienia przepisu art. 66 ust. 1 ustawy – Prawo o adwokaturze*, „Pal.” 2005, nr 9-10.

²⁶¹ Z. Krzemiński, *Prawo o adwokaturze...*, s. 8.

Naczelna Rada Adwokacka, Wyższy Sąd Dyscyplinarny oraz Wyższa Komisja Rewizyjna.

Adwokatura pełni ustawowe zadania, powołana jest bowiem do udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz kształtowania i stosowania prawa²⁶². Natomiast zadania samorządu zawodowego adwokatury zostały wyliczone w art. 3 PrAdw w sposób ogólny. W szczególności należy do nich: tworzenie warunków do wykonywania ustawowych zadań adwokatury, reprezentowanie adwokatury i ochrona jej praw, sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem przepisów o wykonywaniu zawodu adwokata, doskonalenie zawodowe adwokatów i kształcenie aplikantów adwokackich, ustalanie i krzewienie zasad etyki zawodowej oraz dbałość o ich przestrzeganie, a także sprawowanie zarządu majątkiem samorządu adwokackiego i rozporządzanie nim. Według Z. Krzezińskiego, „konkretyzacja tych zadań dokonana zostaje w dalszych szczegółowych przepisach ustawy”²⁶³.

a. Izby adwokackie

Podstawową jednostką adwokatury są izby adwokackie, w których zrzeszają się adwokaci i aplikanci adwokaccy mający siedzibę zawodową na terenie izby, której zasięg terytorialny jest określony przez NRA. Zgodnie z regułą wyrażoną w art. 10 PrAdw, izba adwokacka jest wyposażona w osobowość prawną, co zdaniem Z. Krzezińskiego jest reminiscencją regulacji art. 7 ustawy z 1938 r. przewidującej, że „samorząd adwokacki, reprezentowany przez Naczelną Radę Adwokacką, oraz każda z izb adwokackich ma osobowość prawną”²⁶⁴. NRA ustala liczbę istniejących izb adwokackich wraz z ich siedzibami i zasięgiem terytorialnym²⁶⁵. Obecnie na terenie Polski działają 24 izby adwokackie, a szczegółowy ich wykaz przedstawia tabela 4. Izby adwokackie działają poprzez swoje organy: zgromadzenie izby, okręgową radę adwokacką (ORA), sąd dyscyplinarny oraz komisję rewizyjną.

Zgromadzenie izby składa się z adwokatów wpisanych na listę danej izby i jednocześnie wykonujących zawód, a także delegatów pozostałych adwokatów wpisanych wprawdzie na listę izby, ale zawodu nie wykonujących. Zgromadzenie jest zwoływane przez okręgową radę adwokacką raz do roku (tzw. zwyczajne

²⁶² Por. art. 1 ust. 1 PrAdw.

²⁶³ Z. Krzeziński, *op. cit.*, s. 8.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 47.

zgromadzenie), a na żądanie Prezydium NRA, okręgowej rady adwokackiej, komisji rewizyjnej lub jednej trzeciej adwokatów członków izby, w ciągu sześciu tygodni od zgłoszenia żądania zwoływane jest nadzwyczajne zgromadzenie. Do kompetencji zgromadzenia izby adwokackiej należy w szczególności: wybór delegatów na Krajowy Zjazd Adwokatury, dziekana, prezesa sądu dyscyplinarnego, przewodniczącego komisji rewizyjnej, a także członków i zastępców członków ORA, zastępców członków sądu dyscyplinarnego i komisji rewizyjnej, uchwalanie budżetu izby i ustalanie wysokości składek rocznych na jej potrzeby, rozpatrywanie i zatwierdzanie corocznych sprawozdań z działalności ORA, zatwierdzanie zamknięć rachunkowych, udzielanie absolutorium ORA, a także podejmowanie innych uchwał.

Tabela 4
Izby adwokackie w Polsce

Izby adwokackie
• IZBA ADWOKACKA W BIAŁYMSTOKU • IZBA ADWOKACKA W BIELSKU-BIAŁEJ • IZBA ADWOKACKA W BYDGOSZCZY • IZBA ADWOKACKA W CZĘSTOCHOWIE • IZBA ADWOKACKA W GDAŃSKU • IZBA ADWOKACKA W KATOWICACH • IZBA ADWOKACKA W KIELCACH • IZBA ADWOKACKA W KOSZALINIE • IZBA ADWOKACKA W KRAKOWIE • IZBA ADWOKACKA W LUBLINIE • IZBA ADWOKACKA W ŁODZI • IZBA ADWOKACKA W OLSZTYNIE • IZBA ADWOKACKA W OPOLU • IZBA ADWOKACKA W PŁOCKU • IZBA ADWOKACKA W POZNANIU • IZBA ADWOKACKA W RADOMIU • IZBA ADWOKACKA W RZESZOWIE • IZBA ADWOKACKA W SIEDLCACH • IZBA ADWOKACKA W SZCZECINIE • IZBA ADWOKACKA W TORUNIU • IZBA ADWOKACKA W WAŁBRZYCHU • IZBA ADWOKACKA W WARSZAWIE • IZBA ADWOKACKA WE WROCŁAWIU • IZBA ADWOKACKA W ZIELONEJ GÓRZE

Źródło: dane uzyskane od NRA; <http://www.nra.pl/>. (stan na dzień 21 marca 2011 r.).

²⁶⁵ Por. art. 58 ust. 4 PrAdw.

ORA jest organem kolegialnym. W jej skład wchodzi dziekan, od pięciu do piętnastu członków oraz od dwóch do czterech zastępców członków, przy czym w jej pracach – choć bez prawa głosu – może uczestniczyć przewodniczący komisji rewizyjnej i prezes sądu dyscyplinarnego²⁶⁶. W ramach ORA wyłaniane jest prezydium tworzone przez dziekana i wicedziekanów rady, sekretarza, skarbnika i rzecznika dyscyplinarnego, jednak to dziekan, wybierany przez zgromadzenie izby, jest organem pełniącym znaczące funkcje kierownicze i reprezentacyjne. ORA dokonuje podziału czynności wśród swoich członków, ustalając dla nich zakres podejmowanych działań, form pracy oraz sprawozdawczości²⁶⁷. Rada powołuje także zespół wizytatorów na czele z jego przewodniczącym²⁶⁸. Szczegółowy zakres czynności członków rady precyzuje Regulamin²⁶⁹. Natomiast w razie śmierci, rezygnacji z członkostwa, bądź odwołania członka Rady, jej skład jest uzupełniany przez zastępców, stosownie do kolejności uzyskanej liczby głosów w wyborach²⁷⁰.

Co do zasady, ORA podejmuje swoje decyzje w formie uchwał, przyjmowanych przez Radę na plenarnym jej posiedzeniu. Posiedzenia ORA należy podzielić na zwyczajne i nadzwyczajne. Posiedzenia zwyczajne są zwoływane nie rzadziej niż raz na miesiąc, zapadają większością głosów w głosowaniu jawnym bądź tajnym (w sprawach osobowych) i wymagają obecności co najmniej połowy jej członków, w tym dziekana lub wicedziekana, a następnie zostają zaprotokołowane i podpisane przez przewodniczącego obrad i sekretarza. Wykonanie uchwał należy zaś do osób odpowiedzialnych za ich realizację w związku z pełnioną funkcją lub decyzją Rady²⁷¹. Pracami ORA kieruje dziekan²⁷², który pełni funkcje reprezentacyjne, a także przewodniczy obradom Rady, choć w przypadku jego nieobecności kompetencje powyższą realizuje wicedziekan. Dziekan jest ponadto uprawniony do udzielenia adwokatowi lub aplikantowi adwokackiemu ostrzeżenia za uchybienia mniejszej wagi²⁷³.

²⁶⁶ § 9 pkt 5 Regulaminu organizacji i funkcjonowania ORA.

²⁶⁷ § 9 pkt 2 *ibidem*.

²⁶⁸ § 6 pkt 2 *ibidem*.

²⁶⁹ § 10 i n. *ibidem*.

²⁷⁰ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 88.

²⁷¹ § 2 Regulaminu organizacji i funkcjonowania ORA.

²⁷² Podobnie jak w samorządzie radców prawnych. Natomiast w przypadku notariuszy radzie przewodniczy prezes, por. G. Borkowski, *Korporacje...*, s. 303.

²⁷³ Z. Krzemiński szczegółowo wylicza ponadto 15 innych uprawnień przysługujących dziekanowi, por. Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 96.

W zakres działania ORA wchodzi wszystkie sprawy adwokatury nie zastrzeżone dla innych jej organów, w tym także innych organów państwowych, w szczególności prowadzenie listy adwokatów i aplikantów adwokackich, przeprowadzanie wizytacji zespołów adwokackich, kancelarii, spółek z wyłącznym udziałem adwokatów oraz adwokatów w spółkach z wyłącznym udziałem adwokatów bądź z udziałem adwokatów i radców prawnych, możliwość występowania do organów rejestrowych bądź ewidencyjnych z wnioskiem o wszczęcie postępowania o wykreślenie z rejestru lub ewidencji podmiotu świadczącego pomoc prawną niezgodnie z przepisami ustawy, a także możliwość czasowego zawieszenia w czynnościach zawodowych adwokata zalegającego z zapłatą składki za okres dłuższy niż 6 miesięcy. ORA jest ponadto władna uchylić bądź zmienić uchwałę zebrania zespołu adwokackiego sprzeczną z prawem, a nawet odwołać kierownika zespołu lub jego zastępcy w sytuacji, gdy zaniedbują lub naruszają swoje obowiązki. Od uchwał ORA przysługuje odwołanie do Naczelnej Rady Adwokackiej.

Zgodnie z art. 49 PrAdw, ORA jest zobowiązana do prowadzenia listy adwokatów, aplikantów adwokackich, a także prawników zagranicznych, a jej odpis jest przesyłany NRA w 5 egzemplarzach²⁷⁴. Ponadto Rada, w terminie najpóźniej do 31 stycznia każdego roku przesyła listy do MS, prezesów sądów apelacyjnych, prezesów sądów okręgowych, prokuratorów apelacyjnych i prokuratorów okręgowych oraz do wszystkich rad adwokackich. Na liście adwokackiej znajdują się nazwiska i adresy adwokatów wykonujących zawód: indywidualnie, w spółkach określonych w art. 4a PrAdw, w zespole adwokackim, a także pozostałych adwokatów. Jeśli chodzi o listę prawników zagranicznych, to ORA prowadzi zarówno listę prawników z UE zamierzających świadczyć pomoc prawną w zakresie odpowiadającym zawodowi adwokata, jak i prawników spoza UE, których tytuł zawodowy uprawnia do wykonywania zawodu odpowiadającego zawodowi adwokata²⁷⁵.

Poza ORA szczególne funkcje w strukturze izby pełni: komisja rewizyjna oraz sąd dyscyplinarny. Zadaniem komisji rewizyjnej, na czele z przewodniczącym i jego zastępcą, złożonej z trzech do pięciu członków oraz dwóch zastępców członków, wybieranymi na trzyletnią kadencję, jest badanie wykonywania uchwał zgromadzenia, badanie ksiąg i dokumentów, analiza spraw gospodarczych i finansowych ORA, badanie budżetu uchwalonego przez zgromadzenie izby, a także zgłaszanie wniosków

²⁷⁴ § 24 Regulaminu organizacji i funkcjonowania ORA.

²⁷⁵ § 20 pkt 2-3 *ibidem*.

dotyczących udzielenia absolutorium ORA²⁷⁶. Czynności kontrolnych komisja dokonuje w składzie co najmniej trzyosobowym, a w uzasadnionych przypadkach możliwe jest także powołanie biegłych. Z kolei organem właściwym do rozpatrywania i rozstrzygania spraw dyscyplinarnych członków danej izby jest sąd dyscyplinarny złożony z prezesa, wiceprezesa, sześciu do dwudziestu trzech członków oraz trzech zastępców członków. Jako organ właściwy, wydaje w pierwszej instancji orzeczenia w sprawach dyscyplinarnych adwokatów i aplikantów adwokackich, którzy zostali wpisani na listy prowadzone przez ORA²⁷⁷. Sąd dyscyplinarny orzeka w składzie trzech sędziów, którymi mogą być tylko wybrani przez zgromadzenie izby adwokaci, natomiast pracą sądu kieruje prezes, który w szczególności rozdziela pracę pomiędzy sędziami-adwokatami, wyznacza terminy rozpraw i organizuje narady.

b. Organy adwokatury

W stosunku do adwokatów ustawowe funkcje pełnią organy adwokatury: Krajowy Zjazd Adwokatury, Naczelna Rada Adwokacka, Wyższy Sąd Dyscyplinarny oraz Wyższa Komisja Rewizyjna. NRA wraz z izbami okręgowymi oraz zespołami adwokackimi, jako podległymi jej strukturami terenowymi, korzysta z przyznanej im osobowości prawnej, a ich skład jest wyłaniany w drodze tajnych wyborów na trzyletnią kadencję. Poszczególni członkowie organów adwokatury są wyłaniani w drodze głosowania tajnego przy nieograniczonej liczbie kandydatów, przy czym funkcje powyższe mogą pełnić jedynie adwokaci. Istnieje możliwość odwołania poszczególnych członków przed upływem kadencji przez organ, który ich wybrał²⁷⁸. W ramach Prezydium NRA, analogicznie jak w strukturach prezydiów ORA, istnieje zakaz sprawowania tej samej funkcji dłużej niż przez dwie, następujące po sobie kadencje. Jednocześnie nie jest możliwe łączenie mandatów ustawowych organów samorządu, za wyjątkiem stanowiska kierownika zespołu adwokackiego.

Krajowy Zjazd Adwokatury stanowią delegaci z poszczególnych ORA, wybrani proporcjonalnie do liczby członków danej izby. W Krajowym Zjeździe *ex officio* uczestniczą także członkowie NRA, dziekani poszczególnych ORA, prezes Wyższego Sądu Dyscyplinarnego i przewodniczący Wyższej Komisji Rewizyjnej, a także

²⁷⁶ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 85-86.

²⁷⁷ Uchwała Nr 11 Krajowego Zjazdu Adwokatury z dnia 20 listopada 2010 r. w sprawie przyjęcia „Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb adwokackich”, por. § 3 Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb.

²⁷⁸ G. Borkowski, *op. cit.*, s. 300.

zaproszeni goście²⁷⁹. Na zjeździe, który co do zasady, jest zwoływany przez NRA w Warszawie co najmniej raz na trzy lata, czynne prawo przysługuje wyłącznie delegatom reprezentantów poszczególnych izb²⁸⁰. Zjazd ma miejsce w terminie miesiąca od daty wyborów delegatów ORA. Istnieje możliwość zwołania nadzwyczajnego zjazdu zwoływanego na żądanie Prezydium NRA, Wyższej Komisji Rewizyjnej, co najmniej jednej trzeciej członków NRA bądź co najmniej jednej trzeciej wszystkich ORA, przy czym Zjazd powinien się odbyć w ciągu miesiąca od zgłoszenia takiego żądania, a prawo do uczestniczenia w Nadzwyczajnym Zjeździe zachowują delegaci wybrani na poprzedzający Zjazd Zwyczajny²⁸¹. Tryb wyborów Krajowego Zjazdu Adwokatury przedstawia wykres 2.

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrAdw.

W ramach zakresu działania Krajowego Zjazdu Adwokatury należą określone kompetencje. Artykuł 56 PrAdw stanowi, że należą do nich w szczególności: wybór prezesów NRA i Wyższego Sądu Dyscyplinarnego; przewodniczącego Wyższej Komisji Rewizyjnej; adwokatów – niebędących dziekanami – wchodzących w skład

²⁷⁹ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 102.

²⁸⁰ Ostatni Krajowy Zjazd Adwokatury został zwołany do Gdańska, ale odbył się w Sopocie.

NRA; członków i zastępców członków Wyższego Sądu Dyscyplinarnego i Wyższej Komisji Rewizyjnej; rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań NRA, Wyższego Sądu Dyscyplinarnego i Wyższej Komisji Rewizyjnej wraz z zatwierdzaniem zamknięć rachunkowych i udzielaniem NRA absolutorium; wytyczanie kierunków działania samorządu adwokackiego oraz ustalanie liczby izb adwokackich; uchwalanie regulaminów dotyczących trybu wyborów do organów adwokatury i organów izb adwokackich oraz działania tych organów, trybu obrad Zjazdu, a także określanie podstawowych zasad tworzenia funduszków i gospodarowania majątkiem adwokatury. Krajowy Zjazd Adwokatury podejmuje decyzje w formie uchwał, co do zasady w głosowaniu jawnym, przy czym głosowanie dotyczące wyborów odbywa się w trybie tajnym.

Wykres 3
Skład Naczelnej Rady Adwokackiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrAdw.

Szczególną rolę pełni Naczelna Rada Adwokacka, którą jako ustawowy organ adwokatury z siedzibą w Warszawie stanowią: prezes NRA, adwokaci wybrani przez Krajowy Zjazd Adwokatury w liczbie odpowiadającej liczbie dziekanów ORA, nie więcej jednak niż ośmiu adwokatów z tej samej izby oraz dziekani ORA, co przedstawia wykres 3. NRA posiada osobowość prawną, a zgodnie z PrAdw jest upoważniona do składania Prezydentowi RP corocznego sprawozdania z działalności adwokatury wraz z przedstawianiem informacji problemowych dotyczących samorządu zawodowego²⁸². Sprawozdanie dla Prezydenta RP (a w przeszłości dla Rady Państwa)

²⁸¹ Z. Krzeмиński, *op. cit.*, s. 102.

²⁸² Por. art. 13 PrAdw. W ustawie nie jest doprecyzowana forma sprawozdania przedstawianego przez NRA, choć zgodnie z dotychczasową praktyką utarło się, że jest to forma pisemna. Sprawozdanie obejmuje określone zagadnienia problemowe: udział adwokatury w kształtowaniu i stosowaniu prawa, tworzenie warunków do wykonywania ustawowych zadań adwokatury i projektów ustawodawczych zmian w ustroju adwokatury, reprezentowanie adwokatury i ochrona jej praw, konferencje, seminaria, doskonalenie zawodowe, krzewienie zasad etyki zawodowej oraz dbałość o ich przestrzeganie.

uchwała NRA na wniosek Prezydium. Jednocześnie ustawa nakłada na NRA obowiązek współdziałania z Ministrem Sprawiedliwości w zakresie określonym w ustawie.

Wykres 4
Skład osobowy Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrAdw i strony internetowej NRA, www.nra.pl. (stan na dzień 21 marca 2011 r.).

W ramach NRA, z jej grona, wybierani są: dwaj wiceprezesi, sekretarz, skarbnik, rzecznik dyscyplinarny, zastępca sekretarza oraz dwóch członków, którzy łącznie z prezesem stanowią Prezydium NRA, jako organ wykonawczy. Naczelna Rada Adwokacka dokonuje wyboru Prezydium na swoim pierwszym posiedzeniu. Pracami Prezydium kieruje prezes NRA, który w szczególności opracowuje projekt podziału czynności członków Prezydium, zwołuje posiedzenia Prezydium NRA, proponuje porządek dzienny obrad, przydziela sprawy do załatwienia członkom, podpisuje korespondencję urzędową²⁸³. Obecnie funkcję Prezesa NRA sprawuje Andrzej Zwara, a rolę jego zastępców pełnią wiceprezesi (Zenon Marciniak i Jacek Trela)²⁸⁴. Z kolei Sekretarz NRA odpowiada za wykonanie uchwał NRA i Prezydium²⁸⁵. Skarbnik NRA odpowiada za gospodarkę finansową Rady, natomiast rzecznik dyscyplinarny NRA prowadzi dochodzenia i wykonuje zadania wynikające z regulaminu pracy rzeczników

²⁸³ § 17 Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb.

²⁸⁴ A. Bobrowska, *Andrzej Zwara nowym prezesem Naczelnej Rady Adwokackiej*, „Gazeta Prawna” z dnia 22 listopada 2010, s. B11; por. informacje zawarte na stronie internetowej NRA http://www.rp.pl/artykul/55760,570795_Nowe-prezydium-NRA.html (stan na dzień 22 marca 2011 r.).

²⁸⁵ § 19 Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb.

dyscyplinarnych²⁸⁶. Prezydium NRA reprezentuje adwokatów między posiedzeniami, natomiast posiedzenia Prezydium odbywają się w miarę potrzeby, nie rzadziej jednak niż dwa razy w miesiącu. Jednocześnie spośród grona adwokatów, NRA wyznacza zastępców rzecznika dyscyplinarnego NRA, a także Centralnego Zespołu Wizytatorów, jako organu kontroli zespołów adwokackich i adwokatów. Kompetencje Centralnego Zespołu Wizytatorów przewiduje Regulamin w sprawie zakresu działania oraz zasad wynagradzania wizytatorów²⁸⁷. Dla realizacji zadań w ramach NRA powołuje się oznaczone komisje: ds. Działalności Publicznej Adwokatury; Doskonalenia Zawodowego Adwokatów; Kształcenia Aplikantów Adwokackich; Socjalną; ds. Współpracy z Samorządem Radcowskim; Współpracy z Zagranicą; czy Inwestycyjno-Finansową²⁸⁸.

Kompetencje NRA jako naczelnego organu adwokatury przedstawiają się szeroko, bowiem wykonuje ona obowiązki wynikające zarówno z ustawy, jak i uchwał Krajowego Zjazdu Adwokatury. Art. 58 PrAdw przewiduje, że NRA w szczególności: reprezentuje adwokatów, uchyla sprzeczne z prawem uchwały zgromadzenia izb, nadzoruje działalność ORA wraz z kształceniem aplikanckim, ustala zasięg terytorialny izb adwokackich oraz ich siedzib, ustala liczbę i zasady wynagradzania członków i zastępców członków organów poszczególnych izb adwokackich, opiniuje projekty aktów prawnych dotyczące wysokości opłat za czynności adwokackie i stawek minimalnych, rozpoznaje odwołania od uchwał ORA, opiniuje projekty aktów prawodawczych oraz przedstawia wnioski i postulaty w zakresie tworzenia i stosowania prawa, zawiesza w sprawowaniu funkcji ze względu na naruszenie podstawowych obowiązków poszczególnych członków organów izb adwokackich i organów zespołów adwokackich – z wyjątkiem członków sądów dyscyplinarnych – i zwraca się do właściwych organów o ich odwołanie, wykonuje określone zadania wynikające z PrZagrU. NRA, jako organ nadzorczy w stosunku do terenowych organów adwokatury, może zwrócić się do ORA o podjęcie określonej uchwały w danej sprawie należącej do zakresu jej działania. ORA, związana takim poleceniem, powinna podjąć uchwałę nie później, niż w instrukcyjnym terminie jednego miesiąca. Z. Krzemiński podkreśla, że powyższe uprawnienie przysługujące NRA ma znaczenie jedynie formalnoprawne, „nie może natomiast być wywierany nacisk na okręgową radę adwokacką, by powzięła

²⁸⁶ § 20-21 *ibidem*.

²⁸⁷ Z dnia 2 października 1982 r. ze zm.

²⁸⁸ § 6 pkt 5 Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb.

uchwałę o określonej treści merytorycznej”²⁸⁹. Z kolei art. 61 PrAdw przewiduje, że NRA uchyla uchwały okręgowych rad adwokackich sprzeczne z prawem. Jest to zatem ustawowy obowiązek nałożony na NRA, a uchylenie może dotyczyć uchwał wszelkiego typu, nawet dotyczących wpisu, odmowy wpisu bądź skreślenia z listy adwokatów²⁹⁰.

Organami samorządu adwokatury są także Wyższy Sąd Dyscyplinarny oraz Wyższa Komisja Rewizyjna. WSD składa się z dwudziestu trzech członków oraz trzech zastępców członków, a członkowie Sądu wybierają spośród siebie jednego lub dwóch wiceprezesów. WSD w składzie trzech sędziów rozpatruje odwołania od orzeczeń sądów dyscyplinarnych wydanych w pierwszej instancji oraz rozpoznaje jako sąd pierwszej instancji sprawy członków NRA i ORA²⁹¹. Prezes WSD ma prawo uczestniczyć w posiedzeniach NRA, przy czym nie bierze udziału w głosowaniu, natomiast składa Radzie okresowe informacje o stanie spraw dyscyplinarnych. WKR jest złożona z przewodniczącego, zastępcy przewodniczącego i czterech członków oraz dwóch zastępców członków. Zadaniem Komisji jest wykonywanie kontroli finansowej i gospodarczej działalności NRA. Jej obowiązki są realizowane w szczególności poprzez: badanie wykonania uchwał Krajowego Zjazdu Adwokatury; ustosunkowywanie się do sprawozdań finansowych NRA; badanie ksiąg, rejestrów, akt i dokumentów; analizę spraw gospodarczych i finansowych NRA²⁹². Posiedzenia WKR odbywają się w razie potrzeby, nie rzadziej jednak, niż dwa razy do roku, natomiast działania kontrolne, co do zasady, przeprowadzane są przez Komisję w składzie co najmniej trzech członków, w tym przewodniczącego lub jego zastępcę²⁹³. O wynikach przeprowadzonej kontroli przez WKR informuje NRA Przewodniczący Komisji, który ma również prawo uczestniczenia w posiedzeniach NRA i jej Prezydium.

§ 2. Radcowie prawni

Samorząd radcowski tworzą wszyscy radcowie prawni i aplikanci radcowscy, którzy stają się jego członkami automatycznie poprzez uzyskanie wpisu na listę radców prawnych bądź aplikantów radcowskich. Nie istnieje zatem przymus zapisywania się do samorządu, bowiem przynależność do niego wynika bezpośrednio *ex lege*. Jak

²⁸⁹ Z. Krzeмиński, *op. cit.*, s. 113.

²⁹⁰ Z. Krzeмиński uważa, że przepis ten jest bardzo rygorystyczny, a w praktyce może być niebezpieczny, por. *ibidem*, s. 112.

²⁹¹ § 22 Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb.

²⁹² § 25 *ibidem*.

²⁹³ W wypadkach nagłych i wyjątkowych doraźną kontrolę częściową może przeprowadzić sam Przewodniczący, por. art. § 27 pkt 2 *ibidem*.

podkreśla Z. Klatka „członkostwo w korporacji jest więc konsekwencją wpisu na listę i nabycia uprawnień do wykonywania zawodu”²⁹⁴. Samorząd radcowski jest niezależny w wykonywaniu swoich zadań i podlega jedynie przepisom prawa. Organy samorządu korzystają z zasady niezależności, a zadania powierzone przez władzę publiczną wykonują samodzielnie w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Samorząd realizuje nałożone przez RadPrU zadania, a w szczególności: zapewnia warunki do wykonywania ustawowych zadań radców prawnych, reprezentuje radców prawnych i aplikantów radcowskich oraz chroni ich interesy zawodowe, współdziała w kształtowaniu i stosowaniu prawa, przygotowuje aplikantów radcowskich do należytego wykonywania zawodu radcy prawnego, uczestniczy w doskonaleniu zawodowym radców prawnych, sprawuje nadzór nad należytym wykonywaniem zawodu przez radców prawnych i świadczeniem pomocy prawnej przez aplikantów radcowskich, a także prowadzi badania w zakresie funkcjonowania pomocy prawnej²⁹⁵. Doktryna do powyższego katalogu zadań dodaje jeszcze: obowiązek ustalania norm deontologii zawodowej oraz sprawowanie pieczy nad ich przestrzeganiem, wykonywanie funkcji związanych z powierzonym przez władzę publiczną obowiązkiem prowadzenia list radcowskich i aplikanckich, a także gospodarowanie majątkiem i finansami samorządu²⁹⁶. Organy samorządu radców prawnych mają charakter kadencyjny, niemniej jednak organy te są obowiązane działać do czasu ukonstytuowania się nowo wybranych organów.

a. Izby radców prawnych

Ustawa wyróżnia podstawowe jednostki organizacyjne samorządu radcowskiego, wyposażone w osobowość prawną, którymi są: okręgowe izby radców prawnych, tworzone przez radców prawnych i aplikantów radcowskich zamieszkałych na terenie okręgu danej izby. O utworzeniu i terenie działania okręgowej izby radców prawnych decyduje Krajowa Rada Radców Prawnych w drodze uchwały, w szczególności biorąc pod uwagę zasadniczy podział terytorialny państwa. Obecnie istnieje dziewiętnaście izb obejmujących powiaty i miasta na prawach powiatu, co przedstawia tabela 5. Poszczególne izby działają poprzez swoje organy: zgromadzenie okręgowej izby radców prawnych, radę okręgowej izby radców prawnych, okręgową

²⁹⁴ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 304.

²⁹⁵ Art. 41 RadPrU; por. P. Sarnecki, *Radca prawny jako zawód zaufania publicznego*, „R. Pr.” 2002, nr 4-5.

komisję rewizyjną, okręgowy sąd dyscyplinarny. Jednocześnie, w ramach Rady, wybierane jest prezydium jako organ wykonawczy. Na poziomie izby okręgowej działają także: rzecznik dyscyplinarny oraz okręgowy zespół wizytatorów. Natomiast organem samorządu radców prawnych nie jest delegatura rejonowa²⁹⁷.

Tabela 5
Izby radców prawnych w Polsce

OKRĘGOWE IZBY RADCÓW PRAWNYCH

- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W BIAŁYMSTOKU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W BYDGOSZCZY
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W GDAŃSKU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W KATOWICACH
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W KIELCACH
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W KOSZALINIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W KRAKOWIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W LUBLINIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W ŁODZI
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W OLSZTYNIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W OPOLU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W POZNANIU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W RZESZOWIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W SZCZECINIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W TORUNIU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W WAŁBRZYSZU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W WARSZAWIE
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH WE WROCŁAWIU
- IZBA RADCÓW PRAWNYCH W ZIELONEJ GÓRZE

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych na stronie internetowej KRRP, <http://www.kirp.pl/> (stan na dzień 21 marca 2011 r.).

Najwyższym organem okręgowej izby radców prawnych jest zgromadzenie okręgowej izby radców prawnych zwoływane przez radę izby co do zasady raz do roku, natomiast zgromadzenie wyborcze jest zwoływane przed upływem trzyletniej kadencji. Uczestniczą w nim wszyscy radcowie prawni danej izby, w tym także aplikanci, choć bez prawa głosu, albo delegaci wybrani na zebraniach rejonowych w liczbie i w rejonach określonych przez zgromadzenie izby i przedstawicieli aplikantów²⁹⁸. Natomiast nadzwyczajne zgromadzenie, jako instrument kontroli organów izby, bądź narzędzie do zajęcia stanowiska w sprawach dotyczących samorządu, zwoływane jest przez ROIRP z inicjatywy własnej, KRRP, swego prezydium lub okręgowej komisji

²⁹⁶ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 305.

²⁹⁷ Por. *ibidem*, s. 307.

rewizyjnej, bądź na wniosek jednej trzeciej członków OIRP w terminie trzech tygodni od dnia wpływu wniosku o jego zwołaniu. Zgromadzenie posiada określone uprawnienia, w szczególności ustala liczbę członków ROIRP, dokonuje wyboru dziekana oraz pozostałych członków rady, ustala liczbę członków okręgowej komisji rewizyjnej i okręgowego sądu dyscyplinarnego oraz dokonuje ich wyboru, ustala liczbę zastępców rzecznika dyscyplinarnego oraz dokonuje wyboru rzecznika dyscyplinarnego i jego zastępców, uchwała budżet OIRP, zatwierdza sprawozdania ROIRP z wykonania budżetu oraz rocznych lub okresowych planów pracy rady okręgowej izby, dokonuje podziału terenu działania okręgowej izby radców prawnych na rejony oraz ustala liczbę delegatów na zgromadzenie OIRP z poszczególnych rejonów²⁹⁹.

Organem kolegialnym, który kieruje działalnością OIRP jest rada okręgowej izby radców prawnych, wybierana przez zgromadzenie izby. W ramach odrębnego głosowania wewnątrz rady wybierane jest jej prezydium, jako organ wykonawczy, które oprócz dziekana stanowią: wicedziekani, skarbnik, sekretarz oraz członek bądź członkowie³⁰⁰. W przeciwieństwie do izb adwokackich, członkiem rady nie jest rzecznik dyscyplinarny. W celu realizacji zadań w ramach rady powoływane mogą być stałe komisje, rada może też powołać zespoły problemowe³⁰¹. Pracami rady kieruje dziekan, jak również reprezentuje ją na zewnątrz, proponuje ponadto porządek jej posiedzeń oraz posiedzeń prezydium rady, decyduje o podziale obowiązków w ramach rady. Jego zastępcą we wszystkich czynnościach jest wicedziekan. Posiedzenia rady i jej prezydium są zwoływane przez dziekana nie rzadziej, niż raz na kwartał, a o terminie i miejscu wraz z proponowanym porządkiem posiedzeń rady zawiadamia się jej członków na co najmniej siedem dni przed jej posiedzeniem. Dziekan jest także zobowiązany do zwołania posiedzeń rady na pisemny wniosek co najmniej jednej trzeciej członków rady w celu rozpatrzenia określonej sprawy³⁰². Prawo uczestnictwa w pracach rady, choć bez możliwości udziału w głosowaniu mają także przewodniczący okręgowego sądu dyscyplinarnego oraz przewodniczący okręgowej komisji rewizyjnej i rzecznik dyscyplinarny, ewentualnie także inne osoby zaproszone przez dziekana.

²⁹⁸ *Ibidem*, s. 323.

²⁹⁹ Por. art. 50 ust. 2 RadPrU.

³⁰⁰ Zob. Uchwała Nr 34/VII/2008 KRRP z dnia 26 września 2008 w sprawie uchwalenia „Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów”. Tekst jednolity ogłoszony przez Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych w dniu 17 listopada 2009 r.; por. § 9 pkt 2 Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów.

³⁰¹ § 13 *ibidem*.

³⁰² § 13 pkt 3 *ibidem*.

Sekretarz rady jest odpowiedzialny za wykonywanie uchwał rady i jej prezydium³⁰³, natomiast zadaniem skarbnika jest dbałość o gospodarkę finansową rady³⁰⁴.

Rada okręgowej izby radców prawnych wykonuje zadania wynikające z ustawy, uchwał Krajowego Zjazdu Radców Prawnych, KRRP oraz zgromadzenia okręgowej izby radców prawnych. Na podstawie art. 50 ust. 4 RadPrU jest zobowiązana do reprezentowania interesów zawodowych członków OIRP, doskonalenia zawodowego radców prawnych, nadzoru nad należyтым wykonywaniem zawodu przez radców prawnych i aplikantów radcowskich, a także do występowania do organów rejestrowych lub ewidencyjnych z wnioskiem o wszczęcie postępowania o wykreślenie z rejestru lub ewidencji w określonych przypadkach³⁰⁵. Rada opiniuje pracę zawodową radcy prawnego, w tym także poprzez wizytacje; powołuje zespół wizytatorów i wnioskuję o przeprowadzenie wizytacji; wyraża opinię co do ewentualnych zarzutów nienależytego wykonania przez radcę prawnego obowiązków; odbiera ślubowanie składane wobec dziekana rady; zwołuję zgromadzenia izby. Ponadto ustala zasady i wysokość wynagrodzenia ryczałtowego, przyznawanych diet i zwrotu kosztów w stosunku do osób określonych w Regulaminie³⁰⁶. Rada wyznacza także radcę prawnego do prowadzenia spraw z urzędu w trybie art. 117 KPC.

Obowiązkiem rady okręgowej izby radców prawnych jest prowadzenie listy radców prawnych zamieszkałych na obszarze właściwości danej OIRP, listy aplikantów radcowskich tej izby oraz listy prawników zagranicznych. Forma i sposób prowadzenia list adwokackich i aplikanckich, a także list prawników zagranicznych jest unormowana w odrębnym regulaminie³⁰⁷. Do zakresu działania właściwej rady należy także postępowanie w sprawie wpisu na listę radców prawnych, postępowanie w sprawie skreślenia z takiej listy, a także postępowanie w sprawie zawieszenia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego oraz w sprawie przeniesienia wpisu na listę radców prawnych. Zgodnie z art. 22² RadPrU, rada na podstawie orzeczenia lekarskiego i po przeprowadzeniu szczegółowego postępowania wyjaśniającego może na wniosek Prezesa KRRP lub dziekana ROIRP, podjąć uchwałę o trwałej niezdolności radcy prawnego do wykonywania zawodu, a także zawiesić go w wykonywaniu czynności na

³⁰³ Por. § 23 *ibidem*.

³⁰⁴ Por. § 24 *ibidem*.

³⁰⁵ Por. art. 53 ust. 3 pkt 4 RadPrU.

³⁰⁶ Por. § 14 Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów.

³⁰⁷ Por. Uchwała Nr 110/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 30 stycznia 2010 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich” ze

czas trwania postępowania. W odniesieniu do aplikantów rada ma możliwość prowadzenia postępowania w sprawie wpisu na listę aplikantów radcowskich i przeniesienia wpisu na taką listę, a także skreślenia z listy aplikantów radcowskich. Ponadto w zakres jej działania wchodzi możliwość skreślenia aplikanta radcowskiego z listy aplikantów, jeżeli stwierdzi jego nieprzydatność do wykonywania zawodu radcy prawnego. Z kolei dziekan jest uprawniony do opiniowania w imieniu rady wniosku radcy prawnego o wpis na listę adwokatów lub notariuszy.

Na poziomie OIRP odrębnymi od rady okręgowej organami są: okręgowa komisja rewizyjna oraz okręgowy sąd dyscyplinarny. Okręgowa komisja rewizyjna jest kolegiальnym organem wybieranym przez zgromadzenie, a liczba jej członków jest ustalana przez zgromadzenie izby. Na czele komisji stoi przewodniczący i jego zastępca. Do zakresu działania komisji należy kontrola gospodarki finansowej ROIRP, natomiast funkcje kontrolne wykonywane są poprzez opiniowanie sprawozdań finansowych rady oraz badanie dokumentów dotyczących działalności gospodarczej i finansowej rady³⁰⁸. Komisja rewizyjna odbywa posiedzenia nie rzadziej niż dwa razy w roku, natomiast kontrola jest dokonywana w składzie co najmniej trzech członków komisji, w tym przewodniczącego lub jego zastępcy. Komisja ma prawo do powoływania ekspertów. Z przeprowadzonej kontroli oraz posiedzenia komisji sporządzany jest protokół, który powinien zawierać ustalenia, wnioski i zalecenia³⁰⁹. Z kolei okręgowy sąd dyscyplinarny jest organem samorządu zawodowego, którego członków wybiera zgromadzenie izby. Okręgowy sąd dyscyplinarny zajmuje się rozpatrywaniem spraw dyscyplinarnych członków OIRP wniesionych przez rzecznika dyscyplinarnego oraz odwołań od ostrzeżenia udzielonego przez dziekana ROIRP. Sąd ze swojego składu wybiera przewodniczącego oraz jego zastępców. Zadaniem przewodniczącego jest kierowanie pracami sądu, w tym ustalanie jego składów orzekających, terminów posiedzeń, jak i czuwanie nad biegiem spraw. Zgodnie z art. 54 ust. 2 RadPrU, od orzeczenia okręgowego sądu dyscyplinarnego służy odwołanie do Wyższego Sądu Dyscyplinarnego.

zm.; Uchwała Nr 500/V/2002 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 13 grudnia 2002 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu prowadzenia listy prawników zagranicznych”.

³⁰⁸ § 30 Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów.

³⁰⁹ § 33 *ibidem*.

b. Krajowe organy samorządu

Radcowie prawni i aplikanci radcowscy zamieszkali na terenie całego kraju tworzą Krajową Izbę Radców Prawnych, jako jednostkę organizacyjną samorządu zawodowego posiadającą osobowość prawną. Jediną przesłanką decydującą o przynależności do Krajowej Izby jest zatem posiadanie wpisu na listę OIRP. Krajowe organy samorządu radców prawnych stanowią: Krajowy Zjazd Radców Prawnych, Krajowa Rada Radców Prawnych oraz jej Prezydium, Wyższa Komisja Rewizyjna, Wyższy Sąd Dyscyplinarny. Na poziomie krajowym działają także Główny Rzecznik Dyscyplinarny oraz Krajowy Zespół Dyscyplinarny. Jak podkreśla Z. Klatka, nie stanowią (bądź nie stanowiły) natomiast organów samorządu komisje i zespoły problemowe, Ośrodek Badawczy Radców Prawnych³¹⁰. Od 2005 r. istnieje Przedstawicielstwo Krajowej Rady Radców Prawnych w Brukseli, zapewniające reprezentację interesów samorządu radców prawnych w UE³¹¹. Procedurę wyłaniania organów w ramach samorządu radcowskiego przedstawia wykres 5.

W Krajowym Zjeździe Radców Prawnych uczestniczą delegaci wybrani przez zgromadzenia okręgowych izb radców prawnych oraz, z głosem doradczym, niebędący delegatami: członkowie ustępującej Krajowej Rady Radców Prawnych, Przewodniczący Wyższego Sądu Dyscyplinarnego, Główny Rzecznik Dyscyplinarny i Przewodniczący Wyższej Komisji Rewizyjnej. W Krajowym Zjeździe biorą także udział, ale bez prawa głosu, przedstawiciele aplikantów adwokackich. Krajowy Zjazd jest najwyższym organem samorządu zawodowego radców prawnych, a jego kadencja trwa trzy lata. Zjazd Zwyczajny zwoływany jest przez KRRP tylko jeden raz przed upływem kadencji. KRRP ustala miejsce obrad Krajowego Zjazdu, a także zasady przeprowadzania wyboru delegatów na Krajowy Zjazd oraz ich liczbę³¹². Delegaci na Krajowy Zjazd Radców Prawnych są pisemnie powiadamiani przez KRRP o terminie i miejscu Krajowego Zjazdu na co najmniej czternaście dni przed dniem jego rozpoczęcia. Pierwszy Krajowy Zjazd Radców Prawnych odbył się w dniach 24-25

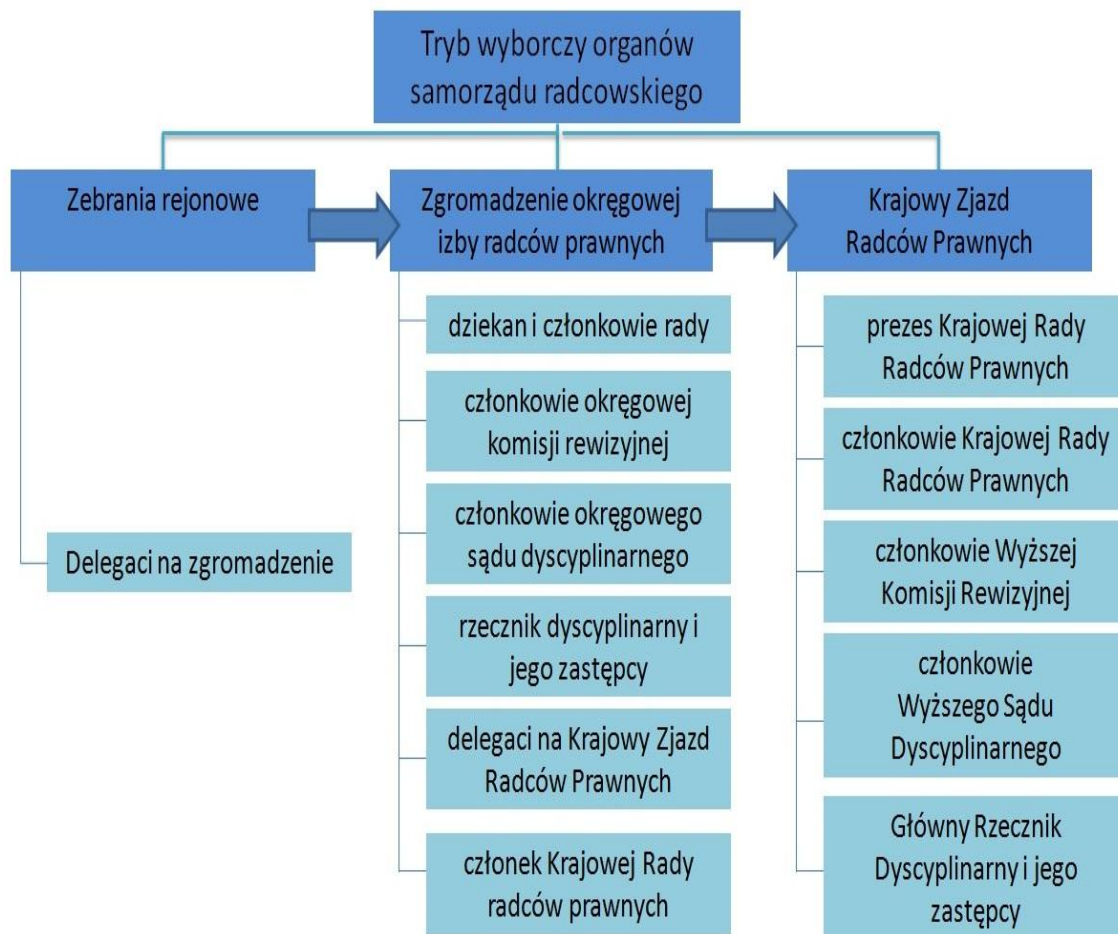
³¹⁰ A wcześniej także Kolegium Dziekanów oraz Rada Seniorów, por. Z. Klatka, *op. cit.*, s. 306.

³¹¹ Analogicznej struktury radcowskiego w Brukseli nie posiada natomiast adwokatura. Dnia 1 stycznia 2009 r. zostało bowiem zamknięte Przedstawicielstwo Naczelnej Rady Adwokackiej w Brukseli funkcjonujące od 2002 r. por. <http://www.nra.pl/nra.php?id=127> (stan na dzień 21 marca 2011 r.).

³¹² Por. Uchwała Nr 1/95 Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 8 listopada 1995 r. w sprawie uchwalenia „Zasad przeprowadzania wyborów do organów samorządu radców prawnych, liczby członków tych organów oraz trybu ich odwoływania, a także podejmowania uchwał przez organa samorządu”. Tekst jednolity ogłoszony przez Krajową Radę Radców Prawnych w dniu 28 kwietnia 2009 r.

września 1983 r. Istnieje możliwość zwołania Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych. Zjazd Nadzwyczajny zwołuje KRRP z inicjatywy własnej, na wniosek swego Prezydium lub Wyższej Komisji Rewizyjnej, albo na wniosek co najmniej jednej trzeciej rad okręgowych izb radców prawnych, przy czym powinien być zwołany w ciągu dwóch miesięcy od dnia wpływu wniosku o jego zwołanie.

Wykres 5
Sposób przeprowadzania wyborów do organów samorządu radców prawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie RadPrU.

Do kompetencji Krajowego Zjazdu Radców Prawnych należy w szczególności: wybór prezesa KRRP, wybór członków KRRP, Wyższej Komisji Rewizyjnej, Wyższego Sądu Dyscyplinarnego oraz Głównego Rzecznika Dyscyplinarnego i jego zastępców, uchwalanie wytycznych działania samorządu i jego organów, określanie zasad przeprowadzania wyborów do organów samorządu, liczby członków tych organów oraz trybu ich odwoływania, a także zasad podejmowania uchwał przez organy samorządu, rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań Krajowej Rady Radców Prawnych, Wyższej Komisji Rewizyjnej, Wyższego Sądu Dyscyplinarnego i Głównego

Rzecznika Dyscyplinarnego, uchwalanie zasad etyki radców prawnych, a także ustalanie podstawowych zasad gospodarki finansowej samorządu³¹³. Z. Klatka wylicza szereg innych kompetencji Krajowego Zjazdu Radców Prawnych. Przede wszystkim Zjazd tworzy normy prawa korporacyjnego: „uchwala zasady etyki zawodowej, określa zasady powoływania i odwoływania organów samorządowych oraz podejmowania przez nie uchwał oraz reguluje sposób gospodarowania finansami samorządu (...). Uchwały Zjazdu są wiążące dla wszystkich organów samorządu i korporacji, którzy obowiązani są stosować się do nich, niezależnie od ich osobistej oceny”³¹⁴. Krajowy Zjazd jest także uprawniony do ustalania liczby członków organów krajowych i ich wyboru, a następnie udzielania absolutorium, a także do wypowiadania się w istotnych sprawach dotyczących radców prawnych.

KRRP stanowi organ kolegialny wybierany przez Krajowy Zjazd Radców Prawnych oraz zgromadzenia izb. W skład KRRP wchodzi prezes i członkowie wybrani przez Krajowy Zjazd Radców Prawnych oraz członkowie wybrani bezpośrednio przez zgromadzenia okręgowych izb, po jednym z każdej izby³¹⁵. W ramach KRRP funkcjonuje Prezydium KRRP, które stanowią prezes i wybrani przez Krajową Radę: wiceprezesi, sekretarz, skarbnik oraz członkowie. Prezydium KRRP jest organem wykonawczym KRRP i składa jej sprawozdanie ze swej działalności³¹⁶. Na swoim pierwszym posiedzeniu Krajowa Rada ustala liczbę osób wchodzących w skład Prezydium Krajowej Rady oraz dokonuje wyboru jej członków poprzez przeprowadzenie oddzielnego głosowania na funkcje: wiceprezesa, albo wiceprezesów, skarbnika, sekretarza oraz członka, albo członków Prezydium Krajowej Rady. KRRP powołuje także stałe komisje na czele z przewodniczącym, w skład których wchodzi od trzech do siedmiu członków wybranych przez KRRP. Komisje składają Krajowej Radzie półroczne sprawozdania ze swojej działalności³¹⁷. KRRP jest także uprawniona do powołania zespołów problemowych³¹⁸. Skład osobowy Krajowej Rady Radców Prawnych przedstawia wykres 6.

³¹³ Por. art. 57 RadPrU.

³¹⁴ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 340.

³¹⁵ Por. art. 59 ust.1 RadPrU.

³¹⁶ Art. 59 ust. 3 *ibidem*.

³¹⁷ Uchwała Nr 34/VII/2008 KRRP z dnia 26 września 2008 w sprawie uchwalenia „Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów”. Tekst jednolity ogłoszony przez Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych w dniu 17 listopada 2009 r.; Por. § 40 Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów.

³¹⁸ Por. § 41 *ibidem*.

Wykres 6
Skład osobowy Krajowej Rady Radców Prawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie RadPrU oraz obecnego składu osobowego.

Posiedzenia KRRP są zwoływane przez Prezesa z jego własnej inicjatywy lub na wniosek Prezydium Krajowej Rady, nie rzadziej jednak niż raz na kwartał. Niemniej jednak na pisemny wniosek co najmniej jednej trzeciej członków Krajowej Rady, Prezes obowiązany jest zwołać posiedzenie Krajowej Rady w celu rozpatrzenia określonej sprawy³¹⁹. Natomiast o terminie, miejscu i proponowanym przez Prezesa porządku posiedzeń KRRP zawiadamia się jej członków co najmniej na dziesięć dni przed takimi posiedzeniami. Prezes, albo wyznaczony przez niego wiceprezes, przewodniczy posiedzeniom KRRP, do obowiązków prezesa należy także kierowanie pracami KRRP oraz reprezentowanie jej na zewnątrz. Ponadto Prezes opracowuje projekt podziału obowiązków pomiędzy członków KRRP oraz jej Prezydium, kieruje do członków KRRP sprawy do załatwienia, opracowuje projekt rocznego planu pracy KRRP, a także opracowuje projekt podziału obowiązków pomiędzy wiceprezesów³²⁰. Obecnie funkcję Prezesa KRRP pełni Maciej Bobrowicz, a rolę jego zastępców wykonują wiceprezesi (Piotr Bober, Włodzimierz Chróścik, Jan Łoziński, Dariusz Sałajewski). Sekretarz KRRP jest odpowiedzialny m.in. za wykonywanie uchwał KRRP

³¹⁹ Por. § 43 *ibidem*.

i jej Prezydium, sporządzanie protokołów posiedzeń, a także udzielanie informacji o jej pracach³²¹. Skarbnik KRRP jest odpowiedzialny za gospodarkę finansową Krajowej Rady. Obsługę administracyjną KRRP zapewnia natomiast Biuro Krajowej Rady³²².

KRRP wypełnia nałożone przez RadPrU zadania³²³. W szczególności: reprezentuje samorząd radcowski wobec sądów, organów państwowych i samorządowych, instytucji i organizacji; udziela opinii o projektach aktów prawnych oraz przedstawia wnioski dotyczące unormowań prawnych; koordynuje działalność OIRP i sprawuje nadzór nad ich działalnością; uchwala budżet KRRP i zatwierdza sprawozdania z jego wykonania oraz rozpatruje wnioski Wyższej Komisji Rewizyjnej, dokonuje wyboru na stanowiska: Prezesa Krajowej Rady Radców Prawnych, Głównego Rzecznika Dyscyplinarnego (w sytuacji gdy jego mandat wygaś w okresie pomiędzy Krajowymi Zjazdami Radców Prawnych), przewodniczącego Krajowego Zespołu Wizytatorów, jego zastępcy i członków; rozpatruje odwołania od uchwał ROIRP, zajmuje się koordynacją doskonalenia zawodowego radców prawnych. KRRP ponadto uchwala regulaminy dotyczące: działalności samorządu i jego organów; zakresu, trybu działania oraz zasad wynagradzania wizytatorów; odbywania aplikacji radcowskiej; prowadzenia list radców prawnych i aplikantów radcowskich; zasad współdziałania radcy prawnego z prawnikiem zagranicznym. Rada uchyla także sprzeczne z prawem uchwał zgromadzenia OIRP; zajmuje się tworzeniem OIRP poprzez określanie ich liczby oraz terytorialnego zasięgu; ustala zasady gospodarki finansowej samorządu; określa wysokość składki członkowskiej i zasady jej podziału oraz wysokość opłat związanych z decyzją w sprawie wpisu na listę radców prawnych i aplikantów radcowskich, opłat manipulacyjnych, a także zasady zwalniania aplikantów od ponoszenia w całości lub w części opłaty rocznej bądź odraczania jej płatności lub rozkładania jej na raty; wykonuje także zadania określone w PrZagrU³²⁴.

Organami samorządu radców prawnych są także Wyższa Komisja Rewizyjna (WKR) oraz Wyższy Sąd Dyscyplinarny (WSD). WKR składa się z Przewodniczącego

³²⁰ Por. § 49 *ibidem*.

³²¹ Por. § 52 *ibidem*.

³²² Por. § 59 *ibidem*.

³²³ Art. 60 RadPrU.

³²⁴ Z. Klatka szczegółowo wylicza inne uprawnienia i obowiązki ustawowe, nałożone na KRRP. Należy do nich w szczególności: wyrażanie opinii w sprawach określonych przez Ministra Sprawiedliwości, zwoływanie zwyczajnego i nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych oraz ustalanie zasad przeprowadzania wyboru delegatów i ich liczby, przedstawianie Krajowemu Zjazdowi Radców Prawnych sprawozdania z działalności, przedstawianie Prezydentowi RP corocznych informacji o samorządzie radców prawnych, zarządzanie majątkiem Krajowej Izby, czy prowadzenie działalności finansowo-gospodarczej Krajowej Izby; por. Z. Klatka, *op. cit.*, s. 345-346.

Wyższej Komisji Rewizyjnej, dwóch zastępców Przewodniczącego oraz sekretarza WKR. Powyższy skład jest wyłaniany w ramach członków Komisji na pierwszym jej posiedzeniu. Pierwsze posiedzenie WKR jest zwoływane przez Prezesa w terminie dwudziestu jeden dni od daty zakończenia Krajowego Zjazdu Radców Prawnych³²⁵. Wyższa Komisja Rewizyjna wykonuje zadania powierzone jej w ustawie, do jej zakresu działania należy bowiem kontrola działalności finansowej KRRP. Do kognicji Wyższego Sądu Dyscyplinarnego należy rozpatrywanie odwołań od orzeczeń okręgowych sądów dyscyplinarnych, a także, jako sądu pierwszej instancji, spraw dyscyplinarnych członków KRRP i ROIRP, przy czym odwołania od orzeczeń wydanych w takim trybie rozpatruje ten sam sąd, ale w innym, pięcioosobowym składzie. W przypadku wydawania przez Wyższy Sąd Dyscyplinarny orzeczeń w drugiej instancji, istnieje obowiązek doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem stronom, MS oraz KRRP. Od 2007 r., od orzeczenia wydanego przez Wyższy Sąd Dyscyplinarny, strony, MS, RPO oraz Prezes KRRP są uprawnione do wniesienia kasacji do SN. W takim przypadku orzeczenie, od którego służy kasacja nie podlega wykonaniu do czasu rozpoznania jej przez SN. Zgodnie z RadPrU kasację wnosi się do SN, za pośrednictwem Wyższego Sądu Dyscyplinarnego, w terminie trzydziestu dni od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem³²⁶.

§ 3. Etyka i odpowiedzialność zawodowa

Przynależność do samorządu nakłada obowiązki także w sferze podległości normom deontologicznym, tzn. właściwym standardom etycznym adwokatów i radców prawnych³²⁷. Z. Krzemiński zaznacza, że na forum sądowym często dochodzi do ostrego przeciwstawienia spornych interesów stron, a ciągłe „spieranie się” wymaga panowania nad sobą. „Ale nie tylko opanowanie jest najważniejsze. Daleko ważniejsze jest posiadanie gruntownych zasad etycznych. Doskonalenie zaś tych zasad jest tak samo ważne jak zdobywanie wiedzy prawniczej. Nawet najlepszy prawnik może się okazać złym adwokatem, jeżeli nie będzie miał odpowiedniego przygotowania etycznego do wykonywania tego ciężkiego zawodu”³²⁸. W okresie III Rzeczypospolitej zaś pisał: „z doświadczeń wiemy, że żaden wolny zawód nie naraża uprawniających go

³²⁵ Por. § 60 Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów.

³²⁶ Art. 62⁴ RadPrU.

³²⁷ J. Naumann, *Samorząd zawodowy* [:] *Etyka...*, s. 217.

³²⁸ Por. Z. Krzemiński, *Etyka zawodowa* [:] *Adwokatura...*, s. 76; A. Szubielski, *Etyka radcy „PiP”* 1996, z. 5.

na tyle pokus co zawód adwokata. Stąd rodzi się konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na zagadnienia etyki adwokackiej³²⁹. Jak z kolei podkreśla A. Tomaszek, „jednym z najważniejszych zadań obu samorządów: adwokatów i radców prawnych staje się obecnie nauczanie aplikantów zasad etyki zawodowej i przekonanie ich do przestrzegania tych zasad”³³⁰. Normy deontologii zawodowej były wywodzone przez dziesięciolecia z powszechnie znanych w środowisku zwyczajów, a ich kodyfikacja nastąpiła dopiero w 1961 r., choć – jak podkreśla M. Mateniak-Pawłowska – kwestia ujęcia w systematyczną całość zasad godności zawodu została podjęta przez polskich adwokatów jeszcze w okresie zaborów³³¹. W okresie międzywojennym F. Payen pisał, że ustawa pozwala „obrońcy na wypowiedzenie wszystkiego co może być korzystne dla obrony”, co jednak nie oznacza, że taki obrońca może podeptać także zwykłą przyzwoitość³³². Obecnie uchwalanie kodeksów etyki jest nie tyle prawem samorządów zawodowych, co wręcz ich ustawowym obowiązkiem³³³. Zgodnie z PrAdw do zadań samorządu adwokackiego należy „ustalenie i krzewienie zasad etyki zawodowej oraz dbałość o ich przestrzeganie”³³⁴. Analogiczne zadania nakłada RadPrU na Krajowy Zjazd Radców Prawnych, do którego obowiązków należy „uchwalanie zasad etyki radców prawnych”³³⁵.

W przypadku samorządu adwokackiego, należących do wspólnoty adwokatów obowiązuje „Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej)”³³⁶ przyjęty w drodze uchwały NRA z dnia 10 października 1998 r. Jak podkreśla się w literaturze, choć KEA nie ma charakteru zupełnego, to zawiera uniwersalny katalog wartości, których ochronie ma służyć. W odniesieniu do deontologii radców prawnych, zasady etyki zawodowej zostały określone w 1983 r. w „Tezach w sprawie etyki zawodowej radcy prawnego”, a pierwszy kodeks etyki tego zawodu został uchwalony dnia 20 września 1987 r. jako „Zasady Etyki Zawodowej Radcy Prawnego” przez II Krajowy Zjazd Radców Prawnych w brzmieniu

³²⁹ Z. Krzemiński, *Prawo o adwokaturze...*, s. 149.

³³⁰ A. Tomaszek, *Deontologia zawodu adwokata i radcy prawnego wobec otwarcia korporacji*, „MoP” 2009, nr 22, s. 1223-1225.

³³¹ M. Mateniak-Pawłowska, *Z polskich prac nad kodyfikacją zasad etyki adwokackiej (1881-1961)*, „Czasopismo prawno-historyczne” 2007, t. LIX, z. 2, s. 241.

³³² F. Payen, *O powołaniu adwokatury i sztuce obrończej*, Warszawa 1938, s. 172.

³³³ Por. P. Skuczyński, *Projekt Kodeksu Etyki Adwokackiej z dnia 6 maja 2010 r.*, Warszawa 2010.

³³⁴ Art. 3 ust. 1 pkt 5 PrAdw.

³³⁵ Art. 57 pkt 7 RadPrU; R. Tokarczyk, *Uwagi o projekcie kodeksu etycznego radców prawnych*, „R. Pr.” 2007, nr 4.

opracowanym przez Ośrodek Badawczy Radców Prawnych³³⁷. Obecnie obowiązuje KERP w brzmieniu uchwały Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 28 grudnia 2010 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego KERP³³⁸. Zdaniem R. Tokarczyka do zakresu przedmiotowego etyki radcy prawnego należy „moralny charakter wszystkich usług prawnych świadczonych (...)” przez przedstawicieli tego zawodu³³⁹. „Radca prawny, w ciągu swego dnia pracy, szczególnie zajmujący się rozległą problematyką prawną dużej organizacji, podejmuje zwykle wiele różnych zadań prawnych, spotykając się z różnymi wyzwaniem moralnymi”³⁴⁰. W szczególności nie powinien zachęcać klienta do nieposłuszeństwa wobec decyzji władz administracyjnych i sądowych, a tym bardziej w nich uczestniczyć. Zestawienie przedmiotu regulacji obu kodeksów przedstawia tabela 6.

Należy zauważyć, że pomimo merytorycznych różnic pomiędzy KEA a KERP, zwłaszcza w zakresie podejścia do możliwości marketingu rynku usług prawnych³⁴¹, w dużej mierze treści norm w nich zawarte pozostają w stosunku zbieżności. Zdaniem A. Tomaszka „dla dobra obrotu prawnego najlepiej byłoby, gdyby zostały one ujednolicone. Potrzeba ta jest szczególnie aktualna w przypadku adwokatów i radców prawnych. Prawnicy wykonujący te zawody ustawicznie stykają się ze sobą w życiu zawodowym jako współpracownicy, pełnomocnicy tych samych lub przeciwnych stron, negocjatorzy czy konkurenci i powinni mieć te same zasady deontologiczne. Co więcej, *de lege ferenda* powinni oni odpowiadać przed tym samym sądem dyscyplinarnym, aby uniknąć orzeczniczych rozbieżności”³⁴². Opinia powyższa nie jest odosobniona. Należy ponadto zauważyć, że zarówno adwokatów, jak i radców prawnych obowiązuje w jednakowym zakresie Kodeks Etyczny dla Prawników w Unii Europejskiej (CCBE) z dnia 28 października 1988 r.³⁴³. Zgodnie z uchwałą IX Krajowego Zjazdu Radców

³³⁶ Uchwała Nr 2/XVIII/98 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 10 października 1998 r. w sprawie Zbioru Zasad Etyki i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej). Tekst jednolity ogłoszony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 19 listopada 2005 r.

³³⁷ A. Popowicz, *op. cit.*, s. 179; E. Kwiatkowska-Falęcka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego na podstawie ustawy z 6 lipca 1982 r. [...] Etyka...*, s. 264.

³³⁸ Uchwała Nr 5 VIII Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 10 listopada 2007 roku w sprawie uchwalenia „Kodeksu Etyki Radcy Prawnego”. Tekst jednolity ogłoszony przez Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych w dniu 28 grudnia 2010 r.

³³⁹ R. Tokarczyk, *Kontury etyki radcy prawnego*, „R. Pr.” 2004, nr 4, s. 7.

³⁴⁰ R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2009, s. 193-194.

³⁴¹ H. Izdebski, *Marketing usług prawniczych. Rozpoczęcie współpracy [...] Etyka...*, s. 175; S. Nowakowski, B. Koczetkow, *Reklama adwokacka w Polsce i za granicą. Przyczynek do dyskusji na tle wybranych rozwiązań obcych*, „Pal.” 2004, nr 7-8, s. 143-144.

³⁴² A. Tomaszek, *op. cit.*

³⁴³ Por. M. Bobrowicz, *Europejski radca prawny*, „R. Pr.” 2002, nr 2.

Prawnych Radcowie prawni są zobowiązani stosować kodeks CCBE od 1 stycznia 2011 r. do spraw z zakresu działalności transgranicznej³⁴⁴.

Tabela 6
Regulacje KEA a KERP

Przepisy ogólne. Podstawowe wartości zawodu	
§ 1-9 KEA	art. 1-6 KERP art. 7-10 KERP
Zasady dotyczące wykonywania zawodu	
§ 10-26 KEA	art. 11-27 KERP
Relacje z klientem	
§ 43-58 KEA	art. 28-29 KERP
Stosunek do kolegów	
§ 31-42 KEA	art. 32-44 KERP
Stosunek do sądów i innych organów	
§ 27-30 KEA	art. 30-31 KERP
Relacje z samorządem zawodowym	
§ 59-67 KEA	art. 45-52 KERP

Źródło: opracowanie własne na podstawie KEA i KERP.

Przywiązanie do znaczenia wartości etycznych przez adwokata bądź radcę prawnego następuje już na etapie złożenia roty ślubowania³⁴⁵. Obowiązek złożenia ślubowania został nałożony na adwokatów i aplikantów adwokackich oraz radców prawnych i aplikantów radcowskich, nawet jeśli osoba wpisywana jest na daną listę po raz wtóry. W przypadku adwokatów składają oni wobec dziekana ślubowanie następującej treści: „Ślubuję uroczyście w swej pracy adwokata przyczyniać się ze

³⁴⁴ Działalność transgraniczna obejmuje wszelkie kontakty zawodowe radcy prawnego z prawnikami z innych Państw Członkowskich CCBE oraz działalność zawodową radcy prawnego na terenie innego Państwa Członkowskiego CCBE. Natomiast KEA został ostatnio częściowo dostosowany do regulacji Kodeksu CCBE, por. Kodeks Etyki Adwokatów Unii Europejskiej przyjęty przez 18 delegacji narodowych reprezentujących Adwokatury i Stowarzyszenia Prawnicze Unii Europejskiej podczas Sesji Plenarnej CCBE w dniu 28 października 1988 r. ze zmianami uchwalonymi podczas Sesji Plenarnej CCBE w dniach 28 listopada 1998 r. i 6 grudnia 2002 r., „Pal.” 2003, nr 3-4, s. 144-158.

³⁴⁵ Zdaniem Sądu Najwyższego za czyn niedozwolony może być uznane nie tylko naruszenie zasad wykonywania zawodu określonych w ustawach, ale również złamanie zasad zawartych w kodeksach etyki może stanowić taki czyn, por. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2006 r. (sygn. akt I CSK 315/06).

wszystkich sił do ochrony praw i wolności obywatelskich oraz umacniania porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązki swe wypełniać gorliwie, sumiennie i zgodnie z przepisami prawa, zachować tajemnicę zawodową, a w postępowaniu swoim kierować się zasadami godności, uczciwości, słuszności i sprawiedliwości społecznej”³⁴⁶. Z kolei rola ślubowania składanego przez radcę prawnego jest odbierana przez dziekana OIRP i ma następujące brzmienie: „Ślubuję uroczyście w wykonywaniu zawodu radcy prawnego przyczyniać się do ochrony i umacniania porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązki zawodowe wypełniać sumiennie i zgodnie z przepisami prawa, zachować tajemnicę zawodową, postępować godnie i uczciwie, kierując się zasadami etyki radcy prawnego i sprawiedliwości”³⁴⁷. Jak podkreśla Z. Krzemiński, przed złożeniem ślubowania nie jest możliwe podjęcie wykonywania czynności zawodowych, zatem niezłożenie bądź odmowa złożenia ślubowania stanowi ujemną przesłankę uniemożliwiającą wykonywanie zawodu. W takim wypadku należy przyjąć, że osoba taka nie daje rękojmi prawidłowego wykonywania zawodu. „Należałoby w tej sytuacji wznowić postępowanie dotyczące wpisu na listę i odmówić wpisu”³⁴⁸. Podobnie osoba wpisana na listę aplikantów bez złożenia ślubowania nie zostanie dopuszczona do odbywania aplikacji³⁴⁹.

Rękojmią ustawową, gwarantującą prawnikowi działanie w granicach prawa, a jednocześnie prowadzącą do należytego zapewnienia interesu klienta, jest zasada wolności słowa i pisma, a także instytucja immunitetu adwokackiego i radcowskiego. Jak zaznacza D. Dudek, „instytucja immunitetu oznacza, mówiąc ogólnie, pewne odstępstwo od zasady równości w aspekcie jednakowej odpowiedzialności prawnej każdej jednostki”³⁵⁰. W doktrynie za M. Cieślakiem przyjęło się zgodnie przyjmować, że immunitet adwokata i radcy prawnego ma charakter materialny³⁵¹. Krępowanie swobody działania świadczącemu pomoc prawną prowadziłoby w konsekwencji do naruszenia istotnych praw klienta, a w postępowaniu karnym także do faktycznego

³⁴⁶ Art. 5 PrAdw.

³⁴⁷ Art. 27 RadPrU.

³⁴⁸ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 19.

³⁴⁹ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 252.

³⁵⁰ „To uprzywilejowanie możliwe jest w trzech sferach: przez wyłączenie odpowiedzialności prawnej za określone zachowania (immunitet materialny), przez utrudnienie trybu realizacji (ponoszenia) odpowiedzialności, czyli procedury ścigania karnego i pociągania do odpowiedzialności sądowej (immunitet formalny), a nadto, przez wzmożoną prawną ochronę nietykalności osoby, cieszącej się immunitetem (indemnitet)”, por. D. Dudek, *Ekspertyza w przedmiocie odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokata za czynności podjęte w związku z wykonywaniem mandatu poselskiego*, Lublin 2008.

³⁵¹ Por. M. Cieślak, *Zagadnienie immunitetu adwokackiego*, „Pal.” 1963, nr 7-8, s. 5; odmiennie: A. Kaftal, *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*, „Pal.” 1962, nr 10-11.

ograniczenia prawa do obrony. Potwierdzenie powyższej koncepcji znajduje swoje uzasadnienie w art. 8 PrAdw i § 17 KEA oraz art. 11 RadPrU. Problem natomiast może pojawić się, przy przyjęciu założenia, zgodnie z którym pojęcie pomocy prawnej świadczonej przez adwokata i radcę prawnego często jest sprowadzane do sprzedaży usług i załatwienia spraw w celu osiągnięcia rezultatu określonego przez klienta³⁵².

W przypadku samorządu adwokackiego, adwokat przy wykonywaniu zawodu korzysta z wolności słowa i pisma w granicach określonych przez zadania adwokatury i przepisy prawa. Natomiast nadużycie tej wolności, będące ściganą z oskarżenia prywatnego zniewagą lub zniesławieniem strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, kuratora, świadka, biegłego lub tłumacza, podlega ściganiu wyłącznie w drodze dyscyplinarnej, przy czym rozszerzenie katalogu osób, do których może być skierowana zniewaga lub zniesławienie jest prawnie niedopuszczalne. Adwokat powinien bowiem zachować umiar i oględność w wypowiedziach przy wykonywaniu czynności zawodowych³⁵³. Co więcej, aby nie uchybiać powadze sądu, władz i godności zawodu, w razie konieczności przytoczenia drastycznych okoliczności lub wyrażen, adwokat powinien nadać swemu wystąpieniu właściwą formę. Analogicznie, w korespondencji zawodowej należy przestrzegać właściwych form. „Dlatego powinno się zwracać uwagę na jej treść i formę. Użycie niestosownych wyrażen lub zwrotów jest niedopuszczalne”³⁵⁴. KEA wprost zakazuje używania wyrazów bądź zwrotów obraźliwych, a także grożenia ściganiem karnym lub dyscyplinarnym³⁵⁵. Nie jest natomiast, zdaniem SN, nadużyciem przez adwokata wolności słowa podczas pertraktacji ugodowych użycia zwrotów odnoszących się do zgłaszanych roszczeń pieniężnych w celu ich obniżenia, bez zamiaru dotknięcia przeciwnika procesowego³⁵⁶.

W odniesieniu do samorządu radcowskiego, RadPrU przyznaje radcy prawnemu przy wykonywaniu czynności zawodowych wolność słowa i pisma w granicach określonych przepisami prawa i rzeczą potrzebą³⁵⁷, przy czym nadużycie takiej

³⁵² Por. A. Malicki, *Oczekiwania klienta wobec adwokata*, „Pal.” 2010, nr 5-6, s. 98.

³⁵³ § 17 KEA.

³⁵⁴ Z. Krzemiński, *Etyka...*, s. 66-67.

³⁵⁵ § 16 KEA.

³⁵⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2002 r. (sygn. akt II DS. 8/02; OSNAPiUS 2004, nr 1, poz. 2).

³⁵⁷ Jak w 1929 r. pisał H. Cederbaum, „bez wolności słowa i pisma istnienie adwokatury byłoby nie do pomyślenia. Zadanie palestry i prawo obrony polega na tem, ażeby myśleć swobodnie i mówić swobodnie, chociażby śmiałość myśli i wypowiedzenie mocnego słowa obrażało ogólnie przyjęte zasady i poglądy. Religia wolności, kult wolności musi być cechą zasadniczą adwokatury. Im bardziej wolność dławiona była, tem mocniejszym blaskiem świeciła wolna adwokatura”. Zob. H. Cederbaum, *Wolność słowa i pisma*, „Pal.” 1929, nr 1, s. 147.

wolności, które stanowi ściąganą z oskarżenia prywatnego zniewagę lub zniesławienie strony lub jej pełnomocnika, świadka, biegłego albo tłumacza, podlega wyłącznie odpowiedzialności dyscyplinarnej. Należy zauważyć, że wolność słowa oraz pisma obejmuje wszystkie czynności z zakresu świadczenia usług prawnych, a nie tylko czynności procesowe. Z. Klatka podkreśla, że w zakres tej wolności nie wchodzi natomiast relacje radcy prawnego z mediami czy opinią publiczną³⁵⁸. Radca prawny jest zaś odpowiedzialny za treść pism nawet jeśli podpisał je ktoś inny, zwłaszcza mocodawca. KERP przewiduje z kolei, że radca prawny, korzystając przy wykonywaniu zawodu z wolności słowa i pisma, nie może przekraczać granic określonych przepisami prawa i rzeczą potrzeba³⁵⁹. Radca prawny nie może ponadto w swych zawodowych wystąpieniach grozić postępowaniem karnym lub dyscyplinarnym³⁶⁰. Z drugiej strony, także w orzecznictwie coraz częściej zaczęto przyjmować, że zakres ochrony dóbr radcy prawnego i adwokata jest limitowany przez przepisy prawa powszechnego i korporacyjnego³⁶¹.

Z istotą świadczenia usług prawnych, których przedmiotem jest ochrona dóbr o szczególnym dla klienta znaczeniu, związany jest obowiązek dochowania tajemnicy zawodowej. Jak podkreśla H. Gajewska-Kraczkowska, elementem konstytuującym tajemnicę zawodową jest poznanie jej w związku z wykonywaną profesją, która z istoty umożliwia „wejście w posiadanie cudzego sekretu”³⁶². Tzw. „prawo i obowiązek milczenia” wynika wprost ze stosunku zaufania łączącego świadczącego usługi prawne wyższego rzędu z klientem. Stosunek powyższy, oparty na poufności i dyskrecji, powszechnie uznaje się za dobro szczególnie chronione³⁶³. Usługi adwokata lub radcy prawnego mogą być należycie świadczone w sytuacji, gdy klient przedstawia mu okoliczności i fakty w sposób obiektywny, w przeciwnym bowiem wypadku brak powyższych atrybutów obniża prestiż i znaczenie zawodów zaufania publicznego. Przepisy PrAdw i RadPrU zgodnie przyjmują, że adwokat i radca prawny „obowiązany jest zachować w tajemnicy <<wszystko>>, o czym dowiedział się w związku z

³⁵⁸ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 130. Praktyka w odniesieniu do adwokatów i ich kontaktów z mediami jest natomiast odmienna, por. M. Domagalski, *Adwokat musi ważyć słowa*, „Rzeczpospolita” z dnia 27 lutego 2011, s. C1.

³⁵⁹ Art. 27 ust. 6 KERP.

³⁶⁰ Art. 27 ust. 7 *ibidem*.

³⁶¹ Por. R. Horbaczewski, *Zakres ochrony czci adwokata jest mniejszy*, „Rzeczpospolita” z dnia 19 października 2009; E. Ł., *Burza nad książką Zyzaka*, „Rzeczpospolita” z dnia 26 stycznia 2010.

³⁶² H. Gajewska-Kraczkowska, *Tajemnica zawodowa [:] Etyka...*, s. 192.

³⁶³ Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s. 64; por. Kulesza M., *Zawód zaufania publicznego*, Warszawa 2002.

udzielaniem pomocy prawnej”³⁶⁴, a „obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej nie może być ograniczony w czasie”³⁶⁵. Jednocześnie adwokat bądź radca prawny nie może być zwolniony z „obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów, o których dowiedział się udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę”³⁶⁶, co należy traktować jako nakaz o charakterze bezwzględny. Obowiązek powyższy „nie ulega ograniczeniu w czasie i trwa także po ustaniu stosunku zlecenia, a nawet po zaprzestaniu wykonywania zawodu”³⁶⁷.

Ochrona tajemnicy zawodowej jest przedmiotem precyzyjnych regulacji w kodeksach etycznych obu zawodów. Zgodnie z KEA, „adwokat jest zobowiązany zachować w tajemnicy oraz zabezpieczyć przed ujawnieniem lub niepożądanym wykorzystaniem wszystko, o czym dowiedział się w związku z wykonywaniem obowiązków zawodowych”³⁶⁸. Z kolei art. 12 KERP stanowi, że do istoty zawodu radcy prawnego należy uzyskiwanie od klienta informacji, „których klient nie ujawniłby nikomu. Radca prawny zobowiązany jest do zachowania wszystkiego, o czym dowiedział się w związku z wykonywaniem czynności zawodowych”³⁶⁹. Co do zasady, obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej nie może być ograniczony w czasie³⁷⁰. Tajemnicą objęte są zatem wszelkie materiały znajdujące się w aktach adwokata i radcy prawnego: wiadomości, notatki i dokumenty uzyskane w danej sprawie, w tym także w formie elektronicznej, a obowiązek przestrzegania tajemnicy rozciąga się na współpracowników, personel i inne osoby zatrudniane przez adwokata lub radcę prawnego. Zarówno adwokat, jak i radca prawny, co warto podkreślić, nie może zgłaszać dowodu z zeznań świadka będącego adwokatem lub radcą prawnym w celu ujawnienia przez niego wiadomości w związku z wykonywanym zawodem. KERP przewiduje, że „obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej obejmuje nie tylko zakaz ujawnienia informacji, lecz także skorzystania z nich w interesie własnym, bądź osoby trzeciej”³⁷¹ i jest on zobowiązany zabezpieczyć najlepiej jak to możliwe, przed

³⁶⁴ Art. 6 ust. 1 PrAdw; art. 3 ust. 3 RadPrU. Przez wyrażenie „wszystko” należy moim zdaniem rozumieć informacje, których klient nie ujawniłby w normalnym toku rzeczy żadnemu podmiotowi postronnemu. Przyjęcie kwalifikacji odmiennej *à rebours* uniemożliwia rzetelne prowadzenie sprawy przez adwokata bądź radcę prawnego, *de facto* krępując mu usta węzłem bezwzględnej tajemnicy zawodowej obowiązującej za drzwiami jego kancelarii.

³⁶⁵ Art. 6 ust. 2 PrAdw; art. 3 ust. 4 *ibidem*.

³⁶⁶ Art. 6 ust. 3 PrAdw; art. 3 ust. 5 *ibidem*.

³⁶⁷ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 65.

³⁶⁸ § 19 ust. 1 KEA.

³⁶⁹ Art. 12 ust. 1 *ibidem*.

³⁷⁰ Jedyny wyjątek stanowią przepisy PrzeciwiPPU.

³⁷¹ Art. 12 ust. 3 KEA.

niepowołanym ujawnieniem uzyskanych informacji³⁷². Radca prawny jest ponadto obowiązany zachować w tajemnicy, także wobec sądu i innych organów orzekających w sprawie, przebieg i treść pertraktacji ugodowych, nie może także wykonywać czynności zawodowych na rzecz jakiegokolwiek podmiotu, o ile groziłoby to naruszeniem obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej³⁷³. Zestawienie najważniejszych wartości zawodowych obowiązujących adwokatów i radców prawnych, a zawartych w KEA i KERP, zawiera tabela 7.

Tabela 7
Najważniejsze wartości zawodowe unormowane w KEA i KERP

Staranność zawodowa	
§ 8-9, 13-14 KEA	art. 6 KERP
Niezależność zawodowa	
§ 7 KEA	art. 11 KERP
Zaufanie	
§ 1 ust. 2, § 51 KEA	art. 28, 12 KERP
Przyjmowanie sprawy	
§ 23 KEA	art. 24-26 KERP
Odmowa świadczenia pomocy prawnej	
§ 22, 12, 21 KEA	art. 19-22 KERP
Tajemnica zawodowa	
§ 19, 23a KEA	art. 12-18 KERP
Wynagrodzenie	
§ 23d, 50 KEA	art. 29 KERP
Sposób prowadzenia sprawy	
§ 49 KEA	art. 6, 28 KERP

Źródło: opracowanie własne na podstawie KEA i KERP.

Świadczenie usług prawnych wyższego rzędu może rodzić różną odpowiedzialność prawną, zwłaszcza za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy o pomoc prawną³⁷⁴. Z. Krzemiński podkreśla, że obowiązki związane ze

³⁷² Art. 14 *ibidem*.

³⁷³ Art. 12 ust. 4; art. 16 *ibidem*, por. A. Baj, *Tajemnica zawodowa radcy prawnego w procesie karnym*, „R. Pr.” 2007, nr 5, s. 54 i n.

³⁷⁴ S. W. Ciupa, *op. cit.*, s. 81. W ramach odpowiedzialności kontraktowej odpowiedzialność adwokata bądź radcy prawnego kształtuje się na zasadzie winy i zamyka się na naprawieniu szkody, która wynika z niewykonania bądź nienależytego wykonania umowy, z wyjątkiem sytuacji kiedy szkoda jest następstwem okoliczności za które adwokat bądź radca prawny nie ponosi odpowiedzialności, przy czym

świadczeniem usług prawnych nie sprowadzają się jedynie do znajomości przepisów. Adwokaci i radcowie prawni podlegają różnym rygorom odpowiedzialności za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki bądź uchybienie godności zawodowej. Zgodnie z wyliczeniem zaproponowanym przez Z. Klatkę, taką podstawę może stanowić także: odpowiedzialność karna, o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, odpowiedzialność za przestępstwa i wykroczenia skarbowe, odpowiedzialność za wykroczenia, odpowiedzialność podatnika lub płatnika, odpowiedzialność pracodawcy, odpowiedzialność wobec organów (inspekcji i straży), a także odpowiedzialność odszkodowawcza związana z prowadzeniem kancelarii lub spółki prawniczej³⁷⁵. W tym ostatnim przypadku znajdują zastosowanie właściwe przepisy zawarte w KC i KSH dotyczące odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej³⁷⁶. W pewnych sytuacjach, świadczący kwalifikowane usługi prawne adwokat bądź radca prawny nie będzie podlegał odpowiedzialności karnej, ale odpowiedzialności dyscyplinarnej. W przypadku natomiast skazania za przestępstwo prawomocnym wyrokiem adwokata bądź radcy prawnego, ustalenia co do tego przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym, co może stanowić podstawę odpowiedzialności cywilnej³⁷⁷.

Adwokaci i radcowie prawni, którzy świadczą pomoc prawną w ramach swojego zawodu, są zobowiązani do zawarcia umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone przy wykonywaniu czynności polegających na świadczeniu usług prawnych³⁷⁸. Zgodnie z PrAdw, adwokat podlega obowiązkowemu ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone przy wykonywaniu czynności związanych z wykonywaniem zawodu, przy czym obowiązek powyższy nie dotyczy adwokata nie wykonującego zawodu. NRA, działając na rzecz zrzeszonych w niej adwokatów zawiera z zakładem ubezpieczeń generalną umowę o ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej wszystkich adwokatów wykonujących zawód za szkody

odpowiedzialności na zasadzie ryzyka świadczący usługi prawne wyższego rzędu odpowiada za osoby, za pomocą których zobowiązanie wykonał bądź którym to wykonanie powierzył, w przypadku niedołożenia należytej staranności w jej kwalifikowanej i ocenianej ze względu na profesjonalizm postaci, por. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2001 r. (sygn. akt V CK 61/04).

³⁷⁵ Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s. 95.

³⁷⁶ Możliwy jest także zbieg odpowiedzialności *ex delicto* i *ex contractu*, w sytuacji kiedy szkoda jest następstwem działania bądź zaniechania stanowiącego samoistne naruszenie ogólnie obowiązującego przepisu prawa lub zasad współżycia społecznego, por. art. 415 KC.

³⁷⁷ Np. za naruszenie tajemnicy zawodowej w czasie i po ustaniu umowy z klientem, por. S. W. Ciupa, *op. cit.*, s. 82.

³⁷⁸ K. Gulis, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej radców prawnych w świetle zmian prawa ubezpieczeniowego*, „R. Pr.” 2004, nr 4, s. 27.

wynikające z ich działań lub zaniechań³⁷⁹. Właściwa ze względu na miejsce zamieszkania adwokata ORA jest zaś zobowiązana do przeprowadzania kontroli spełniania obowiązku zawarcia takiej umowy ubezpieczenia, a jego wypełnienie ustala się na podstawie okazanej przez adwokata polisy lub innego dokumentu ubezpieczenia, potwierdzającego zawarcie umowy takiego ubezpieczenia, wystawionego przez zakład ubezpieczeń³⁸⁰. Szczegółowy zakres ubezpieczenia obowiązkowego określony został w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej adwokatów³⁸¹.

Na podstawie RadPrU, przy wykonywaniu czynności zawodowych, radca prawny podlega obowiązkowemu ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone przy dokonywaniu takich czynności. Obowiązek ubezpieczenia nie narusza przepisów art. 120 KP i nie dotyczy radców prawnych, którzy nie wykonują zawodu. Właściwa ze względu na miejsce zamieszkania radcy prawnego ROIRP jest obowiązana do przeprowadzania kontroli spełnienia obowiązku zawarcia takiej umowy ubezpieczenia, a wypełnienie tego obowiązku jest ustalane na podstawie okazanej przez radcę prawnego polisy lub innego dokumentu ubezpieczenia, potwierdzającego zawarcie umowy tego ubezpieczenia, wystawionego przez zakład ubezpieczeń³⁸². Obowiązek ubezpieczenia radców prawnych jest regulowany odrębnym rozporządzeniem³⁸³. Jak podkreśla Z. Klatka, obowiązek powyższy nie stoi natomiast na przeszkodzie możliwości zawierania przez adwokatów i radców prawnych dodatkowych umów od odpowiedzialności kontraktowej i deliktowej za szkody na mieniu i osobie wyrządzone w związku ze świadczeniem usług prawnych³⁸⁴.

Za naruszenie obowiązków zawodowych, postępowanie niezgodne z deontologią zawodową, a także czyny nieetyczne, które uchybiają godności zawodu, świadczący usługi prawne: adwokat i radca prawny ponoszą odpowiedzialność

³⁷⁹ Z Klatka, *op. cit.*, s. 104; Zdaniem J. Agackiej-Indeckiej najczęściej popełniane przez adwokatów błędy dotyczą przekroczenia terminów określonych w przepisach, por. Ł. Zalewski, *Każdy adwokat może ubezpieczyć się nawet na 3 miliony złotych*, „Gazeta Prawna” z dnia 5 listopada 2010, s. B1. Zgodnie z art. 27 ust. 4 KERP radca prawny jest obowiązany posiadać ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywanego zawodu, w zakresie uzasadnionym charakterem świadczonej pomocy prawnej i ponoszonym ryzykiem.

³⁸⁰ Por. art. 8a PrAdw.

³⁸¹ Dz.U. z 2003 r. Nr 217, poz. 2134.

³⁸² Por. art. 22⁷ RadPrU.

³⁸³ Por. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej radców prawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 217 poz. 2135).

³⁸⁴ Z Klatka, *op. cit.*, s. 104.

dyscyplinarną przed właściwymi organami samorządu zawodowego³⁸⁵. Zgodnie z PrAdw, adwokaci i aplikanci adwokaccy podlegają takiej odpowiedzialności za „postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godności zawodu bądź za naruszenie swych obowiązków zawodowych³⁸⁶. Należy jednak zauważyć, że nie zawsze naruszenie przepisów prawa musi być uznane za przewinienie dyscyplinarne. Z. Krzemiński zaznacza, że chodzi tu jedynie o czyn zawiniony godzący w zasady etyki adwokackiej lub naruszający godność zawodu, a czyn musi być objęty świadomością i wolą sprawcy, przy czym nie ma znaczenia umyślność bądź nieumyślność zawinienia³⁸⁷.

Możliwość poniesienia odpowiedzialności dyscyplinarnej przewidują także odpowiednie przepisy RadPrU. Zgodnie z art. 64 radca prawny i aplikant radcowski podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za zawinione, nienależyte wykonywanie zawodu radcy prawnego, a także za czyny sprzeczne ze ślubowaniem radcowskim lub z zasadami etyki radcy prawnego. Jednocześnie radcowie prawni podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za niespełnienie obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia, natomiast od odpowiedzialności dyscyplinarnej wyłączone są czyny naruszające przepisy dotyczące porządku i dyscypliny pracy, określone w KP. Radca prawny odpowiada także za czyn popełniony w okresie, kiedy był wpisany na liście aplikantów radcowskich³⁸⁸. Jak natomiast podkreśla Z. Klatka, „odpowiedzialność za naruszenie zasad etyki lub uchybienie godności zawodu odnosi się do zachowań w działalności zawodowej, ale i działalności publicznej, a także w życiu prywatnym. Istota zawodu zaufania publicznego powoduje, iż radca prawny powinien się godnie zachować również poza wykonywaniem zawodu, gdyż takie jego zachowanie leży w interesie korporacji radcowskiej”³⁸⁹.

Postępowanie dyscyplinarne toczy się przed organami dyscyplinarnymi samorządu zawodowego niezależnie od postępowania karnego, a przypadku radców

³⁸⁵ Wg S. Janczewskiego chodzi o sytuacje gdzie występuje kryzys zaufania pomiędzy profesjonalistą a jego klientem, zob. S. Janczewski, *Godność zawodu adwokackiego*, Warszawa 1960, s. 30. Korporacyjne sądownictwo dyscyplinarne jest jednym z elementów statuujących samorząd zawodowy zaufania publicznego, por. S. Kwas, *Sądowe i korporacyjne sądownictwo dyscyplinarne*, „R. Pr.” 2007, nr 1, s. 67.

³⁸⁶ Por. art. 80 PrAdw; Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1964 r. (R. Adw. 94/63, „Pal.” 1964, nr 11, s. 75).

³⁸⁷ Z. Krzemiński podaje przykład adwokata skazanego przez sąd za spowodowanie wypadku poprzez przyjęcie, że adwokat naruszył zasady bezpieczeństwa drogowego, ponieważ nie poddał samochodu przeglądowi technicznemu, por. Z. Krzemiński, *Prawo o adwokaturze...*, s. 148.

³⁸⁸ Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s.101.

³⁸⁹ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 357.

prawnych także niezależnie od innego postępowania dyscyplinarnego³⁹⁰. Jest prowadzone przez ustawowe organy: rzeczników dyscyplinarnych i sądy dyscyplinarne, o czym już była mowa. Według W. Sarnowskiego składa się z czterech etapów: etapu wstępnych ustaleń, postępowania wyjaśniającego, postępowania przed dziekanem bądź sądem dyscyplinarnym oraz etapu wykonania orzeczenia³⁹¹. W postępowaniu, które wszczyna się na wniosek oskarżyciela (rzecznika dyscyplinarnego), stronami są: oskarżyciel, obwiniony oraz pokrzywdzony. Nie jest natomiast możliwe wszczęcie postępowania, jeżeli upłynęło trzy lata od popełnienia przewinienia, a w razie naruszenia wolności słowa lub pisma – sześć miesięcy. Co do zasady, rozprawa jest jawna dla członków danego samorządu zawodowego i przedstawiciela MS. Postępowanie ma charakter dwuinstancyjny, przy czym od orzeczenia WSD przysługuje kasacja, o czym już była mowa. Istnieje także możliwość wznowienia postępowania. Odmienny dla obu samorządów jest natomiast katalog kar. PrAdw przewiduje następujące kary: upomnienie, nagana, karę pieniężną, zawieszenie w czynnościach zawodowych na czas od trzech miesięcy do pięciu lat, wydalenie z adwokatury. Kara wydalenia z adwokatury pociąga za sobą skreślenie z listy adwokatów bez prawa ubiegania się o ponowny wpis³⁹². Adwokat przeciwko któremu toczy się postępowanie dyscyplinarne może być także tymczasowo zawieszony w czynnościach zawodowych przez sąd dyscyplinarny jeśli przemawiają za tym szczególne okoliczności sprawy. Na gruncie poprzedniego stanu prawnego adwokat skazany prawomocnie w postępowaniu dyscyplinarnym nie mógł korzystać z prawa łaski³⁹³, wydaje się że w świetle obecnych gwarancji konstytucyjnych należy w tym zakresie zastosować instytucję *desuetudo* i przyznać adwokatom i radcom prawnym możliwość skorzystania z tego prawa.

W RadPrU zawarte są następujące kary: upomnienie, nagana z ostrzeżeniem, zawieszenie prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego na czas od trzech miesięcy do pięciu lat, kara pieniężna nie niższa od połowy przeciętnego miesięcznego

³⁹⁰ W. Bujko, *Odpowiedzialność dyscyplinarna* [:] *Zawód radcy prawnego...*, s. 192.

³⁹¹ W. Sarnowski, *Postępowanie dyscyplinarne*, „R. Pr.” 2004, nr 4, s. 21-25.

³⁹² Por. art. 82 ust. 2 PrAdw. Wydaje się, że rozwiązanie powyższe nie jest zasadne, może bowiem *a priori* prowadzić do nieuzasadnionego pozbawienia konstytucyjnych praw jednostki poprzez nieodwracalną „eliminację” osób statuujących dany samorząd zawodowy nie dając im szansy powrotu do danego zawodu.

³⁹³ Uchwała Prezydium NRA z dnia 15 października 1964 r. („Pal.” 1964, nr 12, s. 86). W poprzednim stanie prawnym Rada Państwa korzystała jednak z prawa łaski także w stosunku do osób wykonujących zawód zaufania publicznego, m.in. adwokatów, zob. S. Garlicki (red.), *Przepisy o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 1969, s. 167.

wynagrodzenia w gospodarce narodowej za miesiąc poprzedzający datę orzeczenia dyscyplinarnego i nie wyższa od pięciokrotności tego wynagrodzenia, pozbawienie prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, a w stosunku do aplikantów radcowskich – wydalenie z aplikacji. Sąd ma możliwość orzeczenia dodatkowo zakazu wykonywania patronatu na czas od roku do lat pięciu obok kary nagany z ostrzeżeniem i kary pieniężnej, natomiast obok kary zawieszenia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego orzeka się dodatkowo zakaz wykonywania patronatu na czas od lat dwóch do lat dziesięciu. W przypadku najsurowszej kary – pozbawienia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, pociąga ona za sobą skreślenie z listy radców prawnych bez prawa ubiegania się o ponowny wpis³⁹⁴. Porównanie katalogu kar dyscyplinarnych zawiera tabela 8. Wzmianka o ukaraniu jest usuwana z urzędu po upływie trzech lat w przypadku kary upomnienia lub nagany, albo pięciu lat od upływu okresu zawieszenia prawa do wykonywania zawodu, natomiast u adwokatów dodatkową przesłanką jest w tym okresie nieprzewodzenie postępowania dyscyplinarnego³⁹⁵.

Tabela 8
Katalog kar dyscyplinarnych w PrAdw i RadPrU

PrAdw art. 81	RadPrU art. 65
upomnienie	upomnienie
nagana	nagana z ostrzeżeniem
zawieszenie prawa do wykonywania zawodu na czas od 3 miesięcy do 5 lat	zawieszenie prawa do wykonywania zawodu na czas od 3 miesięcy do 5 lat
kara pieniężna, którą wymierza się w granicach od pięciokrotnej do pięćdziesięciokrotnej podstawowej składki izbowej, w stosunku do aplikantów nie orzeka się kary pieniężnej - art. 82 PrAdw	kara pieniężna nie niższa od połowy przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej za miesiąc poprzedzający datę orzeczenia dyscyplinarnego i nie wyższa od pięciokrotności tego wynagrodzenia
wydalenie z adwokatury	pozbawienie prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, wydalenie z aplikacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrAdw i RadPrU.

³⁹⁴ W przeciwieństwie natomiast do aplikantów adwokackich, w przypadku orzeczenia kary wydalenia z aplikacji radcowskiej pociąga za sobą skreślenie z listy aplikantów bez prawa ubiegania się o ponowny wpis na listę aplikantów radcowskich lub o wpis na listę radców prawnych przez okres 10 lat od daty uprawomocnienia się orzeczenia o karze wydalenia z aplikacji; por. art. 65 ust. 2d RadPrU.

³⁹⁵ Z. Klatka, *Wykonywanie...*, s. 102.

ROZDZIAŁ IV

POZOSTALI UCZESTNICY

PROFESJONALNEGO OBROTU PRAWNEGO

§ 1. Aplikanci

a. aplikanci adwokaccy

Szczególnymi podmiotami wykonującymi zadania polegające na świadczeniu usług prawnych są aplikanci adwokaccy i aplikanci radcowscy. Aplikantem adwokackim jest osoba, która uzyskała wpis na listę aplikantów adwokackich. Wpis na taką listę następuje na podstawie uchwały okręgowej rady adwokackiej właściwej ze względu na miejsce złożenia zgłoszenia, natomiast uzyskanie przez kandydata pozytywnego wyniku z egzaminu wstępnego uprawnia go do złożenia wniosku o wpis na listę aplikantów adwokackich w ciągu dwóch lat od dnia doręczenia uchwały o wyniku egzaminu wstępnego³⁹⁶. Do wniosku kandydat ubiegający się o wpis obowiązany jest dołączyć: informację o niekaralności z KRK opatrzoną datą nie wcześniejszą niż na miesiąc przed złożeniem wniosku. ORA może odmówić wpisu na listę aplikantów jedynie, gdy wpis narusza przepisy dotyczące kwalifikacji aplikanta³⁹⁷.

Ustawa nakłada na aplikantów szczególne wymagania, zgodnie z art. 65 PrAdw aplikantem adwokackim może być jedynie osoba, która spełnia warunki określone w ustawie, tzn. jest nieskazitelnego charakteru i swym dotychczasowym zachowaniem daje rękojmię prawidłowego wykonywania zawodu adwokata, korzysta w pełni z praw publicznych oraz ma pełną zdolność do czynności prawnych, a także ukończyła wyższe studia prawnicze w RP i uzyskała tytuł magistra lub zagraniczne studia prawnicze uznane w RP³⁹⁸, a następnie uzyskała pozytywną ocenę z egzaminu wstępnego na

³⁹⁶ 75 ust. 3 PrAdw.

³⁹⁷ ORA podejmuje uchwałę w sprawie wpisu na listę aplikantów adwokackich w terminie 30 dni od dnia złożenia wniosku, od uchwały służy odwołanie do prezydium NRA w terminie 14 dni od dnia doręczenia uchwały, natomiast od ostatecznej uchwały odmawiającej wpisu na listę aplikantów adwokackich zainteresowanemu służy skarga do sądu administracyjnego w terminie 30 dni od dnia doręczenia uchwały. W przypadku niepodjęcia uchwały przez okręgową radę adwokacką w terminie 30 dni od dnia złożenia wniosku o wpis na listę aplikantów adwokackich lub niepodjęcia uchwały przez Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej w terminie 30 dni od dnia doręczenia odwołania zainteresowanemu służy skarga na bezczynność do sądu administracyjnego; por. art. 75 ust. 6-9 PrAdw.

³⁹⁸ Por. art. 65 PrAdw.

aplikację adwokacką³⁹⁹. Od 2001 r. nie wymaga się natomiast od kandydatów na aplikantów adwokackich ukończenia uniwersyteckich wyższych studiów prawnych w RP, a od 2005 r. zniesiono także wymóg legitymowania się obywatelstwem polskim.

Na aplikantów nałożone są określone rygory. W szczególności aplikant jest obowiązany do zachowania w tajemnicy wszystkiego, o czym dowiedział się w związku ze świadczeniem pomocy prawnej. Analogicznie jak w przypadku adwokatów, obowiązek zachowania takiej tajemnicy nie może być ograniczony w czasie, aplikanta nie można bowiem zwolnić od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów, o których dowiedział się w trakcie świadczenia pomocy prawnej lub prowadzenia sprawy⁴⁰⁰. Aplikant adwokacki w związku ze świadczoną pomocą prawną korzysta z wolności słowa i pisma w granicach określonych przez zadania adwokatury i przepisy prawa, a nadużycie tej wolności polega na zniewadze lub zniesławieniu przez aplikanta określonych podmiotów: strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, kuratora, świadka, biegłego lub tłumacza i podlega ściganiu jedynie w drodze dyscyplinarnej⁴⁰¹. Zgodnie z PrAdw, aplikant adwokacki podczas i w związku z wykonywaniem obowiązków zawodowych korzysta z ochrony prawnej „podobnie jak sędzia i prokurator”. W odróżnieniu jednak od adwokata, nie ma prawa używania togi, którą zgodnie z tradycją, po zakończeniu okresu szkolenia wręczają przedstawiciele organów samorządu zawodowego najlepszym aplikantom⁴⁰². Aplikanci adwokaccy podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godności zawodu bądź za naruszenie swoich obowiązków zawodowych, przy czym w stosunku do aplikantów nie orzeka się kary pieniężnej⁴⁰³.

Usługi prawne świadczone przez aplikanta adwokackiego mają szczególny charakter. Aplikant adwokacki odbywa bowiem aplikację adwokacką pod kierunkiem patrona, wyznaczonego przez dziekana właściwej ORA, a którego zadaniem jest przygotowanie aplikanta adwokackiego do wykonywania zawodu⁴⁰⁴. Patron może zatrudniać aplikanta na podstawie stosunku pracy, co stanowi odstępstwo od reguły

³⁹⁹ Por. art. 75 PrAdw.

⁴⁰⁰ Por. art. 6. Obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej nie dotyczy informacji udostępnianych na podstawie przepisów PrzeciPPU.

⁴⁰¹ Por. art. 8 PrAdw.

⁴⁰² M. Rojewski, *op. cit.*, s. 52. Podobnie, umieszczenie tytułu aplikanta adwokackiego w spisie abonentów telefonicznych bądź innym wydawnictwie, w tekście tablicy przy wejściu do mieszkania, czy w nagłówkach korespondencji jest niedopuszczalne, bowiem nie odpowiada zakazowi wykonywania samodzielnej praktyki i sprzyja obchodzeniu tego zakazu; por. Uchwała NRA z dnia 11 maja 1935 r. („Pal.” 1935, s. 434).

⁴⁰³ Por. art. 80, art. 83 PrAdw.

⁴⁰⁴ Por. art. 76 ust. 4-5 PrAdw.

generalnej zakazującej adwokatom pracy na etacie, bowiem aplikacja adwokacka jest odpłatna⁴⁰⁵, a szczegółowe zasady i warunki odbywania aplikacji u patrona określa umowa zawarta pomiędzy aplikantem a patronem⁴⁰⁶. W okresie aplikacji adwokackiej aplikant obowiązany jest wypełniać polecenia patrona i kierownika szkolenia⁴⁰⁷. Patron jest zobligowany do czuwania nad prawidłowym przebiegiem aplikacji i dbać o przygotowanie aplikanta do zawodu, w tym jest zobowiązany omawiać z aplikantem sposób występowania przed sądem i innymi władzami⁴⁰⁸. Z kolei aplikant adwokacki może występować na zlecenie innego adwokata jedynie za zgodą patrona.

Zakres świadczonej przez aplikantów pomocy prawnej zależy od okresu odbywanej aplikacji. Aplikacja adwokacka rozpoczyna się bowiem dnia 1 stycznia każdego roku i trwa trzy lata⁴⁰⁹, natomiast aplikant pozostaje przez czas trwania aplikacji w korporacyjnym stosunku szkolenia z daną ORA⁴¹⁰. Zgodnie z PrAdw, po sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej aplikant adwokacki może zastępować adwokata, ale tylko przed sądem rejonowym, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami. Natomiast po roku i sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej aplikant adwokacki może zastępować adwokata przed innymi sądami, z wyjątkiem SN i NSA oraz TK i TS⁴¹¹. Z kolei RadPrU przyznaje aplikantowi adwokackiemu możliwość zastępowania radcy prawnego na takich samych zasadach jak adwokata, jeżeli radca prawny jest współnikiem w spółce adwokacko-radcowskiej⁴¹². Należy zatem przyjąć, że aplikant adwokacki jest pełnomocnikiem

⁴⁰⁵ Takiemu pracownikowi wpisanemu na listę aplikantów adwokackich przysługuje zwolnienie od pracy w celu uczestniczenia w obowiązkowych zajęciach szkoleniowych, a także z zachowaniem prawa do wynagrodzenia.

⁴⁰⁶ Uchwała Nr 22/2008 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 14 czerwca 2008 r. w sprawie „Regulaminu aplikacji adwokackiej”. Tekst jednolity ogłoszony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 22 września 2009 r.; por. § 1 ust. 2 Regulaminu aplikacji adwokackiej. Zdaniem S. Samola, nowa konstrukcja PrAdw pozwala na przyjęcie założenia, że aplikacja adwokacka „może odbywać się w ramach pracowniczego zatrudnienia przez patrona bądź w formie tzw. aplikacji pozaetatowej – pod kierunkiem patrona, ale na innej podstawie niż umowa o pracę”, por. S. Samol, *Warunki odbywania aplikacji adwokackiej po zmianie ustawy Prawo o adwokaturze* „Pal.” 2006, nr 1-2.

⁴⁰⁷ § 10 Regulaminu aplikacji adwokackiej.

⁴⁰⁸ W szczególności ma czuwać, aby aplikant przyswajał zasady etyki adwokackiej, umiejętności posługiwania się literaturą prawniczą, orzecznictwem; por. M. Siudowski, J. Antkowiak, *Polski model kształcenia aplikantów adwokackich*, „Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Biuletyn”, 2010, nr 6, s. 61.

⁴⁰⁹ Aplikanci odbywają w trakcie pierwszego roku aplikacji szkolenie z zakresu działania sądownictwa powszechnego i prokuratury. Szkolenie aplikantów adwokackich może być organizowane wspólnie z aplikantami radcowskimi.

⁴¹⁰ § 1 ust. 2. Regulaminu aplikacji adwokackiej.

⁴¹¹ Por. art. 77 ust. 1-2 PrAdw. Z literalnego brzmienia tego przepisu nie wynika natomiast zakaz występowania aplikantów przed sądami wojskowymi, przeciwko czemu opowiada się jednak m.in. S. Podemski, zob. S. Podemski, *Adwokat – pełnomocnik, obrońca, doradca*, Warszawa 1977, s. 47.

⁴¹² Por. art. 35¹ ust. 5 RadPrU.

procesowym, jeżeli w danej sprawie wylegitymuje się substytucją, a także jeśli chodzi o sprawy wymienione w art. 77 PrAdw. Problem powyższy nie istnieje na gruncie procedury administracyjnej, bowiem aplikant nie ma obowiązku okazania udzielonej mu przez patrona substytucji⁴¹³.

Jak słusznie podkreśla Z. Krzemiński, PrAdw nie wyjaśnia, jakie są uprawnienia aplikanta ustanowionego w konkretnej sprawie jako substytuta, a „zagadnienie charakteru uprawnień aplikanta adwokackiego do występowania w sprawie oraz zakres jego umocowania jest od dawna kontrowersyjne”⁴¹⁴. Aplikant, który z mocy udzielonej mu substytucji występuje w konkretnym procesie, spełnia rolę pełnomocnika procesowego. Wiąże się to z określonymi konsekwencjami, bowiem oświadczenia aplikanta rodzą skutki prawne dla osoby reprezentowanej, odnosi się to do instytucji uznania powództwa, zawarcia ugody bądź zrzeczenia się roszczenia. Zatem jeśli mocodawca nie dokona sprostowania bądź odwołania oświadczenia substytuta swojego pełnomocnika, to złożone przezeń oświadczenie ma charakter wiążący⁴¹⁵. Natomiast zdaniem S. Garlickiego aplikant adwokacki zastępujący adwokata przed sądem jest jedynie jego zastępcą⁴¹⁶. Należy zauważyć, że Regulamin aplikacji adwokackiej przewiduje możliwość wykonywania czynności na zlecenie innego adwokata jedynie za zgodą patrona⁴¹⁷.

Udzielając aplikantowi upoważnienia do zastępstwa w sprawie, adwokat, którego aplikant ma zastępować, jest z nim obowiązany omówić dokładnie sprawę wraz z wiążącymi się z nią zagadnieniami prawnymi oraz wnioskami, jakie aplikant ma zgłosić na rozprawie⁴¹⁸. Z Krzemiński wylicza uprawnienia przysługujące aplikantowi po dokonaniu stosownych uzgodnień ze swoim patronem. W szczególności do zakresu świadczonej pomocy poza rozprawą należy możliwość złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku, wniosku o uzupełnienie lub sprostowanie protokołu oraz załącznika do protokołu, a także składanie wniosków dowodowych. Aplikant występujący jako substytut podczas rozprawy ma możliwość zawarcia ugody, uznania, a nawet cofnięcia powództwa⁴¹⁹. Jak z kolei podkreśla K. Lipiński, na zasadzie wyjątku

⁴¹³ Zgodnie z art. 33 KPA pełnomocnikiem strony może być osoba fizyczna posiadająca zdolność do czynności prawnych.

⁴¹⁴ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 141.

⁴¹⁵ *Ibidem*, s. 142.

⁴¹⁶ S. Garlicki, *op. cit.*, s. 153-154. Aby uniknąć wątpliwości należy przyjąć, że aplikant adwokacki jest pełnomocnikiem procesowym, jeżeli tylko w danej sprawie wylegitymuje się prawidłową substytucją.

⁴¹⁷ § 10 ust. 3. Regulaminu aplikacji adwokackiej.

⁴¹⁸ Por. art. 13 ust. 2 *ibidem*.

⁴¹⁹ Z. Krzemiński, *op. cit.*, s. 68.

aplikant adwokacki może zostać przez sąd tymczasowo dopuszczony do udziału w rozprawie, jeżeli nie może „na razie” przedłożyć pełnomocnictwa adwokata, który takiej substytucji mu udzielił⁴²⁰.

Pomoc prawna świadczona przez aplikanta adwokackiego wygasa z chwilą skreślenia z listy aplikantów adwokackich⁴²¹. Skreślenie z listy aplikantów może mieć charakter obligatoryjny bądź fakultatywny. Właściwa ORA skreśla aplikanta w przypadku jego śmierci, wystąpienia z adwokatury, przeniesienia do innej izby adwokackiej, objęcia stanowiska w organach wymiaru sprawiedliwości, organach ścigania lub rozpoczęcia wykonywania zawodu notariusza, podjęcia pracy w Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, powołania do wojskowej służby zawodowej, utraty z mocy wyroku sądowego praw publicznych lub prawa wykonywania zawodu, orzeczenia dyscyplinarnego o wydaleniu z adwokatury⁴²², a także niezakończenia przez niego, bez usprawiedliwionej przyczyny, aplikacji adwokackiej w ustawowym terminie. Natomiast ORA może skreślić aplikanta adwokackiego z listy w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten stanowiłby przeszkodę do wpisu, a nie był jej znany w chwili wpisu⁴²³. PrAdw przyznaje także ORA możliwość skreślenia aplikanta adwokackiego w okresie pierwszych dwóch lat aplikacji, jeżeli stwierdzi jego nieprzydatność do wykonywania zawodu adwokata, co zdaniem A. Zwary ma zwłaszcza miejsce w przypadku dwukrotnego niezaliczenia kolokwium⁴²⁴. Skreślenie z listy aplikantów następuje także zawsze, kiedy po zdanym przez aplikanta egzaminie adwokackim zostanie on wpisany na listę adwokatów, natomiast aplikantowi, który odbył aplikację adwokacką, właściwa okręgowa rada adwokacka wydaje zaświadczenie o odbyciu aplikacji adwokackiej. W PrAdw nie jest natomiast *explicite* uregulowana możliwość występowania przed sądami aplikantów adwokackich, którzy już zakończyli aplikację, a nie zostali jeszcze wpisani na listę adwokatów⁴²⁵.

⁴²⁰ K. Lipiński, *Odpowiedź prawna*, „Pal.” 1959, nr 7-8, s. 110.

⁴²¹ F. Cieply, *Zasady naboru i odbywania aplikacji adwokackiej* [:] *Studia prawnicze a rzeczywistość zawodowa*, M. Pyter (red.), Lublin 2009, s. 75.

⁴²² Art. 72 ust. 1 PrAdw.

⁴²³ Art. 74 *ibidem*.

⁴²⁴ A. Zwara, *Uwagi do nowelizacji ustawy o adwokaturze*, Warszawa 2006, s. 18. Zgodnie z art. 79 ORA może także skreślić aplikanta z listy w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten nie byłby znany ORA w chwili wpisu, a stanowiłby przeszkodę do wpisu. Zdaniem D. Dudka w tym wypadku należałoby przed ewentualną decyzją o skreśleniu wznowić postępowanie w sprawie wpisu.

⁴²⁵ *Spotkanie Ministra Sprawiedliwości z przedstawicielami aplikantów adwokackich*, „Pal.” 2010, nr 7-8.

b. aplikanci radcowscy

W ramach samorządu radców prawnych pewne działania z zakresu pomocy prawnej mogą podejmować aplikanci radcowscy. Zgodnie z RadPrU aplikant radcowski to osoba, która uzyskała wpis na listę aplikantów radcowskich. Podstawę takiego wpisu stanowi uchwała rady okręgowej izby radców prawnych właściwej ze względu na miejsce złożenia zgłoszenia⁴²⁶, przy czym kandydat ma możliwość złożenia wniosku o wpis na listę aplikantów radcowskich w terminie dwóch lat od dnia doręczenia mu uchwały o wyniku egzaminu wstępnego, jeżeli jego wynik był pozytywny. Do wniosku, o wpis na listę aplikantów, kandydat ubiegający się o wpis jest obowiązany dołączyć informację o niekaralności z KRK opatrzoną datą nie wcześniejszą niż na miesiąc przed złożeniem wniosku⁴²⁷, natomiast ROIRP ma możliwość wglądu do akt osobowych i dyscyplinarnych ubiegającego się o wpis kandydata i może odmówić wpisu na listę, ale jedynie w sytuacji, gdy wpis narusza przepisy dotyczące kwalifikacji kandydata⁴²⁸. Niemniej jednak, prawo do wykonywania uprawnień przysługujących aplikantowi powstaje także z chwilą złożenia ślubowania⁴²⁹. O każdej uchwale dotyczącej wpisu na listę aplikantów bądź odmowę wpisu na taką listę ROIRP przesyła w terminie trzydziestu dni wraz z aktami osobowymi do MS⁴³⁰.

Wymogi ustawowe dotyczące kwalifikacji aplikanta radcowskiego są określone w art. 24 RadPrU. Na listę aplikantów może zostać wpisana jedynie osoba, która uzyskała pozytywną ocenę z egzaminu wstępnego i taksatywnie spełniła ustawowe przesłanki, tzn.: ukończyła studia wyższe w RP i uzyskała tytuł magistra lub zagraniczne studia prawnicze uznane w RP⁴³¹, korzysta w pełni z praw publicznych, legitymuje się pełną zdolnością do czynności prawnych, spełnia przesłankę rękojmiową, co oznacza, że jest nieskazitelnego charakteru i dotychczasowym swym zachowaniem daje rękojmię prawidłowego wykonywania zawodu radcy prawnego⁴³². Zdaniem NSA zatajenie faktu jednoczesnego ubiegania się o wpis na listę aplikantów radcowskich w

⁴²⁶ Por. art. 33 RadPrU.

⁴²⁷ Art. 24 ust. 2a *ibidem*.

⁴²⁸ Art. 24 ust. 2c *ibidem*.

⁴²⁹ Art. 23 *ibidem*.

⁴³⁰ Art. 31¹ *ibidem*.

⁴³¹ Ukończenie wyższych studiów prawnych w zakresie prawa kanonicznego nie wypełnia zakresu przesłanki ustawowej, por. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 listopada 1983 r. (sygn. akt II SA 1358/83, ONSA 1983, nr 2, s. 97).

⁴³² Z. Klatka, *op. cit.*, s. 195-197.

dwóch izbach nie spełnia wymogu rękojmi prawidłowego wykonywania zawodu⁴³³. Kwestią sporną pozostaje natomiast problem, czy w przypadku kandydata, wobec którego – z powodu jego słabego stanu zdrowia, np. inwalidztwa – wykluczono zdolność pracy w „normalnych” warunkach, można mówić o spełnieniu przesłanki rękojmiowej. Z. Klatka wyklucza taką możliwość, podkreślając, że „dokonywanie wpisu zgodnie z przekonaniem, iż istnieją przesłanki do uznania trwałej niezdolności do wykonywania zawodu, nie wydaje się racjonalne”⁴³⁴. Począwszy od 2001 r., aby uzyskać wpis na listę aplikantów radcowskich, nie jest wymagane legitymowanie się dyplomem poświadczającym ukończenie uniwersyteckich wyższych studiów prawniczych w RP, a od 1997 r. zniesiono wymóg posiadania polskiego obywatelstwa.

W stosunku do aplikantów radcowskich stosuje się przepisy ustawy świadczące o istocie zawodu zaufania publicznego. W szczególności, aplikant radcowski jest zobligowany do zachowania w tajemnicy wszystkiego czego dowiedział się w związku z udzielaniem pomocy prawnej, a zobowiązanie powyższe nie może być ograniczone w czasie. Nie jest natomiast możliwe zwolnienie aplikanta radcowskiego z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej odnośnie faktów, o których dowiedział się udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę⁴³⁵. Przy wykonywaniu czynności zawodowych aplikant radcowski korzysta z wolności słowa i pisma „w granicach określonymi przepisami prawa i rzeczą potrzebną”, a jej nadużycie podlega wyłącznie odpowiedzialności dyscyplinarnej, jeśli stanowią ściganą z oskarżenia prywatnego zniewagę lub zniesławienie: strony, pełnomocnika strony, świadka, biegłego albo tłumacza⁴³⁶. Natomiast wg RadPrU, podczas i w związku z wykonywaniem czynności zawodowych, aplikant radcowski „korzysta z ochrony prawnej przysługującej sędziemu i prokuratorowi”⁴³⁷. Aplikant radcowski nie jest natomiast upoważniony do używania togi jako stroju urzędowego podczas rozprawy, może ją natomiast otrzymać od przedstawicieli samorządu po zakończeniu stosunku szkolenia jako nagrodę za bardzo dobre wyniki w nauce⁴³⁸. Za zawinione, nienależyte wykonywanie obowiązków z zakresu pomocy prawnej, a także za czyny sprzeczne ze ślubowaniem lub zasadami etyki radcy prawnego, aplikanci radcowscy podlegają odpowiedzialności

⁴³³ Por. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 grudnia 1999 r. (sygn. akt II SA 1788/98).

⁴³⁴ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 201-202.

⁴³⁵ Art. 3 RadPrU.

⁴³⁶ Art. 11 *ibidem*.

⁴³⁷ Art. 12 *ibidem*.

⁴³⁸ M. Rojewski, *op. cit.*, s. 59.

dyscyplinarnej, przy czym za czyny naruszające przepisy dotyczące porządku i dyscypliny pracy aplikanci podlegają odpowiedzialności przewidzianej przez KP⁴³⁹.

W trakcie szkolenia, którego celem jest przygotowanie do należytego i samodzielnego świadczenia pomocy prawnej, wykonywania zawodu radcy prawnego i czynnościami wchodzącymi w jego zakres, a także prowadzenia samodzielnej praktyki zawodowej⁴⁴⁰, aplikant radcowski odbywa aplikację pod kierunkiem patrona w oznaczonych w ustawie miejscach: w kancelarii radcy prawnego, w spółce radców prawnych lub radców prawnych i adwokatów lub w jednostkach organizacyjnych⁴⁴¹. Patronem może być jedynie radca prawny, który kumulatywnie spełni warunki określone w regulaminie odbywania aplikacji⁴⁴². Patron wypełnia określone zadania. W szczególności nadzoruje wykonywanie przez aplikanta radcowskiego pracy lub praktyki w kancelarii lub jednostce organizacyjnej, w której patron wykonuje zawód, w sposób praktyczny zaznajamia aplikanta z zasadami wykonywania zawodu i czynnościami wchodzącymi w jego zakres. Patron jest obowiązany przygotować aplikanta do rozpraw, a także kształtować jego postawę zgodną z KERP. Jednocześnie patron umożliwia aplikantowi radcowskiemu uczestnictwo w rozprawach sądowych z udziałem i pod kierunkiem patrona lub innego wskazanego przez niego radcy prawnego lub adwokata, a po zakończeniu roku szkoleniowego składa ROIRP opinię o aplikancie⁴⁴³.

Dopuszczalność zastępstwa radcy prawnego przez aplikanta radcowskiego zależy od czasu trwania aplikacji. Zgodnie z RadPrU aplikant radcowski może zastępować radcę prawnego po upływie sześciu miesięcy przed sądami rejonowymi, organami ścigania i organami administracji publicznej. Jak podkreśla Z. Klatka, przed upływem tego okresu aplikant radcowski może być pełnomocnikiem w postępowaniu administracyjnym jako osoba fizyczna na podstawie pełnomocnictwa udzielonego mu przez stronę⁴⁴⁴. Po upływie roku i sześciu miesięcy od rozpoczęcia aplikacji

⁴³⁹ Art. 64 *ibidem*.

⁴⁴⁰ Uchwała Nr 110/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 30 stycznia 2010 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich” ze zm., por. § 1 Regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej.

⁴⁴¹ Art. 32 RadPrU.

⁴⁴² Patronem może być jedynie osoba wpisana na listę radców prawnych i wykonująca zawód co najmniej cztery lata, nie została ukarana orzeczeniem sądu dyscyplinarnego, ani skazana prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne, nie zalega z płatnością składek członkowskich za okres dłuższy niż trzy miesiące, wyraziła zgodę na podjęcie się obowiązków patrona i złożyła oświadczenie, że znane jej są obowiązki patrona, por. § 11 Regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej.

⁴⁴³ § 14 *ibidem*.

⁴⁴⁴ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 292.

radcowskiej (wcześniej ustawa przewidywała okres dwóch lat) aplikant radcowski może występować w roli substytuta także przed innymi sądami, wyjątek stanowi tutaj SN, NSA i (od 2005 r.) TK⁴⁴⁵. Uprawnienia powyższe przyznane aplikantowi radcowskiemu dotyczą także spraw objętych świadczeniem pomocy prawnej z urzędu.

Z wyraźnego upoważnienia radcy prawnego, aplikant radcowski może także sporządzać i podpisywać pisma procesowe, związane z występowaniem radcy prawnego przed sądami, organami ścigania i organami administracji publicznej, za wyjątkiem: apelacji, skargi kasacyjnej i skargi konstytucyjnej⁴⁴⁶. Radca prawny może również „wyrazić zgodę na to, by aplikant w jego imieniu złożył wniosek o sporządzenie, uzupełnienie lub sprostowanie wyroku, a także wniosek dowodowy oraz załącznik do protokołu rozprawy”⁴⁴⁷. Na gruncie postępowania cywilnego, sąd może dopuścić tymczasowo do podjęcia naglącej czynności procesowej aplikanta radcowskiego nie mogącego na razie przedstawić pełnomocnictwa radcy prawnego⁴⁴⁸. Udzielając aplikantowi substytucji, patron jest zobowiązany omówić z aplikantem radcowskim sposób występowania przed sądami, urzędami, i innymi jednostkami organizacyjnymi⁴⁴⁹. Pełnomocnictwa aplikantowi może udzielić patron, radca prawny, u którego aplikant pracuje, ale także inna uprawniona osoba. Aplikant radcowski nie ma natomiast możliwości udzielenia dalszego pełnomocnictwa innemu aplikantowi, natomiast sporną wydaje się kwestia możliwości udzielenia dalszej substytucji radcy prawnemu lub adwokatowi przez aplikanta⁴⁵⁰.

Podczas świadczenia pomocy prawnej przez aplikanta radcowskiego korzysta on z ustawowych uprawnień. Osobie pozostającej w stosunku pracy bądź stosunku służbowym, która jest wpisana na listę aplikantów radcowskich przysługuje, przy zachowaniu prawa do wynagrodzenia, zwolnienie od pracy w celu uczestniczenia w przewidzianych obowiązkowych zajęciach szkoleniowych. Przywilej ten nie dotyczy natomiast osób pozostających w stosunkach cywilnoprawnych jak zlecenie, czy umowa o dzieło⁴⁵¹. Dodatkowo takiemu pracownikowi na przygotowanie się do egzaminu radcowskiego przysługuje prawo do płatnego urlopu, w wymiarze trzydziestu dni kalendarzowych, a także zwolnienie od pracy z zachowaniem prawa do wynagrodzenia

⁴⁴⁵ Co ciekawe zakaz ten nie dotyczy Trybunału Stanu, por. art. 35¹ ust. 2 RadPrU.

⁴⁴⁶ Por. art. 35¹ ust. 4 *ibidem*.

⁴⁴⁷ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 293.

⁴⁴⁸ Zob. art. 97 KPC.

⁴⁴⁹ § 14 Regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej.

⁴⁵⁰ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 293-294.

⁴⁵¹ K. Broncel, *Aplikant radcowski w pracy*, „Kancelaria” 2010, nr 7-8, s. 33.

w celu uczestniczenia w egzaminie wstępnym i radcowskim. Zdaniem WSA w Warszawie regulacja powyższa nie stanowi natomiast nakazu wykorzystania urlopu bezpośrednio przed samym egzaminem, bowiem uprawnienie do wykorzystania urlopu przysługuje aplikantowi radcowskiemu jako pracownikowi tylko raz i nie może być zatem wykorzystane w terminie poprawkowym⁴⁵². Zgodnie z wyrokiem SN „umowa, w której pracodawca zobowiązuje się do zwolnienia pracownika-aplikanta radcowskiego od pracy w celu uczestniczenia w obowiązkowych zajęciach szkoleniowych, z zachowaniem prawa do wynagrodzenia oraz do udzielenia płatnego urlopu w wymiarze 30 dni na przygotowanie się do egzaminu radcowskiego, a pracownik-aplikant radcowski w zamian za to zobowiązuje się do przepracowania umówionego czasu albo (przemienne) do zwrotu kosztów za czas zwolnienia i urlopu, jest nieważna”⁴⁵³. Jak zaznacza Z. Klatka, strony zawierające umowę o pracę korzystają wprawdzie ze swobody umów i mogą także modyfikować powyższy stosunek pracy, o ile nie pogarsza on sytuacji aplikanta jako pracownika w odniesieniu do uregulowań KP. Możliwe jest zatem, że aplikant będzie zatrudniany w niepełnym wymiarze pracy bądź to pracodawca będzie opłacał koszty aplikacji, zawierając z aplikantem dodatkową umowę zobowiązującą do przepracowania przez aplikanta po zdaniu egzaminu oznaczonego okresu czasu, pod rygorem zastrzeżonych kar umownych. Natomiast zasady umowy jak i jej wypowiedzenia podlegają ocenie sądu pracy⁴⁵⁴.

Możliwość realizacji uprawnień przysługujących aplikantowi wygasa z chwilą skreślenia z listy aplikantów radcowskich. W szczególności takie skreślenie może nastąpić w razie niewykonania przez aplikanta jego ustawowych obowiązków: uczestniczenia w przewidzianych programem zajęciach teoretycznych i praktycznych, samodzielnego pogłębiania wiedzy prawniczej i praktycznych umiejętności zawodowych, przestrzegania dyscypliny szkolenia i pracy, a także przystąpienia do egzaminu radcowskiego w wyznaczonym terminie⁴⁵⁵. Nieprzystąpienie bez usprawiedliwionej przyczyny do egzaminu radcowskiego w oznaczonym terminie stanowi jednocześnie przesłankę obligatoryjną skreślenia z listy przez ROIRP. Przesłankę powyższą stanowi także utrata kwalifikacji stanowiących o istocie zawodu zaufania publicznego: ograniczenie w zdolności do czynności prawnych choćby w

⁴⁵² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 lipca 2006 r. (sygn. akt VI SA/Wa 2160/05).

⁴⁵³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2008 r. (sygn. akt II PK 340/08).

⁴⁵⁴ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 290-291.

⁴⁵⁵ Por. art. 35 ust. 2 RadPrU.

części, utrata praw publicznych na mocy wyroku sądowego, pozbawienie prawa do świadczenia pomocy prawnej jako aplikanta radcowskiego na podstawie orzeczenia dyscyplinarnego lub wyroku sądowego, nieuiszczanie składek członkowskich za okres dłuższy niż jeden rok, śmierć aplikanta radcowskiego, a także w przypadku złożenia przez niego wniosku o skreślenie z listy aplikantów radcowskich⁴⁵⁶. Fakultatywną przesłanką jest natomiast możliwość ROIRP skreślenia aplikanta radcowskiego z listy w razie stwierdzenia jego nieprzydatności do wykonywania zawodu. W szczególności nieprzydatność taka może być stwierdzona na podstawie orzeczenia lekarskiego o trwałej niezdolności do wykonywania zawodu⁴⁵⁷, a także w razie popełnienia czynu dyskwalifikującego, niezaliczenia roku aplikacji pomimo jej powtórzenia, ponadto gdy aplikant nie czyni postępów w toku aplikacji, albo sytuacji, w której uzyskał już dwie negatywne oceny patronów⁴⁵⁸. Z faktycznym skreśleniem z listy aplikantów radcowskich mamy do czynienia w sytuacji zdania przez niego egzaminu radcowskiego, a następnie uzyskania wpisu na listę radców prawnych.

§ 2. Prawnicy zagraniczni

Począwszy od 1991 r. ustawodawca stopniowo umożliwiał, a następnie rozszerzał dopuszczalność świadczenia usług prawnych na terytorium RP, w tym także (choć w ograniczonym stopniu) z zakresu prawa krajowego. Przyjęte rozwiązania nie miały jednak charakteru kompleksowej regulacji, co doprowadziło do stanu faktycznego uprzywilejowania prawników zagranicznych w stosunku do polskich adwokatów i radców prawnych, prawnicy zagraniczni nie podlegali bowiem obowiązkowej rejestracji w Polsce, a co za tym idzie, nie był sprawowany nad nimi nadzór samorządowy, choć jednocześnie mogli oni wykonywać zawód także w formie spółek kapitałowych⁴⁵⁹. Dopiero wejście w życie PrZagrU umożliwiło kompleksowe uregulowanie świadczenia usług prawnych także przez prawników zagranicznych w Polsce. Przyjęcie norm zawartych w ustawie jest wynikiem procesu integracji

⁴⁵⁶ Por. art. 29 pkt 1, pkt 3-6 *ibidem*. RadPrU nie przewiduje natomiast możliwości skreślenia aplikanta z listy w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten nie byłby znany Radzie OIRP w chwili wpisu, a stanowiłby przeszkodę do takiego wpisu.

⁴⁵⁷ Por. art. 22² *ibidem*.

⁴⁵⁸ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 298.

⁴⁵⁹ Z. Klatka, *Ustawa o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej – sytuacji prawna spółek z udziałem prawników zagranicznych*, „MoP” 2003, nr 20, s. 935-939; S. Braun, *Forma prawna spółek z udziałem prawników zagranicznych*, „MoP” 2003, nr 22, s. 1033.

europejskiej i przyjęcia *acquis d'union*⁴⁶⁰, co „z jednej strony stanowi krok w kierunku uporządkowania rynku usług prawniczych w Polsce, na którym prawnicy zagraniczni działają od kilkunastu lat, niejako obok polskich adwokatów i radców prawnych; z drugiej strony, odpowiada powszechnej w świecie tendencji rozwoju międzynarodowej praktyki prawniczej”⁴⁶¹.

W PrZagrU zostały określone zasady i warunki świadczenia pomocy prawnej przez prawników zagranicznych w RP, przy czym nie dotyczy ona wszelkich form w jakich jest udzielana pomoc prawna, ogranicza się bowiem do świadczenia usług prawnych odpowiadających uprawnieniom adwokata i radcy prawnego⁴⁶². Na gruncie PrZagrU, pomoc prawna oznacza „działalność w zakresie odpowiadającym uprawnieniom adwokata lub radcy prawnego i obejmuje w szczególności udzielanie porad prawnych, sporządzanie opinii prawnych, opracowywanie projektów aktów prawnych oraz występowanie przed sądami i urzędami”⁴⁶³. Zakres świadczonej pomocy odpowiada zatem zakresowi pomocy prawnej udzielanej przez przedstawicieli tych zawodów określonych w PrAdw i RadPrU⁴⁶⁴, prawnicy zagraniczni nie mogą więc wykonywać innych zawodów prawniczych np. w ramach notariatu, czy samorządu zawodowego komorników, do których świadczenia wymagane jest posiadanie polskiego obywatelstwa.

PrZagrU operuje swoistą siatką pojęciową, które stanowi istotne *novum* w odniesieniu do stanu prawnego poprzedzającego wejście ustawy w życie. W szczególności prawnicy zagraniczni zostali podzieleni na dwie zasadnicze grupy: prawników z UE oraz prawników spoza UE. Do pierwszej kategorii zostały zaliczone osoby będące obywatelami państwa członkowskiego UE, które są uprawnione do wykonywania zawodu przy użyciu jednego z tytułów zawodowych uzyskanych w

⁴⁶⁰ Zwłaszcza Dyrektywy 98/5/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 lutego 1998 r. mającej na celu ułatwienie stałego wykonywania zawodu prawnika w Państwie Członkowskim innym niż państwo uzyskania kwalifikacji zawodowych, (Dz. Urz. UE z dnia 26 marca 1977 r. Nr L 078 PL); zob. J. Hilla, *Nowe zasady wykonywania zawodu prawnika w Unii Europejskiej (dyrektywa 98/5/EC)*, „MoP” 1999, nr 11.

⁴⁶¹ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *Świadczenie...*, s. 9. Na temat różnych aspektów świadczenia usług prawnych wyższego rzędu w UE por.: Ł. Bohdan, *Usługi prawnicze w Unii Europejskiej*, Zakamycze 2000; C. O. Lenz, *Prawnik na Wspólnym Rynku. Prawo unijne w kształceniu młodych prawników*, „EP” 2003, nr 5; S. Hambura, *Prawnik w UE – szanse i ryzyko po 1.5.2004 r.*, „EP” 2004, nr 4; M. Wysocka, *Usługi prawnicze w Unii Europejskiej*, „EP” 2004, nr 5.

⁴⁶² G. Borkowski, *op. cit.*, s. 317.

⁴⁶³ Por. art. 1 ust. 2 PrZagrU.

⁴⁶⁴ K. i M. Kłaczyńscy określają zastosowany zabieg legislacyjny jako przykład *idem per idem*, czyli tzw. „błędnego koła” z czym jednak nie można się zgodzić, por. K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 52. Inaczej M. Kożuch, *Komentarz do ustawy o świadczeniu usług prawnych przez prawników zagranicznych*, „KPP” 2002, nr 3, s. 238.

państwie członkowskim w UE, co zostało określone w wykazie stanowiącym załącznik do PrZagrU. Natomiast do kategorii prawników spoza UE należy zaliczyć osoby nieposiadające obywatelstwa żadnego z państw członkowskich UE, a które są jednocześnie uprawnione do wykonywania zawodu przy użyciu jednego z tytułów zawodowych określonych w kolejnym wykazie stanowiącym załącznik do PrZagrU. Do powyższej kategorii należy zaliczyć także te osoby, które przy użyciu tytułu zawodowego uzyskanego w państwie niebędącym członkiem UE, są uprawnione do wykonywania zawodu odpowiadającego zawodowi adwokata lub radcy prawnego, przy czym w tym wypadku bierze się pod uwagę kryterium wykształcenia, uprawnień, a także podstawowych zasad organizacji i wykonywania zawodu. Wykaz tytułów zawodowych zawartych w załącznikach do aktów normatywnych o których już była mowa przedstawiają tabele 9 i 10.

W odniesieniu do prawników zagranicznych z UE przyjęto założenie, że są nimi także obywatele państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) oraz obywatele państw członkowskich UE, którzy zostali uprawnieni do wykonywania zawodu przy użyciu jednego z tytułów zawodowych uzyskanych w państwach członkowskich EFTA⁴⁶⁵. Niezależnie od miejsca zamieszkania prawnicy zagraniczni są uprawnieni do wykonywania stałej praktyki bądź do świadczenia usług transgranicznych. Pod pojęciem stałej praktyki PrZagrU rozumie stałe i systematyczne świadczenie pomocy prawnej przez prawnika zagranicznego w RP, natomiast usługa transgraniczna to, jednorazowa bądź mająca charakter przejściowy, czynność z zakresu pomocy prawnej, która jest wykonywana w RP przez prawnika zagranicznego wykonującego stałą praktykę w innym państwie⁴⁶⁶. Ustawa posługuje się także pojęciem państwa macierzystego, pod którym należy rozumieć państwo uzyskania przez prawnika zagranicznego prawa do używania jednego z tytułów zawodowych. Termin ten należy zatem wyraźnie odróżniać od pojęcia „państwa ojczystego” występującego na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego.

⁴⁶⁵ Por. art. 2a PrZagrU. Szerzej na temat ustroju organów korporacji ochrony prawa w krajach UE, por. A. Zwara, B. Krysińska (red.), *Wybrane zagadnienia ustroju adwokatur w krajach europejskich. Przegląd porównawczy*, Warszawa 2006.

⁴⁶⁶ Por. art. 2 ust. 1 pkt 4-5 PrZagrU. Chodzi o prawnika zagranicznego niewpisanego na listę uprawnionych do wykonywania stałej praktyki w Polsce.

Tabela 9
Wykaz tytułów zawodowych uzyskanych w państwach członkowskich Unii Europejskiej
odpowiadających zawodowi adwokata lub radcy prawnego

PAŃSTWA CZŁONKOWSKIE UNII EUROPEJSKIEJ	TYTUŁY ZAWODOWE ODPOWIADAJĄCE ZAWODOWI ADWOKATA LUB RADCY PRAWNEGO
Republika Austrii	Rechtsanwalt
Królestwo Belgii	Avocat/Advocaat/Rechtsanwalt
Bułgaria	Адвокат
Republika Cypryjska	Dikġgħor
Republika Czeska	Advokát
Królestwo Danii	Advokat
Republika Estońska	Vandeadvokaat
Republika Finlandii	Asianajaja/Advocat
Republika Francuska	Avocat
Republika Grecka	Dikġgħor
Królestwo Hiszpanii	Abogado/Advocat/Advogad/Abokatu
Królestwo Niderlandów	Advocaat
Republika Irlandii	Barrister/Solicitor
Republika Litewska	Advokatas
Republika Łotewska	Zverinats advokats
Wielkie Księstwo Luksemburga	Avocat
Republika Federalna Niemiec	Rechtsanwalt
Republika Malty	Avukat/Prokuratur Legali
Republika Portugalii	Advogado
Rumunia	Avocat
Republika Słowacka	Advokát/Komerčný právnik
Republika Słowenii	Odvetnik/Odvetnica
Królestwo Szwecji	Advokat
Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej	Advocate/Barrister/Solicitor
Republika Węgierska	Ügyvéd
Republika Włoska	Avvocato

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrZagrU.

Tabela 10
Wykaz tytułów zawodowych uzyskanych w państwach członkowskich Europejskiego Porozumienia
o Wolnym Handlu odpowiadających zawodowi adwokata lub radcy prawnego

PAŃSTWA CZŁONKOWSKIE EFTA	TYTUŁY ZAWODOWE ODPOWIADAJĄCE ZAWODOWI ADWOKATA LUB RADCY PRAWNEGO
Republika Islandii	Lögmaur
Księstwo Liechtensteinu	Rechtsanwalt
Królestwo Norwegii	Advokat
Konfederacja Szwajcarska	Avocat/Advokat, Rechtsanwalt, Anwalt, Fürsprecher, Fürsprech Avvocato

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrZagrU.

a. wykonywanie stałej praktyki

Na zasadzie wzajemności prawnicy zagraniczni wpisani na jedną z list prawników zagranicznych prowadzoną odpowiednio przez ORA lub ROIRP, są uprawnieni do wykonywania stałej praktyki na terytorium RP⁴⁶⁷. Zgodnie z art. 4 PrZagrU na listę prowadzoną przez okręgowe rady adwokackie wpisuje się prawników z UE, którzy zamierzają świadczyć pomoc prawną w zakresie odpowiadającym zawodowi adwokata, a także prawników spoza UE, których tytuł zawodowy uprawnia do wykonywania zawodu odpowiadającego zawodowi adwokata. Z kolei na listę prowadzoną przez rady okręgowych izb radców prawnych wpisywani są prawnicy z UE, którzy zamierzają świadczyć pomoc prawną w zakresie odpowiadającym zawodowi radcy prawnego oraz prawników spoza UE, a których tytuł zawodowy uprawnia do wykonywania zawodu odpowiadającego zawodowi radcy prawnego. Jak podkreślają K. i M. Kłaczyńscy w praktyce większość prawników stara się o wpis na listy prowadzone przez stołeczną ORA i ROIRP⁴⁶⁸. Zarówno lista prowadzona przez samorząd adwokacki, jak i prowadzona przez samorząd radców prawnych składa się z części, na którą wpisuje się prawników z UE, jak i z części, na którą wpisuje się prawników spoza UE⁴⁶⁹. Dane dotyczące prawników zagranicznych, które podlegają ujawnieniu na liście to: imię i nazwisko, data i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania, adres, siedziba zawodowa oraz tytuł zawodowy uzyskany w państwie macierzystym. Ujawnieniu na liście podlega ponadto: nazwa i adres grupy zawodowej, do której prawnik zagraniczny należy w państwie macierzystym, a także nazwa właściwego organu państwa macierzystego, wystawiającego zaświadczenie stwierdzające zarejestrowanie prawnika zagranicznego w danym państwie jako osoby uprawnionej do wykonywania zawodu przy użyciu jednego z tytułów zawodowych oznaczonych w ustawie⁴⁷⁰.

Dokonanie wpisu na stosownej liście następuje na wniosek zainteresowanego prawnika zagranicznego. Ubiegając się o wpis na listę prowadzoną przez ORA, składa on wniosek do rady, która jest właściwa ze względu na wskazaną we wniosku przyszłą siedzibę zawodową. Natomiast w przypadku ubiegania się przez prawnika

⁴⁶⁷ Sposób w jaki są prowadzone listy określają regulaminy uchwalane przez NRA oraz KRRP o czym już była mowa.

⁴⁶⁸ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 79.

⁴⁶⁹ Por. art. 5 ust. 1 pkt 4-5 PrZagrU.

⁴⁷⁰ Por. art. 5 ust. 2 *ibidem*.

zagranicznego o wpis na listę prowadzoną przez ROIRP, składa on wniosek do rady właściwej ze względu na wskazaną we wniosku przyszłą siedzibę zawodową, chyba, że praktyka ma być wykonywana w ramach stosunku pracy, w takiej wówczas sytuacji złożenie wniosku dokonuje się we właściwej ze względu na wskazaną we wniosku siedzibę przyszłego pracodawcy ROIRP. Do wniosku, który powinien być sporządzony w języku polskim, dołącza się określone w PrZagrU dokumenty wraz z tłumaczeniem na język polski⁴⁷¹: zaświadczenie, które zostało wystawione przez właściwy organ w państwie macierzystym stwierdzające, że osoba, ubiegająca się o wpis została zarejestrowana w tym państwie, jako uprawniona do wykonywania zawodu prawnika przy użyciu jednego z tytułów zawodowych oznaczonych w ustawie⁴⁷², a także dokument potwierdzający obywatelstwo osoby ubiegającej się o taki. Problem przy oznaczeniu właściwej rady pojawia się natomiast w sytuacji, gdy osoba ubiegająca się o wpis zamierza świadczyć usługi prawne w więcej niż jednej miejscowości znajdującej się w ramach dwóch lub więcej okręgów. Kryterium decydującym będzie zatem miejscowość, w której wykonywanie zawodu będzie odbywało się w sposób najbardziej intensywny⁴⁷³.

Organem właściwym do wydawania decyzji o wpisie na listę, a także o skreśleniu z listy, jest ORA lub rada OIRIP. Decyzja powyższa nie ma natomiast charakteru uznaniowego, bowiem zadaniem powyższych organów jest dokonanie ustalenia, czy zawód, do wykonywania którego uprawniona jest osoba ubiegająca się o wpis, odpowiada zakresowi świadczonych usług przez adwokata bądź radcę prawnego⁴⁷⁴. Odmowa wpisu może nastąpić zatem jedynie wtedy, gdy zainteresowany nie spełnia wymogów określonych w ustawie. ORA i ROIRP może zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości o udostępnienie tekstu właściwego prawa obcego, aby stwierdzić pokrywanie się zakresów zawodu adwokata bądź radcy prawnego i zawodu,

⁴⁷¹ Prawo polskie nakłada wymóg przedkładania tłumaczeń poświadczonych przez tłumacza przysięgłego uznając tłumaczenia zwykłe za niewystarczające. Na ten temat wypowiedział się TSUE uznając, że zobowiązanie do składania tłumaczeń przysięgłych jest obowiązkiem nadmiernie uciążliwym, przedłużającym procedurę rozpatrywania wniosków i nakładającym na zainteresowanego dodatkowe koszty, por. Orzeczenie z dnia 21 marca 2002 r. w sprawie Komisja v. Włochy (sygn. akt C-298/99, ECR 2002, s. I-3129).

⁴⁷² Przy czym właściwa ze względu na wniosek ORA lub ROIRP, może odmówić przyjęcia zaświadczenia w sytuacji, gdy od daty jego wystawienia upłynął okres dłuższy niż trzy miesiące. Regulacja powyższa ma na celu usprawnienie procedury wpisu na listę poprzez uniknięcie weryfikacji zaświadczeń.

⁴⁷³ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 83.

⁴⁷⁴ K. i M. Kłaczyńscy przeprowadzają wykładnię tego przepisu analizując, czy ORA i ROIRP korzystają z „luzu decyzyjnego”, czy mamy do czynienia raczej z „uznaniem administracyjnym”, por. K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 89.

do którego wykonywania jest uprawniona w państwie macierzystym osoba ubiegająca się o wpis⁴⁷⁵. Zgodnie z PrZagrU do postępowania i uchwał podejmowanych przez ORA i ROIRP w przedmiocie wpisu na listę bądź też skreślenia z niej, stosuje się odpowiednio PrAdw i RadPrU dotyczące wpisu i skreślenia na listę adwokatów bądź radców prawnych, przy czym dodatkowa przesłanka dla podjęcia decyzji o skreśleniu zachodzi także w sytuacji, gdy prawnik zagraniczny utracił stale lub czasowo w państwie macierzystym uprawnienia do wykonywania zawodu. O dokonanym wpisie, odmowie takiego wpisu, bądź skreśleniu z listy ORA i ROIRP niezwłocznie zawiadamiają właściwy organ w państwie macierzystym danego prawnika zagranicznego.

Po uzyskaniu wpisu prawnicy zagraniczni korzystają z prawa do używania tytułu zawodowego uzyskanego w państwie macierzystym, przy czym musi być on wyrażony w języku urzędowym tego państwa wraz ze wskazaniem organizacji zawodowej w tym państwie macierzystym, do którego prawnik należy, albo sądu, przed którym ma prawo występować zgodnie z prawem danego państwa, a także z informacją, czy jako prawnik zagraniczny wykonuje stałą praktykę odpowiadającą zakresowi usług świadczonych przez adwokata bądź radcę prawnego⁴⁷⁶. Dodatkowo, w sytuacji, w której prawnik zagraniczny należy do grupy zawodowej mającej na celu prowadzenie wspólnej praktyki w zakresie świadczenia pomocy prawnej, jest uprawniony do używania nazwy danej grupy zawodowej równoległe obok tytułu zawodowego. W tym wypadku jest on obowiązany poinformować organ prowadzący listę, na którą jest wpisany poprzez wskazanie nazwy grupy zawodowej, jej formy prawnej oraz adresu, a na żądanie organu prowadzącego listę nawet imiona i nazwiska innych członków danej grupy zawodowej⁴⁷⁷.

Podobnie jak adwokaci i radcy prawni, prawnicy zagraniczni prowadzący w RP stałą praktykę, po uzyskaniu stosownego wpisu na listę podlegają właściwym rygorom dotyczącym odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokatów lub odpowiedzialności dyscyplinarnej radców prawnych. W zależności od tego, na którą listę jest wpisany prawnik zagraniczny podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej według właściwych

⁴⁷⁵ A także o stwierdzenie zasady wzajemności w relacjach z państwem spoza UE.

⁴⁷⁶ Por. art. 8 PrZagrU.

⁴⁷⁷ Por. art. 9 *ibidem*. Tymczasem w dyrektywie mowa jest o możliwości ujawnienia, łącznie z nazwą i formą prawną grupy, także imion i nazwisk jej członków praktykujących w przyjmującym państwie członkowskim, a nie wszystkich członków danej grupy jak to jest uregulowane w PrZagrU.

przepisów o takiej odpowiedzialności⁴⁷⁸. PrZagrU nie wprowadza rozróżnienia odpowiedzialności dyscyplinarnej pomiędzy prawnikami z UE i spoza UE. Na użytek PrZagrU zmodyfikowane zostały niektóre przepisy dotyczące katalogu kar zawarte w PrAdw i RadPrU. Katalog kar dyscyplinarnych stosowanych wobec prawników zagranicznych przedstawia tabela 11. Natomiast przepisy dotyczące procedury dyscyplinarnej prawników zagranicznych nakładają obowiązek niezwłocznego doręczania właściwemu organowi w państwie macierzystym odpisów: aktu oskarżenia lub wniosku rzecznika dyscyplinarnego o wszczęcie postępowania, orzeczeń i postanowień wydanych w toku postępowania, a także wniesionych środków odwoławczych. Przewidziana jest także możliwość przedstawienia przez dany organ państwa macierzystego stanowiska w sprawie polskiemu sądowi dyscyplinarnemu, przy czym przedstawiciel takiego organu ma możliwość wzięcia udziału w rozprawie nawet w razie wyłączenia jej jawności⁴⁷⁹.

Tabela 11
Katalog kar dyscyplinarnych stosowanych wobec prawników zagranicznych

Prawnik zagraniczny wpisany na listę adwokatów	Prawnik zagraniczny wpisany na listę radców prawnych
upomnienie	upomnienie
nagana	nagana z ostrzeżeniem
zawieszenie prawa do świadczenia pomocy prawnej w RP na czas od 3 miesięcy do 5 lat	zawieszenie prawa do świadczenia pomocy prawnej w RP na czas od 3 miesięcy do 5 lat
kara pieniężna, którą wymierza się w granicach od pięciokrotnej do pięćdziesięciokrotnej podstawowej składki izbowej	kara pieniężna nie niższa od połowy przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej za miesiąc poprzedzający datę orzeczenia dyscyplinarnego i nie wyższa od pięciokrotności tego wynagrodzenia
zakaz świadczenia pomocy prawnej w RP	zakaz świadczenia pomocy prawnej w RP

Źródło: opracowanie własne na podstawie PrZagrU, PrAdw, RadPrU.

⁴⁷⁸ Por. art. 10 ust. 1 PrZagrU.

⁴⁷⁹ Por. art. 10 ust. 4-5 *ibidem*.

Obowiązek ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone przy świadczeniu usług prawnych dotyczy wszystkich prawników zagranicznych. Od powyższego obowiązku zwolnieni są natomiast ci prawnicy, którzy „wykażą, że objęci są ubezpieczeniem lub gwarancją zgodnie z przepisami swojego państwa macierzystego, a warunki i zakres tego ubezpieczenia lub gwarancji są równoważne warunkom i zakresowi ubezpieczenia” obowiązkowego⁴⁸⁰. W razie tylko częściowej równoważności konieczne jest zawarcie uzupełniającej umowy ubezpieczenia obejmującego także praktykę wykonywaną na terytorium RP. Wywiązywanie się z powyższych obowiązków prawnicy zagraniczni zobowiązani są potwierdzać co roku poprzez przedstawianie dowodu ubezpieczania lub właściwej gwarancji. PrZagrU nie reguluje natomiast ubezpieczenia od odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez prawników świadczących usługi transgraniczne⁴⁸¹.

b. prawnicy z UE

Zakres usług prawnych świadczonych przez prawników zagranicznych z UE będzie kształtował się odmiennie w zależności od tego, na jaką listę prawnik zagraniczny zdecyduje się wpisać: listę adwokatów bądź listę radców prawnych. Prawnicy z UE, którzy zostali wpisani na listę prowadzoną przez ORA są uprawnieni do wykonywania stałej praktyki w zakresie odpowiadającym zawodowi adwokata, natomiast prawnicy z UE wpisani na listę prowadzoną przez RORIRP są uprawnieni do wykonywania stałej praktyki w zakresie odpowiadającym zawodowi radcy prawnego. Co do zasady, prawnicy z UE wpisani na listę adwokatów mają takie same prawa i obowiązki jak adwokaci, a wpisani na listę radców prawnych mają takie same prawa i obowiązki jak radcy prawni⁴⁸². W szczególności dotyczy to: tajemnicy zawodowej, korzystania z ochrony prawnej, swobody wypowiedzi, a także występowania w strojach urzędowych podczas rozprawy. Trudno natomiast zgodzić się z tezą, że w zakresie praw i obowiązków prawnika zagranicznego z UE wpisanego na listę mieści się także możliwość sprawowania funkcji patrona aplikantów adwokackich i radcowskich⁴⁸³. Na prawników zagranicznych z UE nałożony został także obowiązek przestrzegania zasad etyki zawodowej, przy czym PrZagrU nie rozstrzyga jednoznacznie problemu

⁴⁸⁰ Por. art. 11 *ibidem*.

⁴⁸¹ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 113.

⁴⁸² Z. Klatka, *Prawnicy zagraniczni [:] Zawód radcy prawnego...*, s. 204.

⁴⁸³ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 123. Pełnienie roli patrona nie jest bowiem ściśle związane z prowadzeniem przez prawnika zagranicznego praktyki w RP.

podwójnej podległości normom deontologicznym: polskim i kraju macierzystego. Nie istnieją natomiast ograniczenia w odniesieniu do możliwości udzielania substytucji na rzecz polskiego adwokata lub radcy prawnego, jak również odnośnie udzielania substytucji prawnikowi zagranicznemu przez polskich prawników.

Prawnicy z UE stają się członkami właściwej izby adwokackiej lub właściwej izby radców prawnych z chwilą wpisu na stosowną listę. Wpis na listę nie powoduje jednak, że stają się członkami adwokatury, czy samorządu radców prawnych, bowiem z brzmienia art. 2 PrAdw to jedynie adwokaci i aplikanci adwokaccy tworzą adwokatów, natomiast w świetle RadPrU samorząd radcowski konstituują radcowie prawni i aplikanci radcowscy. W związku z powyższym, jako członkowie izby adwokackiej lub izby radców prawnych, prawnicy z UE wykonują wszystkie obowiązki i prawa przysługujące członkom danego samorządu zawodowego, z wyjątkiem biernego prawa wyborczego do organów tego samorządu⁴⁸⁴. Prawnicy zagraniczni z UE zostali dopuszczeni do świadczenia usług prawnych przy użyciu wszystkich form wykonywania zawodu adwokata bądź radcy prawnego zarówno w ramach kancelarii indywidualnych, czy też spółki, także z innymi prawnikami zagranicznymi, za wyjątkiem formy spółki komandytowo-akcyjnej⁴⁸⁵. Prawnicy z UE wpisani na listę adwokatów mogą wykonywać stałą praktykę: w kancelarii indywidualnej, w zespole adwokackim, spółce jawnej, spółce cywilnej, spółce komandytowej lub spółce partnerskiej, natomiast prawnicy z UE wpisani na listę adwokatów radców prawnych mogą wykonywać stałą praktykę w ramach stosunku pracy, na podstawie umowy cywilnoprawnej, w kancelarii indywidualnej, spółce jawnej, spółce cywilnej, spółce komandytowej lub spółce partnerskiej, przy czym wyłącznym przedmiotem działalności takich spółek może być świadczenie pomocy prawnej⁴⁸⁶.

Pewne ograniczenie sposobu świadczenia usług prawnych przez prawników zagranicznych wynika z wykonywania czynności polegających na reprezentowaniu klienta w postępowaniu, w którym zgodnie z obowiązującymi przepisami wymagane jest, aby strona była reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego. W razie zaistnienia przymusu adwokacko-radcowskiego, zarówno o charakterze bezwzględny,

⁴⁸⁴ Art. 16 PrZagrU.

⁴⁸⁵ W wyniku planowanej nowelizacji PrZagrU prawnicy z UE zostaną jednak także dopuszczeni do wykonywania zawodu w formie spółki komandytowo-akcyjnej.

⁴⁸⁶ Analogicznie, jak w PrAdw i RadPrU, współnikami w spółkach: cywilnej i partnerskiej mogą być wyłącznie prawnicy z UE, adwokaci lub radcowie prawni, doradcy podatkowi lub rzecznicy patentowi, a współnikami w spółce jawnej oraz komplementariuszami w spółce komandytowej mogą być ponadto prawnicy spoza UE, por. art. 15 PrZagrU.

jak i o charakterze względnym, prawnicy z UE są obowiązani do współdziałania z osobą, która wykonuje zawód adwokata bądź radcy prawnego, natomiast jeżeli reprezentacja klienta przez radcę prawnego nie jest dopuszczalna, prawnicy z UE obowiązani są współdziałać z adwokatem⁴⁸⁷. Natomiast szczegółowe warunki i sposób współdziałania określać będzie umowa, którą zawierają prawnicy zagraniczni z UE z polskimi adwokatami lub radcami prawnymi. Umowę powyższą, przy pierwszej podejmowanej czynności prawnej, prawnik zagraniczny wpisany na listę przedkłada organowi prowadzącemu postępowanie. W sytuacji, w której prawnik zagraniczny z UE nie dopełni obowiązku dostarczenia umowy o współdziałanie, właściwy organ wyznaczy mu stosowny termin do uzupełnienia takiego braku, przy czym w celu określenia skutków nieuzupełnienia braków w terminie, organ stosuje odpowiednio przepisy dotyczące braku pełnomocnictwa lub upoważnienia do obrony⁴⁸⁸. Celem współdziałania pomiędzy prawnikami zagranicznymi z UE a adwokatami i radcami prawnymi jest umożliwienie prawnikowi z UE prawidłowego wykonywania jego obowiązków wobec klienta, a także wobec organu prowadzącego postępowanie, „w szczególności zapewnienie przestrzegania przez niego obowiązujących przepisów postępowania i zasad etyki zawodowej”, co strony zawierające umowę, powinny szczególnie mieć na uwadze⁴⁸⁹. Ze względu na subsydiarny charakter działalności polskiego adwokata lub radcy prawnego umowa o współdziałanie nie będzie w takim wypadku rodziła żadnych obowiązków po stronie adwokata lub radcy prawnego wobec klienta prawnika zagranicznego z UE.

Prawnicy z krajów UE mogą na terenie RP korzystać także z zasady świadczenia usług „przy użyciu tytułu zawodowego uzyskanego w państwie macierzystym, wyrażonego w języku urzędowym tego państwa, z oznaczeniem organizacji zawodowej w państwie macierzystym, do której należy, albo sądu, przed którym ma prawo występować zgodnie z prawem tego państwa”⁴⁹⁰. Prawnik zagraniczny z UE świadczący usługi transgraniczne może dokonywać wszelkich czynności, które wchodzą w zakres uprawnień adwokata bądź radcy prawnego⁴⁹¹, a jednocześnie podlega tym samym warunkom wykonywania zawodu, jakie stosuje się do adwokata

⁴⁸⁷ Dopuszczalne jest zatem współdziałanie prawnika zagranicznego wpisanego na listę adwokatów z radcą prawnym i współdziałanie prawnika zagranicznego wpisanego na listę radców prawnych z adwokatem.

⁴⁸⁸ Art. 17 ust. 4 PrZagrU.

⁴⁸⁹ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 139.

⁴⁹⁰ Art. 35 ust. 1 PrZagrU.

lub radcy prawnego. Wyjątek stanowią natomiast wymagania związane z miejscem zamieszkania i wpisem na listę adwokatów bądź radców prawnych, o czym już była mowa. Ustawa wprowadza bowiem zasadę związania prawnika zagranicznego podwójnymi normami deontologicznymi, co oznacza, że prawnicy z UE świadczący usługi transgraniczne obowiązani są przestrzegać zasad etyki zawodowej, zawartych w KEA i KERP, a jednocześnie także norm deontologicznych, jakie obowiązują w jego państwie macierzystym. Natomiast w sytuacji, w której reprezentacja klienta przez radcę prawnego nie jest dopuszczalna, wówczas prawnicy zagraniczni z UE podlegają zasadom zawartym w KEA, w tym uwzględniają zasady etyki zawodowej obowiązującym w jego państwie macierzystym.

Podczas wykonywania usług innych niż usługi transgraniczne, a zatem takich, które nie polegają na reprezentowaniu klienta w postępowaniu sądowym i przed innymi organami władzy publicznej, prawnicy zagraniczni z UE są obowiązani do przestrzegania warunków wykonywania zawodu, które obowiązują w ich państwie macierzystym, przy czym obowiązani są jednocześnie uwzględniać te warunki wykonywania zawodu, które obowiązują polskich adwokatów lub radców prawnych, „o ile przestrzegania tych ostatnich warunków można wymagać od osoby, która nie wykonuje stałej praktyki, i jeżeli jest to uzasadnione dla właściwego wykonywania czynności zawodowych oraz zachowania godności zawodu”⁴⁹². Szczególnie istotne zasady obowiązujące prawnika zagranicznego zostały wyliczone w dyrektywie nr 77/249/EWG⁴⁹³. Analogicznie jak w przypadku świadczenia stałej praktyki, prawnicy zagraniczni z UE są zobowiązani do współdziałania z polskimi adwokatami i radcami prawnymi, jeżeli w danym postępowaniu obowiązuje bezwzględny przymus adwokacki⁴⁹⁴.

Reprezentując klienta w postępowaniu przed sądami krajowymi, prawnik zagraniczny z UE jest obowiązany do wskazania organowi prowadzącemu sprawę osoby upoważnionej do odbioru pism w RP. PrZagrU wprowadza natomiast domniemanie, że w przypadku, kiedy prawnik z UE współdziała z adwokatem lub radcą prawnym na podstawie umowy o współdziałanie, domniemywa się, że osobą

⁴⁹¹ Co stanowi swoiste *superfluum* w odniesieniu do definicji usługi transgranicznej zawartej w art. 2 PrZagrU.

⁴⁹² Art. 37 ust. 4 PrZagrU.

⁴⁹³ Zasady te dotyczą przypadków w których niemożliwe staje się do pogodzenia wykonywanie zawodu prawnika z inną działalnością w państwie przyjmującym, a także kwestie tajemnicy zawodowej, stosunków z innymi państwami, zakazu działania na rzecz kilku stron o sprzecznych interesach, reklamy i marketingu usług prawnych.

upoważnioną do odbioru takich pism jest właśnie ten adwokat lub radca prawny. Prawnika zagranicznego z UE należy pouczyć o przysługującym uprawnieniu przy pierwszym doręczaniu pisma⁴⁹⁵. W razie bowiem niewskazania osoby upoważnionej do odbioru pism w RP, pisma, które są przeznaczone dla prawników z UE doręcza się reprezentowanej przezeń stronie, w sytuacji gdy ma ona miejsce zamieszkania lub siedzibę w RP, natomiast w pozostałych przypadkach pismo takie pozostawia się w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia.

Na prawnika zagranicznego z UE nałożone zostały dodatkowe wymogi dotyczące obowiązku udokumentowania rejestracji w państwie macierzystym. Prawnicy z UE są bowiem zobowiązani przy pierwszej czynności procesowej w postępowaniu sądowym do dołączenia do akt sprawy dokumentu stwierdzającego, że zostali zarejestrowani w państwie macierzystym, jako osoby uprawnione do wykonywania zawodu przy użyciu jednego z określonych w PrZagrU tytułów zawodowych. Jednocześnie prawnicy zagraniczni są zobowiązani do poinformowania właściwej ze względu na siedzibę sądu dziekana ORA lub dziekana ROIRP o podjęciu świadczenia usługi transgranicznej⁴⁹⁶. Co więcej, w każdym czasie, także inny niż sąd, organ władzy publicznej, przed którym prawnik z UE wykonuje daną czynność, a także dziekan ORA lub dziekan ROIRP może żądać przedstawienia takiego dokumentu wraz tłumaczeniem na język polski, poświadczonym przez tłumacza przysięgłego, jeżeli dokument nie został sporządzony w języku polskim. Podczas świadczenia usług transgranicznych prawnicy z UE za zawinione naruszenia obowiązku przestrzegania warunków wykonywania zawodu i zasad etyki zawodowej adwokatów lub radców prawnych podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej stosownie do przepisów zawartych w PrAdw i RadPrU.

c. prawnicy spoza UE

W odmiennej niż prawnicy z UE sytuacji, znajdują się osoby zakwalifikowane do kategorii prawników zagranicznych spoza UE. Różnice dotyczą zarówno sposobu uznawania kwalifikacji i wpisu na listę, form wykonywanego zawodu, a przede wszystkim dotyczą zakresu przedmiotowego świadczonych przezeń usług prawnych. Prawnicy zagraniczni spoza UE mogą zostać wpisani na listę prowadzoną przez ORA,

⁴⁹⁴ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 232.

⁴⁹⁵ Art. 39 ust. 2 PrZagrU.

⁴⁹⁶ Art. 40 PrZagrU.

bądź ROIRP, i są uprawnieni, w zależności od rodzaju listy, do wykonywania stałej praktyki, ale jedynie w ramach udzielania porad prawnych i sporządzania opinii prawnych dotyczących prawa państwa macierzystego lub prawa międzynarodowego, w zakresie odpowiadającym zawodowi adwokata, albo w zakresie odpowiadającym zawodowi radcy prawnego. Zakres świadczenia pomocy prawnej nie obejmuje zatem „uprawnień do dokonywania innych czynności zawodowych wchodzących w zakres pomocy prawnej, ani poradnictwa lub opiniowania z zakresu prawa polskiego lub prawa innego państwa niż macierzyste”⁴⁹⁷. W celu ochrony krajowego rynku usług prawnych, została zatem ograniczona stała praktyka prawników zagranicznych spoza UE. PrZagrU stanowi bowiem samodzielną regulację dopuszczalnego zakresu usług prawnych świadczonych przez prawników zagranicznych spoza UE.

PrZagrU dopuszcza świadczenie usług prawnych w ramach stałej praktyki jedynie w dwóch jej formach: w formie spółki jawnej oraz formie spółki komandytowej. Ustawa wyraźnie zaznacza, że w wspólnikami w spółkach jawnych mogą być wyłącznie: prawnicy zagraniczni, adwokaci, radcowie prawni, doradcy podatkowi lub rzecznicy patentowi, natomiast komplementariuszami w spółkach komandytowych mogą być wyłącznie: prawnicy zagraniczni, adwokaci, radcowie prawni, doradcy podatkowi lub rzecznicy patentowi. Ustawa wyłącza zatem możliwość bycia przez prawników zagranicznych spoza UE wspólnikami innych spółek tworzonych przez adwokatów, radców prawnych bądź prawników zagranicznych z UE. Pomimo ograniczenia zakresu przedmiotowego świadczenia usług prawnych, prawnicy zagraniczni spoza UE podlegają w pełnym zakresie warunkom wykonywania zawodu, a także normom deontologicznym zawartym w KEA, które obowiązują adwokatów, bądź normom zawartym w KERP, a jakie obowiązują radców prawnych. Pewne problemy praktyczne mogą pojawić się w sytuacji, w której np. prawnik amerykański prowadzący w RP stałą praktykę reklamuje swoje usługi w Polsce, ale na terenie Stanów Zjednoczonych⁴⁹⁸. Swoistą odrębność stanowi także regulacja, w świetle której prawnicy spoza UE są obowiązani uiszczać na rzecz właściwej dla danej listy ORA bądź ROIRP, „składkę w wysokości połowy składki członkowskiej obowiązującej odpowiednio adwokatów lub radców prawnych”⁴⁹⁹. Począwszy od 2005 r., prawnicy zagraniczni spoza UE zostali zobowiązani także do przedstawiania co roku organowi

⁴⁹⁷ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 204.

⁴⁹⁸ K. Kłaczyńska, M. Kłaczyński, *op. cit.*, s. 158.

⁴⁹⁹ Art. 20 ust. 2 PrZagrU.

prowadzącemu listę, na którą zostali wpisani, zaświadczenie, które wystawiają właściwe organy jego państwa macierzystego stwierdzające, że prawnik zagraniczny spoza UE został zarejestrowany w tym państwie jako osoba, która jest uprawniona do wykonywania zawodu przy użyciu jednego z ustawowych tytułów⁵⁰⁰.

W wypadku świadczenia usług prawnych przez adwokatów, radców prawnych, prawników zagranicznych z UE, a także prawników zagranicznych spoza UE w formie spółek jawnych bądź komandytowych, wspólnicy takich spółek o tzw. mieszanym składzie osobowym posiadają odmienny zakres uprawnień przyznanych do świadczenia pomocy prawnej⁵⁰¹. Jest to wynikiem odmiennych form wykonywania zawodu dopuszczalnych na gruncie PrAdw, RadPrU i PrZagrU, odmiennych zakresów świadczonych usług, a także zróżnicowaniem uprawnień prawników zagranicznych z UE oraz prawników zagranicznych spoza UE. Zdaniem Z. Klatki, w takim wypadku decydująca o zakresie działalności spółki będzie suma uprawnień zawodowych jej wspólników. Przedmiotem działania spółki jest bowiem „świadczenie pomocy prawnej w zakresie wynikającym z zawodowych uprawnień jej wspólników, ale także z uprawnień zawodowych współpracujących ze spółką radców prawnych, adwokatów i prawników zagranicznych”⁵⁰². Odmienności w stosunku do prawników zagranicznych przejawiają się także na gruncie przynależności do samorządu zawodowego. O ile prawnik zagraniczny z UE z chwilą wpisu na listę ORA bądź ROIRP staje się członkiem takiej izby i korzysta z wszelkich praw i obowiązków przysługujących jego członkom (za wyjątkiem biernego prawa wyborczego), o tyle prawnik zagraniczny spoza UE nie staje się członkiem danej izby, choć zostaje zobowiązany do opłacania składek (w wysokości o połowę niższej niż składki adwokatów bądź radców prawnych). Identycznie natomiast w odniesieniu do prawników z UE przedstawia się reżim odpowiedzialności dyscyplinarnej i wymóg posiadania ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej dla prawników zagranicznych spoza UE. W tym zakresie nadzór nad wykonywaniem przyznanych prawnikowi zagranicznemu przez PrZagrU uprawnień i obowiązków sprawują organy danej izby adwokackiej lub radcowskiej.

Oprócz możliwości świadczenia usług prawnych w ramach stałej praktyki PrZagrU przewiduje możliwość świadczenia pomocy prawnej przez prawnika zagranicznego spoza UE w ramach usług transgranicznych. Warunkiem *sine qua non*

⁵⁰⁰ Art. 20a PrZagrU.

⁵⁰¹ Odmienny dla adwokata, radcy prawnego bądź prawnika zagranicznego z UE lub spoza UE.

⁵⁰² Z. Klatka, *op. cit.*, s. 205.

jest w tym wypadku spełnienie ustawowej przesłanki wzajemności, chyba że „umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską lub przepisy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem, nie stanowią inaczej”⁵⁰³. Na gruncie procedury cywilnej sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce, niemniej jednak sąd może zwrócić się do MS o udzielenie informacji co do istnienia wzajemności w stosunkach z państwem obcym⁵⁰⁴. Przy świadczeniu usług transgranicznych prawnik zagraniczny spoza UE używa tytułu zawodowego uzyskanego w państwie macierzystym. Przyznane uprawnienia nie dają zatem prawnikowi zagranicznemu spoza UE kompetencji do występowania przed polskim sądem w sprawach innych, niż sprawy z zakresu postępowania cywilnego, możliwości świadczenia doradztwa prawnego, sporządzania opinii prawnych, czy występowania przed organami administracji publicznej, i to wyłącznie w kwestiach dotyczących prawa państwa macierzystego lub prawa międzynarodowego. Jak podkreśla Z. Klatka, rozwiązanie powyższe jest zatem utrzymaniem możliwości wynikających z dotychczasowych przepisów KPC⁵⁰⁵. Należy jednak zaznaczyć, iż także w tym wypadku świadczone usługi ograniczają się wyłącznie do reprezentowania w postępowaniu cywilnym strony będącej obywatelem lub przynależącej do państwa, w którym dany prawnik zagraniczny spoza UE posiada uprawnienia do wykonywania zawodu. Poza tymi odmiennościami, do wykonywania usług transgranicznych przez prawnika zagranicznego spoza UE stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące usług transgranicznych wykonywanych przez prawników zagranicznych z UE. Prawnik taki jest co roku obowiązany przedstawiać ORA bądź ROIRP zaświadczenie swojego macierzystego organu potwierdzające jego zarejestrowanie jako adwokata bądź radcy prawnego⁵⁰⁶.

Niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z prawnikiem zagranicznym z UE, czy z prawnikiem zagranicznym spoza UE, obowiązkiem adwokata i radcy prawnego

⁵⁰³ Art. 42 PrZagrU.

⁵⁰⁴ Por. Art. 1143 § 2 KPC.

⁵⁰⁵ Z. Klatka, *op. cit.*, s. 205. W 2003 r. Skreślony został art. 1118 KPC, zgodnie z którym pod warunkiem wzajemności mógł być dopuszczony przed sądem polskim jako pełnomocnik procesowy strony będącej obywatelem państwa obcego, apatrydę bądź zagraniczną osobę prawną bądź inną jednostkę, adwokat wykonujący zawód w państwie, którego obywatelem jest lub do którego przynależy ta strona. W świetle obecnego stanu prawnego może to być więc nie tylko prawnik zagraniczny, który wykonuje zawód adwokata, ale także prawnik zagraniczny, który wykonuje zawód radcy prawnego, zob. Z. Klatka, *Reprezentowanie klienta przez prawnika zagranicznego w postępowaniu przed sądami i innymi organami władzy publicznej (umowa o współdziałanie z radcą prawnym lub adwokatem)*, „MoP” 2004, nr 21.

⁵⁰⁶ S. Rymar, *Świadczenie stałej pomocy prawnej w Polsce przez zagranicznych prawników*, „Pal.” 2002, nr 7-8, s. 7-11.

jako wykwalifikowanego pełnomocnika jest sprawdzenie, czy dany prawnik zagraniczny wypełnił wymogi zawarte w PrZagrU, niezachowanie bowiem powyższych wymagań skutkuje nienależytym reprezentowaniem strony. Pytaniem otwartym pozostaje natomiast kwestia, czy prawnikom zagranicznym przysługuje przymiot profesjonalisty, tak jak adwokatom bądź radcom prawnym, jako wykwalifikowanym podmiotom świadczącym usługi prawne wyższego rzędu⁵⁰⁷. W odniesieniu do prawników zagranicznych z UE kwestia powyższa nie powinna budzić wątpliwości, bowiem przymiot profesjonalisty na gruncie polskiego stanu normatywnego przysługuje im od momentu wpisania na listę prowadzoną przez właściwą ORA bądź ROIRP. Podmioty te, korzystają zatem z zakresu uprawnień prawie identycznego, co adwokaci i radcy prawni, a odmienności wynikające z tzw. przymusu adwokacko-radcowskiego dają się rozwiązać na gruncie procesowym. Moim zdaniem, odmienna kwalifikacja powinna natomiast zostać dokonana w odniesieniu do prawników zagranicznych spoza UE, których zakres przedmiotowy jest wyraźnie limitowany, zarówno przez PrZagrU, jak i pozostałe akty prawa unijnego. Trudno zatem przyznać prawnikom zagranicznym spoza UE przymiot prawnika świadczącego usługi wyższego rzędu, nawet jeżeli uznamy, że ma on charakter wycinkowy.

⁵⁰⁷ Problem powyższy należy w dużej mierze odnosić do prawników z Białorusi, Ukrainy i Rosji, szczegółowo na ten temat zob. A. Kosyło, *Dostęp do zawodu adwokata w prawie polskim, ukraińskim, białoruskim i rosyjskim*, Toruń 2010, s. 98-106.

ZAKOŃCZENIE

Świadczenie usług prawnych, jako forma udzielania pomocy prawnej, posiada długą i ugruntowaną tradycję. Na gruncie prawa rzymskiego odbywało się w ramach umowy zlecenia, a usługi były świadczone przez prawników, jako osoby darzone szczególnym zaufaniem. W prawie staropolskim usługi prawne realizowane przez profesjonalnych pełnomocników, dających rękojmię ich prawidłowego świadczenia, były przedmiotem szczególnej reglamentacji prawnej, w odróżnieniu od nieprofesjonalnej działalności pokątnych pisarzy. Na gruncie polskiej tradycji ustrojowej jedyną grupą zawodową predestynowaną do świadczenia wykwalifikowanej pomocy prawnej są adwokaci i radcy prawni zrzeszeni w formie samorządów zawodowych, co *expressis verbis* wynika z art. 17 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz PrAdw i RadPrU.

W wyniku transformacji ustrojowej i rozwoju gospodarki rynkowej, w polskiej nauce prawa rozpowszechniło się pojęcie usług prawnych. Ustalenie zakresu pojęciowego „usług prawnych wyższego rzędu” nie jest zadaniem łatwym, bowiem na gruncie normatywnym jest dość szerokie i obejmuje czynności różnego rodzaju, przy czym część takich usług może zawierać się w istniejących już terminach „rzeczoznawstwo” i „doradztwo” na gruntach wielu ustaw i rozporządzeń. Zgodnie z wykładnią TK należy jednak uznać, że przedmiot działalności wykonywanej przez adwokatów i radców prawnych jest szczególną, kwalifikowaną formą świadczenia usług, której ranga i znaczenie rośnie wraz ze wzrostem zapotrzebowania na profesjonalne świadczenie pomocy prawnej.

Świadczenie usług prawnych wyższego rzędu ma charakter *sui generis* służby publicznej, wyrażającej się w misji ochrony, rozwijania bądź gwarantowania dóbr wyższego rzędu: życia, zdrowia, własności intelektualnej, sztuki, mienia, ładu społecznego i publicznego, a także praw i wolności jednostki. Ze względu na wrażliwość przekazywanych przez klienta danych dotyczących ochrony takich dóbr, musi on nabrać określonego przekonania, że ujawnione przez niego wszelkie dla sprawy istotne, a także poufne i drażliwe okoliczności, nie zostaną wykorzystane niezgodnie z jego interesami. Tak nawiązuje się szczególny stosunek zaufania pomiędzy klientem a adwokatem bądź radcą prawnym, realizującymi pomoc prawną, a jednocześnie zapewniającymi ochronę dóbr wyższego, dla klienta, rzędu. Tzw. „prawo i

obowiązek milczenia” wynika wprost ze stosunku opartego na poufności i dyskrecji, powszechnie uznawanych za dobra korzystające ze szczególnej ochrony.

W ramach świadczenia usług prawnych wyższego rzędu wchodzi udzielanie pomocy prawnej, której treść nie jest jednak enumeratywnie wyliczona w ustawach pragmatycznych. Zgodnie z PrAdw wykonywanie zawodu adwokata polega w szczególności na: udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych, występowaniu przed sądami i urzędami, a także poświadczaniu odpisów dokumentów za zgodność z oryginałem w zakresie przewidzianym przez ustawy. RadPrU dodaje do powyższego katalogu także udzielanie konsultacji prawnych, czy zastępstwa prawnego i procesowego. Ograniczenia w realizowaniu powyższych usług wiążące adwokata i radcę prawnego mogą zostać nałożone jedynie w drodze ustawy. Natomiast usługi świadczone przez inne zawody prawnicze, realizowane przez doradców podatkowych, rzeczników patentowych oraz notariuszy nie polegają na świadczeniu pomocy prawnej. Jednocześnie adwokat i radca prawny jak i ich tytuł zawodowy, podlegają ochronie prawnej podczas i w związku z realizowaniem usług prawnych wyższego rzędu wchodzących w zakres wykonywanego zawodu. Postępujący w ostatnich latach proces zacierania się różnic pomiędzy obydwoma zawodami jeszcze bardziej niweluje odmienności w odniesieniu do treści świadczonych usług, natomiast przedstawiciele obu samorządów w równym stopniu należy honorować tytułem grzecznościowym „mecenas”.

Realizujący pomoc prawną adwokaci i radcy prawni są jednocześnie przedsiębiorcami w rozumieniu przepisów SGospU, OrdPodU i KC, jako osoby prowadzące działalność zawodową w sposób zorganizowany i ciągły. Adwokaci wykonują zawód w różnych formach, a zwłaszcza w kancelarii adwokackiej bądź w zespole adwokackim. W przypadku radcy prawnego świadczenie usług następuje w formie prowadzenia kancelarii radcy prawnego, w ramach stosunku pracy, bądź umowy cywilnoprawnej. Wspólnymi dla adwokata i radcy prawnego formami wykonywania zawodu są: spółka cywilna, jawna, partnerska, komandytowa bądź komandytowo-akcyjna, przy czym wspólnikami w spółkach cywilnych, jawnej, partnerami w spółce partnerskiej, oraz komplementariuszami w spółce komandytowej bądź komandytowo-akcyjnej mogą być wyłącznie adwokaci, radcowie prawni, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi bądź prawnicy zagraniczni wykonujący praktykę na podstawie PrZagrU, a wyłącznym przedmiotem działalności takich spółek jest świadczenie pomocy prawnej.

Klient zwracający się do adwokata lub radcy prawnego z prośbą o świadczenie usług prawnych udziela takiemu profesjonalistcie pełnomocnictwa procesowego, poza którym zawierana jest jeszcze druga umowa, mająca charakter umowy zlecenia prowadzenia danej sprawy, przy czym to klient, jako słabsza strona takiej umowy, jest chroniony nie tylko przez przepisy ustawowe, ale także normy deontologiczne zawarte w kodeksach etyki obydwu zawodów. W wyniku zgodnego oświadczenia woli dwóch stron: mocodawcy i pełnomocnika, przyjętego przez tego ostatniego, powstaje stosunek pełnomocnictwa procesowego pomiędzy klientem a adwokatem bądź radcą prawnym. Prawo procesowe coraz częściej przewiduje w pewnych wypadkach obligatoryjne zastępstwo stron przez profesjonalnego pełnomocnika, w formie tzw. bezwzględnego przymusu adwokackiego, ograniczającego wprowadzić zdolność postulacyjną stron, ale gwarantującego profesjonalne zajęcie się powierzonymi przez klienta dobrami.

Każdy, kto uzyskał wpis na listę w stosownej radzie adwokackiej lub radcowskiej, staje się członkiem samorządu adwokackiego bądź samorządu radców prawnych, których istota zawiera się w trzech aspektach: samodzielności i niezależności w wykonywaniu zawodowych funkcji, systemie organizacji i zarządzania, a także pochodzenia organów kierowniczych z wyboru. Na samorząd adwokacki i radcowski nałożona jest tzw. misja i obowiązek działania w granicach interesu publicznego, z czym wiąże się także konieczność zapewnienia należytego przygotowania do wykonywania zawodu. Samorządy zrzeszające prawnicze zawody zaufania publicznego są instytucjami o charakterze przymusowym, społeczeństwo godzi się bowiem z możliwością reglamentowania świadczeń profesjonalisty, jeżeli przedmiot jego działalności dotyczy dóbr o szczególnym znaczeniu, a korzystanie z takich usług występuje najczęściej w sytuacji zaistnienia realnego, albo chociażby potencjalnego niebezpieczeństwa dla takich dóbr. Z tego też powodu samorządy skupiające zawody szczególnego zaufania mogą ograniczać wolność podejmowania działalności gospodarczej swoich członków, o ile centrum ich aktywności polega na prowadzeniu działalności gospodarczej.

Atrybuty wolnego zawodu odpowiadają wymaganiom zawartym w ustawach pragmatycznych, zarówno co do formy wykonywania zawodów, identycznych wymagań kwalifikacyjnych, samodzielności i niezależności przy wykonywaniu czynności o charakterze intelektualnym, obowiązku przestrzegania norm etyki i tajemnicy zawodowej, prowadzenia spraw z urzędu, świadczenia usług na własną odpowiedzialność oraz ubezpieczenia się od odpowiedzialności cywilnej z tytułu

wykonywania zawodu. Przywiązanie do znaczenia wartości etycznych podczas wykonywania zawodu przez świadczącego usługi prawne adwokata bądź radcę prawnego znajduje przełożenie już na etapie złożenia roty ślubowania, a wyraża się w podległości normom zawartym w Kodeksach Etyki Zawodowej: Adwokata i Radcy Prawnego. Wspólne dla obu zawodów szczególne normy dotyczą zachowania reguł staranności, niezależności zawodowej, stosunku zaufania i wymogu zachowania tajemnicy, sposobu prowadzenia sprawy i przyjmowania honorarium, a także sytuacji, w których nie jest dopuszczalne zajmowanie się określoną sprawą. Adwokaci i radcowie prawni podlegają bowiem różnym rygorom odpowiedzialności za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki bądź uchybienie godności zawodowej.

Usługi prawne świadczone przez aplikantów adwokackich i radcowskich wykazują się swoją specyfiką, bowiem zakres świadczonej przez aplikantów pomocy prawnej zależy od okresu odbywanej aplikacji. Po sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej aplikant adwokacki bądź radcowski może być substytutem, ale tylko przed sądem rejonowym, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami. Natomiast po roku i sześciu miesiącach aplikacji może także zastępować adwokata występować innymi sądami, za wyjątkiem najwyższych sądów i trybunałów. Do zakresu świadczonej pomocy poza rozprawą należy w szczególności możliwość złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku, wniosku o uzupełnienie lub sprostowanie protokołu oraz załącznika do protokołu, a także składanie wniosków dowodowych. Aplikant występujący jako substytut podczas rozprawy ma możliwość zawarcia ugody, uznania, a nawet cofnięcia powództwa. Uprawnienia powyższe ustają z chwilą skreślenia z listy aplikantów.

Możliwość świadczenia usług prawnych także przez prawników zagranicznych w Polsce jest wynikiem wejścia w życie PrZagrU, która w sposób kompleksowy uregulowała sytuację prawną fachowych pełnomocników z Unii Europejskiej i spoza tego obszaru. Zakres świadczonej pomocy realizowanej przez prawników zagranicznych z UE odpowiada zakresowi pomocy prawnej udzielanej przez przedstawicieli zawodów określonych w PrAdw i RadPrU, prawnicy zagraniczni nie mogą zatem wykonywać czynności należących do innych zawodów prawniczych, niż profesja adwokata i radcy prawnego. Po spełnieniu określonych przesłanek dotyczących wpisu na stosowną listę, prawnicy z UE są uprawnieni do wykonywania stałej praktyki bądź do świadczenia usług transgranicznych. Co do zasady, prawnicy zagraniczni z UE

wpisani na listę adwokatów mają takie same prawa i obowiązki jak adwokaci, a prawnicy zagraniczni z UE wpisani na listę radców prawnych mają takie same prawa i obowiązki jak radcy prawni. W szczególności dotyczy to: tajemnicy zawodowej, korzystania z ochrony prawnej, swobody wypowiedzi, a także występowania w strojach urzędowych podczas rozprawy. W celu ochrony krajowego rynku usług prawnych, została zatem ograniczona stała praktyka prawników zagranicznych spoza Unii Europejskiej. Różnice dotyczą zarówno sposobu uznawania kwalifikacji i wpisu na listę, form wykonywanego zawodu, a przede wszystkim zakresu przedmiotowego świadczonych przezeń usług prawnych, który ogranicza się wyłącznie do możliwości reprezentowania w postępowaniu cywilnym strony będącej obywatelem lub przynależącej do państwa, w którym dany prawnik zagraniczny spoza UE posiada uprawnienia do wykonywania zawodu.

Problematyka pracy nie została jednak całkowicie wyczerpana. Autor zdaje sobie sprawę, iż ze względu na obszerność podejmowanych w niniejszym opracowaniu zagadnień, niektóre z nich zostały jedynie zasygnalizowane, z innych zaś wręcz zrezygnowano. W świetle ponowionej ostatnio debaty dotyczącej powołania tzw. „nowej adwokatury” należy nade wszystko mieć na względzie, że finalnym odbiorcą usług świadczonych przez adwokatów i radców prawnych jest klient i powierzone przezeń dobro. Pytaniem otwartym pozostaje natomiast, czy tak ukształtowany system świadczenia usług prawnych, jako część szerszego systemu realizacji wymiaru sprawiedliwości, którego jedynym gwarantem jest państwo i jego konstytucyjne organy, wymaga istotnych modyfikacji polegających na poszerzeniu kategorii osób udzielających pomocy prawnej w sposób nieprofesjonalny, przy braku podległości nadzorczej samorządu, rygoru odpowiedzialności ustawowej i etycznej, a zwłaszcza bez obdarzenia przez ustawodawcę przymiotem zaufania publicznego. Odpowiedź na powyższe pytanie, autor niniejszej pracy pozostawia wyłącznie jej odbiorcom.

SPIS TABEL I WYKRESÓW

I. Tabele

Tabela 1	Podstawowe różnice w sposobie wykonywania zawodu adwokata i radcy prawnego.....	37
Tabela 2	Ustawowe formy wykonywania zawodu przez adwokata i radcę prawnego	43
Tabela 3	Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniach sądowych.....	55
Tabela 4	Izby adwokackie w Polsce	63
Tabela 5	Izby radców prawnych w Polsce	73
Tabela 6	Regulacje KEA a KERP	85
Tabela 7	Najważniejsze wartości zawodowe nałożone w KEA i KERP	90
Tabela 8	Katalog kar dyscyplinarnych w PrAdw i RadPrU	95
Tabela 9	Wykaz tytułów zawodowych uzyskanych w państwach członkowskich UE odpowiadających zawodowi adwokata lub radcy prawnego	109
Tabela 10	Wykaz tytułów zawodowych uzyskanych w państwach członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu odpowiadających zawodowi adwokata lub radcy prawnego	109
Tabela 11	Katalog kar dyscyplinarnych stosowanych wobec prawników zagranicznych	113

II. Wykresy

Wykres 1	Kancelaria jako forma wykonywania zawodu	44
Wykres 2	Tryb przeprowadzania wyborów do organów samorządu adwokackiego	67
Wykres 3	Skład Naczelnej Rady Adwokackiej	68
Wykres 4	Skład osobowy Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej	69
Wykres 5	Sposób przeprowadzania wyborów do organów samorządu radców prawnych	78
Wykres 6	Skład osobowy Krajowej Rady Radców Prawnych	80

BIBLIOGRAFIA

I. Akty normatywne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Dyrektywa Rady z dnia 22 marca 1977 r. mająca na celu ułatwienie skutecznego korzystania przez prawników ze swobody świadczenia usług, Dz. Urz. UE z 1998 r. Nr L 077 PL.
3. Dyrektywa 98/5/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 lutego 1998 r. mająca na celu ułatwienie stałego wykonywania zawodu prawnika w Państwie Członkowskim innym niż państwo uzyskania kwalifikacji zawodowych, Dz. Urz. UE z 1977 r. Nr L 078 PL.
4. Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. – prawo o ustroju adwokatury, Dz.U. z 1938 r. Nr 33, poz. 289.
5. Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury, Dz.U. z 1950 r. Nr 30, poz. 275 ze zm.
6. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. z 2000 r. Nr 98, poz. 1071. Tekst jednolity z dnia 9 października 2000 r., Dz.U. z 2000 r. Nr 79, poz. 856.
7. Ustawa z dnia 19 grudnia 1963 r. o ustroju adwokatury, Dz.U. z 1963 r. Nr 57, poz. 309 ze zm.
8. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 ze zm.
9. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego, Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.
10. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. z 1971 r. Nr 12, poz. 114. Tekst jednolity z dnia 16 marca 2010 r., Dz.U. z 2010 r. Nr 46, poz. 765.
11. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. z 1998 r. Nr 21 poz. 94. Tekst jednolity z dnia 23 grudnia 1997 r., Dz.U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94.
12. Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu, Dz.U. z 2002 r. Nr 101 poz. 925. Tekst jednolity z dnia 30 kwietnia 2002 r., Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 925.
13. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze, Dz.U. z 1982 r. Nr 16, poz. 124. Tekst jednolity z dnia 25 sierpnia 2009 r., Dz.U. z 2009 r. Nr 146, poz. 1188.
14. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych, Dz.U. z 1982 r. Nr 19, poz. 145. Tekst jednolity z dnia 16 grudnia 2009 r., Dz.U. z 2010 r. Nr 10, poz. 65.
15. Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze, Dz.U. z 1985 r. Nr 31, poz. 138. Tekst jednolity z dnia 8 stycznia 2008 r., Dz.U. z 2008 r. Nr 7, poz. 39.
16. Ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej, Dz.U. z 1988 r. Nr 41, poz. 324 ze zm.
17. Ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, Dz.U. z 1989 r. Nr 33, poz. 175 ze zm.
18. Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. z 1989 r. Nr 75, poz. 444.
19. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz.U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83. Tekst jednolity z dnia 17 maja 2006 r., Dz.U. z 2000 r. Nr 90, poz. 631.
20. Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o samorządowych kolegiach odwoławczych, Dz.U. z 1994 r. Nr 122, poz. 593. Tekst jednolity z dnia 8 czerwca 2001 r., Dz.U. z 2001, nr 79, poz. 856.
21. Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym, Dz.U. z 1996 r. Nr 102, poz. 475.
22. Ustawa z dnia 22 maja 1997 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze, ustawy o radcach prawnych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 1997 r. Nr 75, poz. 471 ze zm.
23. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.
24. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji, Dz. U. z 1997 r. Nr 133, poz. 882.
25. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa, Dz.U. z 1997 r. Nr 137, poz. 926 ze zm. Tekst jednolity z dnia 14 stycznia 2005 r., Dz.U. z 2005 r. Nr 8, poz. 926.
26. Ustawa z dnia 21 stycznia 1999 r. o sejmowej komisji śledczej, Dz.U. z 1999 r. Nr 35, poz. 321 ze zm.
27. Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. – Prawo działalności gospodarczej, Dz.U. z 1999 r. Nr 101, poz. 1178.
28. Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Dz.U. z 2000 r. Nr 22, poz. 271 ze zm.

29. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej, Dz.U. z 2001 r. Nr 49, poz. 508.
30. Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł, Dz.U. z 2000 r. Nr 116, poz. 1216.
31. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1070 ze zm.
32. Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych, Dz.U. z 2002 r. Nr 36, poz. 196.
33. Ustawa z dnia 9 sierpnia 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2002 r. Nr 126, poz. 1069 ze zm.
34. Ustawa z dnia 18 listopada 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną, Dz.U. z 2002 r. Nr 144, poz. 1204.
35. Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych, Dz.U. z 2004 r. Nr 19, poz. 177 ze zm. Tekst jednolity z dnia 20 listopada 2007 r., Dz.U. z 2007 r. Nr 233, poz. 1655.
36. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, Dz.U. z 2004 r. Nr 173, poz. 1807. Tekst jednolity z dnia 16 sierpnia 2007 r., Dz.U. z 2007 r. Nr 155, poz. 1095 ze zm.
37. Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych, Dz.U. z 2005 r. Nr 14, poz. 114 ze zm.
38. Ustawa z dnia 28 października 2005 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1492 ze zm.
39. Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa, Dz.U. z 2005 r. Nr 169, poz. 1414 ze zm.
40. Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz.U. 2007 r. Nr 50, poz. 331.
41. Ustawa z dnia 23 sierpnia 2007 r. o nieuczciwych praktykach rynkowych, Dz.U. 2007 r. Nr 171, poz. 1206.
42. Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o świadczeniu usług na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2010 r. Nr 47, poz. 278.
43. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 października 1932 r. – Prawo o ustroju adwokatury, Dz.U. z 1932 r. Nr 86, poz. 733.
44. Ordynacja cesarska z dnia 6 lipca 1868 r., Dz.U. P. Austr. z 1868 r. Nr 96.
45. Dekret Naczelnika Państwa z dnia 24 grudnia 1918 r. w przedmiocie statutu tymczasowy Palestry Państwa Polskiego, Dz. P. Nr 22, poz. 75.
46. Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie utworzenia Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1919 r. Nr 14, poz. 181.
47. Dekret z dnia 24 maja 1945 r. o tymczasowych przepisach uzupełniających prawo o ustroju adwokatury, Dz.U. z 1945 r. Nr 25, poz. 146.
48. Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o wyjątkowym dopuszczaniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych, Dz.U. z 1946 r. Nr 4, poz. 33.
49. Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym, Dz.U. z 1949 r. Nr 46, poz. 340 ze zm.
50. Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o organach zastępstwa prawnego, Dz.U. z 1951 r. Nr 20, poz. 159.
51. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 października 2008 r. w sprawie Polskiej Kwalifikacji Wyrobów i Usług (PKWiU), Dz.U. z 2008 r. Nr 207, poz. 1293.
52. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 października 1932 r. o stroju adwokatów przy rozprawach, Dz.U. z 1932 r. Nr 97, poz. 839.
53. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego adwokatów biorących udział w rozprawach sądowych, Dz.U. z 2000 r. Nr 112, poz. 1183.
54. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego radców prawnych biorących udział w rozprawach sądowych, Dz.U. z 2000 r. Nr 112, poz. 1184.
55. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, Dz.U. z 2002 r. Nr 219, poz. 1872 ze zm.
56. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej

- udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, Dz.U. z 2002 r. Nr 163, poz. 1349 ze zm.
57. Rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 17 maja 1983 r. w sprawie ubezpieczenia społecznego adwokatów – członków zespołów adwokackich, Dz.U. z 1983 r. Nr 28, poz. 138 ze zm.
 58. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej adwokatów, Dz.U. z 2003 r. Nr 217, poz. 2134.
 59. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 11 grudnia 2003 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej radców prawnych, Dz.U. z 2003 r. Nr 217, poz. 2135.
 60. Uchwała Rady Ministrów z dnia 2 czerwca 1954 r. w sprawie zastępstwa sądowego i obsługi prawnej terenowych organów władzy państwowej, M.P. z 1954 r. Nr 55, poz. 752.
 61. Uchwała Rady Ministrów z dnia 9 listopada 1957 r. w sprawie obsługi prawnej powiatowych rad narodowych oraz niektórych miejskich i dzielnicowych rad narodowych, M.P. z 1957 r. Nr 88, poz. 522.
 62. Uchwała Rady Ministrów z 13 grudnia 1961 r. w sprawie wykonywania obsługi prawnej w przedsiębiorstwach państwowych, zjednoczeniach i bankach państwowych, M.P. z 1961 r. Nr 96, poz. 406.
 63. Kodeks Etyki Adwokatów Unii Europejskiej przyjęty przez 18 delegacji narodowych reprezentujących Adwokatury i Stowarzyszenia Prawnicze Unii Europejskiej podczas Sesji Plenarnej CCBE w dniu 28 października 1988 r. ze zm. uchwalonymi podczas Sesji Plenarnych CCBE w dniach 28 listopada 1998 r. i 6 grudnia 2002 r., „Pal.” 2003, nr 3-4, s. 144-158.
 64. Uchwała Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 11 maja 1935 r., „Pal.” 1935 r., s. 434.
 65. Uchwała Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 15 października 1964 r., „Pal.” 1964, nr 12, s. 86.
 66. Uchwała Nr 1/95 Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 8 listopada 1995 r. w sprawie uchwalenia „Zasad przeprowadzania wyborów do organów samorządu radców prawnych, liczby członków tych organów oraz trybu ich odwoływania, a także podejmowania uchwał przez organa samorządu”. Tekst jednolity ogłoszony przez Krajową Radę Radców Prawnych w dniu 28 kwietnia 2009 r.
 67. Uchwała Nr 2/XVIII/98 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 10 października 1998 r. w sprawie Zbioru Zasad Etyki i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej). Tekst jednolity ogłoszony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 19 listopada 2005 r.
 68. Uchwała Nr 713/IV/99 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 26 marca 1999 r. w sprawie ustalenia „treści i formy tablic informacyjnych o wykonywaniu zawodu radcy prawnego”.
 69. Uchwała Nr 14/02 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 28 września 2002 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu organizacji i funkcjonowania okręgowych rad adwokackich”. Tekst jednolity ogłoszony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 17 października 2005 r.
 70. Uchwała Nr 500/V/2002 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 13 grudnia 2002 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu prowadzenia listy prawników zagranicznych” ze zm.
 71. Uchwała Nr 5 VIII Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 10 listopada 2007 roku w sprawie uchwalenia „Kodeksu Etyki Radcy Prawnego”. Tekst jednolity ogłoszony przez Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych w dniu 28 grudnia 2010 r.
 72. Uchwała Nr 22/2008 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 14 czerwca 2008 r. w sprawie „Regulaminu aplikacji adwokackiej”. Tekst jednolity ogłoszony przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 22 września 2009 r.
 73. Uchwała Nr 34/VII/2008 KRRP z dnia 26 września 2008 w sprawie uchwalenia „Regulaminu działalności samorządu radców prawnych i jego organów”. Tekst jednolity ogłoszony przez Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych w dniu 17 listopada 2009 r.
 74. Uchwała Nr 54/2009 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 12 września 2009 r. w sprawie „Regulaminu wykonywania zawodu adwokata w kancelarii indywidualnej lub spółkach”.
 75. Uchwała Nr 90/VII/2009 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 17 października 2009 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu odbywania aplikacji radcowskiej” ze zm.
 76. Uchwała Nr 110/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 30 stycznia 2010 r. w sprawie uchwalenia „Regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich” ze zm.
 77. Uchwała Nr 11 Krajowego Zjazdu Adwokatury z dnia 20 listopada 2010 r. w sprawie przyjęcia „Regulaminu działania organów adwokatury i organów izb adwokackich”.

II. **Orzecznictwo**

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 maja 2001 r., sygn. akt K 37/00.
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 maja 2002 r., sygn. akt K 30/01.
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. akt SK 22/02, OTK-A, nr 9/2003, poz. 97.
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2003 r., sygn. K 49/01, OTK ZU, nr 9/A/2003, poz. 101.
5. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 r., sygn. akt P 21/02, OTK ZU, nr 2/A/2004, poz. 9.
6. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 stycznia 2005 r., sygn. akt Ts 109/04, OTK 2005, nr 1, poz. 38.
7. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 kwietnia 2006 r., sygn. akt K 6/06.
8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 listopada 2006 r., sygn. akt K 30/06.
9. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2007 r., sygn. akt P 39/06, OTK-A, nr 11, poz. 161.
10. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 marca 2008 r., sygn. akt K 4/07.
11. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2008 r., sygn. akt SK 16/07.
12. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 maja 2008 r., sygn. akt P 18/07.
13. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2010 r., sygn. akt K 1/09.
14. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 1 maja 1935 r., sygn. akt CI 3015/34, OSP 1936, poz. 7.
15. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 1949 r., sygn. akt KrC 241/49, „PiP” 1949, nr 12, s. 120.
16. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 sierpnia 1952 r., sygn. akt K97/52, OSN(K) 1952, nr 5, poz. 72.
17. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1963 r., sygn. akt CR 385/62.
18. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1964 r., R. Adw. 94/63, „Pal.” 1964, nr 11, s. 75.
19. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1988 r., sygn. akt III CZP 12/88, OSPiKA 1989, poz. 85.
20. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1990 r., sygn. akt IV CR 224/90, OSZ 1991, nr 3, poz. 78.
21. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1995 r., sygn. akt III CZP 139/95, OSNC 1996, nr 1, poz. 17.
22. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1998 r., sygn. akt II CKN 866/97, OSNC 1999, nr 3, poz. 66.
23. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 1999 r., sygn. akt II CKN 451/98, OSNC 2000, nr 2, poz. 36.
24. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 grudnia 1999 r., sygn. akt I CKN 1108/97, OSNC 1999, nr 9, poz. 158.
25. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2000 r., sygn. akt I PKN 418/00, OSNP 2002, nr 5, poz. 114.
26. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2000 r., sygn. akt III ZP 21/00.
27. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2001 r., sygn. akt I CKN 1217/98, OSN IC 2002, nr 1, poz. 13.
28. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lipca 2001 r., sygn. akt I PKN 535/00.
29. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2001 r., sygn. akt I PKN 586/00, OSNP 2003, nr 14 poz. 335.
30. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2001 r., sygn. akt V CK 61/04.
31. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2002 r., sygn. akt II CKN 1216/00, OSNC 2003, nr 4, poz. 58.
32. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2002 r., sygn. akt II CZ 100/02.
33. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2002 r., sygn. akt II DS 8/02, OSNA PiUS 2004, nr 1, poz. 2.
34. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 sierpnia 2003 r., sygn. akt I PK 328/02.
35. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2004 r., III CZP 21/04, OSNC 2005, nr 7-8, poz. 118.
36. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2005 r., sygn. akt II PZP 3/05.
37. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 października 2005 r., sygn. akt III CZP 70/05, OSNC 2006, nr 7-8, poz. 120.

38. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2006 r., sygn. akt III CZP 27/06, OSNC 2007, nr 3, poz. 42.
39. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2006 r., sygn. akt I CSK 315/06.
40. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2008 r., sygn. akt III CSK 245/07.
41. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2008 r., sygn. akt II PK 340/08.
42. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 lipca 2008 r., sygn. akt III CZP 154/07.
43. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2009 r., sygn. akt IV KZ 13/09, OSNKW 2009, nr 8, poz. 67.
44. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 listopada 1983 r., sygn. akt II SA 1358/83, ONSA 1983, nr 2, s. 97.
45. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 lutego 1998 r., sygn. akt SA/Bk 1384/96.
46. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 grudnia 1999 r., sygn. akt II SA 1788/98.
47. Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 lipca 2002 r., sygn. akt OSA 1/02.
48. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 lipca 2006 r., sygn. akt VI SA/Wa 2160/05.
49. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 marca 2010 r., sygn. akt I FSK 326/09.
50. Interpretacja Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 13 lipca 2009 r., sygn. akt ITPB3/423-267/09/AW.
51. Orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Komisja przeciwko Włochom, Dz. Urz. UE z 1990 r. Nr C-48, poz. 89.

III. **Komentarze**

1. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
2. Barta J., Markiewicz R., *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Warszawa 1995.
3. Garlicki S. (red.), *Przepisy o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 1969.
4. Klatka Z., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999.
5. Kłaczyńska K., Kłaczyński M., *Świadczenie przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2004.
6. Krzeziński Z., *Prawo o adwokaturze: komentarz*, Warszawa 1998.
7. Prusak F., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1999.
8. Rojewski M., *Aplikacje prawnicze. Komentarz*, Warszawa 2005.
9. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 2009.
10. Skrzydło W., Grabowska S., Grabowski R. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009.
11. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008.
12. Zdyb M., *Komentarz do ustawy o działalności gospodarczej*, Bydgoszcz 1997.

IV. **Opracowania**

1. Agacka-Indecka J., *Obowiązki prawników (adwokatów) – praca prawników pro bono*, „Palestra” 2008, nr 5/6.
2. Baj A., *Tajemnica zawodowa radcy prawnego w procesie karnym*, „R. Pr.” 2007, nr 5, s. 54.
3. Bereza A., *Niezależność a umowa o pracę*, „Kancelaria” 2008, nr 10.
4. Bereza A., *Rys historyczny profesjonalnego świadczenia pomocy prawnej w Polsce [:] Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
5. Błaszczak Ł., *Radca prawny jako przedsiębiorca – refleksje na tle art. 43¹ k.c. i art. 479¹ k.p.c.*, „MoP” 2004, nr 13.
6. Błaszczak Ł., *Status radcy prawnego w świetle ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2004 nr 6.
7. Błaszczak Ł., *W nawiązaniu do polemiki – jeszcze raz o statusie radcy prawnego*, „R. Pr.” 2005, nr 2.
8. Bobrowicz M., *Europejski radca prawny*, „R. Pr.” 2002, nr 2.

9. Bobrowicz M., *Od studiów do sali sądowej długa droga*, „Kancelaria” 2010, nr 10.
10. Bohdan Ł., *Usługi prawnicze w Unii Europejskiej*, Zakamycze 2000.
11. Bojarski Ł., *Samorząd zawodowy a solidarność zawodowa* [:] *Etyka zawodów prawniczych*. *Etyka prawnicza*, Izdebski H., Skuczyński P. (red.), Warszawa 2006.
12. Borkowski G., *Korporacje ochrony prawa* [:] *Ustrój organów ochrony prawnej. Część szczegółowa*, Bodio J., Borkowski G., Demendecki T. (red.), Kraków 2005.
13. Braun S., *Forma prawna spółek z udziałem prawników zagranicznych*, „MoP” 2003, nr 22.
14. Broncel K., *Aplikant radcowski w pracy*, „Kancelaria” 2010, nr 7-8.
15. Bujko W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
16. Cajsel W., *Nowe zasady działalności adwokatów i radców prawnych*, „MPP” 2004, nr 12.
17. Cajsel W., Turczynowicz-Kosmowska J., *Radca prawny substytutem adwokata*, „PS” 2000, nr 1.
18. Cicero M. T., *De officiis*, I, 42.
19. Cederbaum H., *Wolność słowa i pisma*, „Pal.” 1929, nr 1.
20. Cieplý F., *Zasady naboru i odbywania aplikacji adwokackiej* [:] *Studia prawnicze a rzeczywistość zawodowa*, Pyter M. (red.), Lublin 2009.
21. Cieślak M., *Zagadnienie immunitetu adwokackiego*, „Pal.” 1963, nr 7-8.
22. Ciupa S. W., *Umowy o świadczenie pomocy prawnej* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
23. Czeszejko-Sochacki Z., *Samorząd adwokacki* [:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Krzemiński Z. (red.), Warszawa 1974.
24. Dębiński A., *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa 2008.
25. Długopolski J., *Czy wszyscy prawnicy muszą być adwokatami?*, „Pal.” 2007, nr 9-10.
26. Dudek D., Kierepka B., *Adwokatura w świetle obowiązującego prawa. Wprowadzenie, przepisy, orzecznictwo*, Lublin 2000.
27. Dudek D., *Ekspertyza w przedmiocie odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokata za czynności podjęte w związku z wykonywaniem mandatu poselskiego*, Lublin 2008.
28. Dudek D., *Konstytucyjnoprawne uregulowanie adwokatury*, „Pal.” 1988, nr 7.
29. Dudek D., *Prawo konstytucyjne w zarysie. Wybór źródeł*, Lublin 2002.
30. Ereciński T., *Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim* [:] *XX lat samorządu radców prawnych*, Żulawski J. (red.), Warszawa 2002.
31. Fojut-Pałka B., *Lecznictwo zwierząt – refleksje weterynarza*, „Medicus Veterinarius” 2004, nr 3.
32. Garlicki S., *Charakter prawny zespołu adwokackiego i stosunku łączącego adwokata z zespołem*, „Pal.” 1964, nr 4.
33. Granat M., *Uwagi o statusie samorządów zawodowych - reprezentantów osób wykonujących zawody zaufania publicznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2004, t. XII.
34. Gajewska-Kraczkowska H., *Tajemnica zawodowa* [:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, Izdebski H., Skuczyński P. (red.), Warszawa 2006.
35. Grodziski S., *Uwagi o początkach staropolskiej adwokatury* [:] *Adwokatura w dawnej Galicji. Historia samorządności*, Jaźwiecki S. J. (red.), Kraków 2010.
36. Grzyb W., *Kilka uwag na temat założeń projektu ustawy o połączeniu zawodów adwokata i radcy prawnego*, „Pal.” 2010, nr 1-2.
37. Gulis K., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej radców prawnych w świetle zmian prawa ubezpieczeniowego*, „R. Pr.” 2004, nr 4.
38. Gurgul S., Karpiński R. M., *Wynagrodzenie za czynności pośrednictwa w obrocie nieruchomościami – różnice na tle umowy o pośrednictwo*, „PPH” 2008, nr 8.
39. Gutowski M., *Umowa o zastępstwo procesowe*, Warszawa 2009.
40. Hambura S., *Prawnik w UE – szanse i ryzyko po 1.5.2004 r.*, „EP” 2004, nr 4.
41. Hauser J., Długosz D., *Tezy w sprawie zawodów zaufania publicznego*, Warszawa 2002.
42. Hermeliński W., *Adwokatura i adwokaci w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [:] *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej*, Giezek J. (red.), Warszawa 2010.
43. Hilla J., *Nowe zasady wykonywania zawodu prawnika w Unii Europejskiej (dyrektywa 98/5/EC)*, „MoP” 1999, nr 11.
44. Hołubiec D., *Prawnik firmowy, czyli in house lawyer*, „Kancelaria” 2009, nr 9.
45. Hołubiec D., *Radca prawny – przedsiębiorca na etacie*, „Kancelaria” 2009, nr 6.
46. Husak Z., *Zasada decentralizacji władzy publicznej* [:] *Zasady Ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Dudek D. (red.), Warszawa 2009.

47. Izdebski H., *Marketing usług prawnych. Rozpoczęcie współpracy* [:] *Etyka zawodów prawnych. Etyka prawnicza*, Izdebski H., Skuczyński P. (red.), Warszawa 2006.
48. Izdebski H., *Sprawowanie pieczy nad należytych wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, Warszawa 2002.
49. Jacyszyn J., *Zdolność upadłościowa notariuszy jako osób wykonujących wolny zawód*, „Rej.” 1996, nr 12.
50. Jacyszyn J., *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004.
51. Janczewski S., *Adwokatura międzywojenna. Przyczynek do dziejów adwokatury*, „Pal.” 1968, nr 11.
52. Janczewski S., *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970.
53. Janczewski S., *Godność zawodu adwokackiego*, Warszawa 1960.
54. Janczewski S., *Pełnomocnictwo procesowe w zespole adwokackim*, „Pal.” 1968 nr 4.
55. Janczewski S., *Udział adwokatury w kształtowaniu kultury Polski przedrozbiorowej*, „Pal.” 1996, nr 8.
56. Jaślikowski M., *Zleceniobiorca pełnomocnikiem w postępowaniu cywilnym – uwagi krytyczne na gruncie art. 87 § 1 k.p.c.*, „R. Pr.” 2011, nr 1.
57. Jodłowski J., Siedlecki W., *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958.
58. Kaftal A., *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*, „Pal.” 1962, nr 10-11.
59. Kalwas A., *Nie przyłożę się do likwidacji zawodu i samorządu radcowskiego*, „Kancelaria” 2009, nr 11.
60. Kardas P., *Adwokat jako obrońca – funkcja publiczna czy usługa prywatna* [:] *Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej*, Giezek J. (red.), Warszawa 2010.
61. Karnicka-Kawczyńska A., Kawczyński J., *Adwokat i radca prawny jako pełnomocnicy procesowi*, „Prawo Spółek” 1998, nr 6.
62. Kawałko A., Witczak H., *Prawo cywilne*, Warszawa 2008.
63. Kidyba A., *Prawo handlowe*, Warszawa 2009.
64. Kiswa A., Krzemiński Z., Łyczywek R., *Historia adwokatury polskiej*, Warszawa 1995.
65. Klatka Z., *Pomoc prawna* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
66. Klatka Z., *Poszerzenie zakresu wykonywania zawodu radcy prawnego*, „R. Pr.” 2005 nr 6.
67. Klatka Z., *Prawnicy zagraniczni* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
68. Klatka Z., *Reprezentowanie klienta przez prawnika zagranicznego w postępowaniu przed sądami i innymi organami władzy publicznej (umowa o współdziałanie z radcą prawnym lub adwokatem)*, „MoP” 2004, nr 21.
69. Klatka Z., *Stanowisko KRRP w sprawie obowiązku rejestracji działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2005 nr 4.
70. Klatka Z., *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie „monopolu” radców prawnych i adwokatów na wykonywanie czynności z zakresu pomocy prawnej*, „R. Pr.” 2004, nr 2.
71. Klatka Z., *Ustawa o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej – sytuacji prawna spółek z udziałem prawników zagranicznych*, „MoP” 2003, nr 20.
72. Klatka Z., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004.
73. Korta M., *Adwokat jako pełnomocnik w sprawach cywilnych* [:] *Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego*, Giezek J. (red.), Warszawa 2008.
74. Koroluk S., *Pojęcie działalności gospodarczej. Uwagi na tle projektu ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2004, nr 2.
75. Korybski A., *Wykonywanie wolnych zawodów prawnych a rynek usług prawnych* [:] *XX lat samorządu radców prawnych*, Żuławski J. (red.), Warszawa 2002.
76. Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004.
77. Kosyło A., *Dostęp do zawodu adwokata w prawie polskim, ukraińskim, białoruskim i rosyjskim*, Toruń 2010.
78. Kotliński T. J., *Adwokatura krakowska w latach 1868-1944*, „Rocznik Krakowski” 2009, t. LXXV.
79. Kotliński T. J., *Słów kilka o historii stroju adwokackiego*, „Pal.” 2007, nr 3-4.
80. Kotliński T. J., *Krótką historią adwokatury galicyjskiej*, „Pal.” 2009, nr 5-6.
81. Kotliński T. J., *Projekty urzędzenia adwokatury polskiej w latach 1917-1938*, „Pal.” 2006, nr 11-12.
82. Kotliński T. J., *Samorząd adwokacki w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008.
83. Kowalski P. W., *Dokąd zmierza rynek usług prawnych*, „Kancelaria” 2010, nr 7-8.

84. Kożuch M., *Komentarz do ustawy o świadczeniu usług prawnych przez prawników zagranicznych*, „KPP” 2002, nr 3.
85. Krzemiński Z., *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i z urzędu*, Zakamycze 1999.
86. Krzemiński Z., *Etyka adwokacka. Teksty, orzecznictwo, komentarz*, Warszawa 2008.
87. Krzemiński Z., *Etyka zawodowa* [:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Krzemiński Z. (red.), Warszawa 1974.
88. Krzemiński Z., *Historia warszawskiej adwokatury*, Warszawa 2005.
89. Krzemiński Z., *Mecenas Jan Nowodworski*, „Pal.” 1981, nr 1.
90. Krzemiński Z., *Pełnomocnik w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971.
91. Krzemiński Z., *Wojna z adwokaturą*, „Pal.” 2009, nr 1-2.
92. Krześniak E. J., *Spółka partnerska adwokatów (radców prawnych) – wybrane zagadnienia*, „Pal.” 2003, nr 1-2.
93. Kulesza M., *Zawód zaufania publicznego*, Warszawa 2002.
94. Kuryłowicz M., Wiliński M., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2008.
95. Kwas S., *Sądowe i korporacyjne sądownictwo dyscyplinarne*, „R. Pr.” 2007, nr 1.
96. Kwiatkowska-Falęcka E., *Droga do zawodu radcy prawnego* [:] *XX lat samorządu radców prawnych*, Żuławski J. (red.), Warszawa 2002.
97. Kwiatkowska-Falęcka E., *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
98. Kwiatkowska-Falęcka E., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego na podstawie ustawy z 6 lipca 1982 r.* [:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, Izdebski H., Skuczyński P. (red.), Warszawa 2006.
99. Lenz C. O., *Prawnik na Wspólnym Rynku. Prawo unijne w kształceniu młodych prawników*, „EP” 2003, nr 8.
100. Lipiński K., *Odpowiedź prawna*, „Pal.” 1959, nr 7-8.
101. Łoziński J., Klatka Z., *Status prawny radcy prawnego jako pracownika*, „MPP” 2005, nr 3.
102. Magnuski P., Tomaszek A., *Czy zawód adwokata i radcy prawnego może wykonywać komandytariusz?*, „Pal.” 2001, nr 9-10.
103. Malec D., *Adwokatura a notariat w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia z dziejów obu instytucji*, „Pal.” 2003, nr 9-10.
104. Malicki A., *Oczekiwania klienta wobec adwokata*, „Pal.” 2010, nr 5-6.
105. Marchwicki W., Niedużak M., *Odpowiedzialność dyscyplinarna, etyka zawodowa adwokatów i radców prawnych. Orzecznictwo*, Warszawa 2011.
106. Mateniak-Pawłowska M., *Z polskich prac nad kodyfikacją zasad etyki adwokackiej (1881-1961)*, „Czasopismo prawno-historyczne” 2007, t. LIX, z. 2.
107. Mazur E., *Zespoły adwokackie* [:] *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Krzemiński Z. (red.), Warszawa 1974.
108. Milewski S., *Nieprawi synowie Temidy*, „Pal.” 2001, nr 9-10.
109. Michałowski A., *Adwokat – pełnomocnik procesowy jako gwarant praw człowieka w sprawach cywilnych* [:] *Adwokatura gwarantem prawa do obrony*, Giezek J. (red.), Warszawa 2009.
110. Michałowski A., *Po prostu adwokatura*, „Pal.” 2007, nr 3-4.
111. Mucha J., Gwoździcka-Piotrowska M., *Nowa adwokatura – przyszłość korporacji? Uwagi do drugiej wersji projektu nowego prawa o adwokaturze (tzw. nowej adwokatury)*, „R. Pr.” 2008, nr 6.
112. Mullerat R., *Professional standards and rules of the professional conduct of the professional lawyer* [:] *The rule and the responsibilities of the lawyer in a society in transition*, Strasbourg. 1999.
113. Myszor W., *Zagadnienie pracy i zawodu w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne” 1982, t. XV.
114. Naumann J., *Samorząd zawodowy* [:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, Izdebski H., Skuczyński P. (red.), Warszawa 2006.
115. Niewiadomski T., *Świadczenie usług prawnych jako działalność gospodarcza*, „EP” 2008, nr 5.
116. Nowakowski S., Koczetkow B., *Reklama adwokacka w Polsce i za granicą*, „Pal.” 2004, nr 7-8.
117. Orzechowki K., *„Mecenas” – dzieje pojęcia i kilka refleksji o adwokaturze Szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Pal.” 1996, nr 3-4.
118. *Ośrodek Badawczy Radców Prawnych*, „R. Pr.” 1993, nr 3.
119. Payen F., *O powołaniu adwokatury i sztuce obrończej*, Warszawa 1938.

120. Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2010.
121. Pietrzykowski T., *Etyka i deontologia zawodowa* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
122. Podemski S., *Adwokat – pełnomocnik, obrońca, doradca*, Warszawa 1977.
123. Popowicz A., *Ewolucja zawodu radcy prawnego a zmiany zasad etyki adwokackiej* [:] *XX lat samorządu radców prawnych*, Żuławski J. (red.), Warszawa 2002.
124. Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007.
125. Rafacz J., *Dawny proces polski*, Warszawa 1925.
126. Redzik A., *Szkic o dziejach adwokatury polskiej*, „Pal.” 2008, nr 11-12.
127. Redzik A., *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Warszawa 2010.
128. Rojewski M., *Organy ochrony prawnej. Orzecznictwo*, Warszawa 2011.
129. Rycerz B., *Radca prawny w procesie karnym – zagadnienia wybrane*, „R. Pr.” 2011, nr 1.
130. Rymar S., *Świadczenie stałej pomocy prawnej w Polsce przez zagranicznych prawników*, „Pal.” 2002, nr 7-8.
131. Rymarz F., *Adwokatura i adwokaci w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym*, „Pal.” 1999, nr 1-2.
132. Sałajewski D., *Korporacje prawnicze – co przed nami?*, „R. Pr.” 2005, nr 5.
133. Samol S., *Warunki odbywania aplikacji adwokackiej po zmianie ustawy Prawo o adwokaturze*, „Pal.” 2006, nr 1-2.
134. Sarnecki P., *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust.1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury* [:] *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, Warszawa 2000.
135. Sarnecki P., *Radca prawny jako zawód zaufania publicznego*, „R. Pr.” 2002, nr 4-5.
136. Sarnowski W., *Postępowanie dyscyplinarne*, „R. Pr.” 2004, nr 4.
137. Senddecki P., *O niezależność zawodów prawniczych*, „Pal.” 2007, nr 5-6.
138. Serafin S., Szmulik B., *Organy ochrony prawnej RP*, Warszawa 2007.
139. Sikorski P., *Trzydzieści lat w zawodzie*, „R. Pr.” 1996, nr 2.
140. Siudowski M., Antkowiak J., *Polski model kształcenia aplikantów adwokackich*, „Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Biuletyn” 2010, nr 6.
141. Skuczyński P., *Projekt Kodeksu Etyki Adwokackiej z dnia 6 maja 2010 r.*, Warszawa 2010.
142. Sławek T., *Kilka uwag o zawodzie radcy prawnego*, „R. Pr.” 2007, nr 6.
143. Sobczak J., *Zastępcy procesowi stron w projektach reform organizacji sądownictwa ziemskiego po Konstytucji 3 Maja oraz w praktyce sądów ziemiańskich* [:] *Szkice z dziejów adwokatury polskiej*, Łyczywek R. (red.), Warszawa 1978.
144. Sobczak K., *Radcowie z urzędów przeszkodą w zjednoczeniu?*, „Kancelaria” 2010, nr 4.
145. *Spotkanie Ministra Sprawiedliwości z przedstawicielami aplikantów adwokackich*, „Pal.” 2010, nr 7-8.
146. Staranowicz T., *Jeszcze w sprawie pojęcia działalności zawodowej w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2005, nr 2.
147. Stecyk T., *Nowe zadania wolnych zawodów prawniczych w świetle znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu procederowi „prania brudnych pieniędzy”*, „R. Pr.” 2004, nr 3.
148. Stoga K., Klatka Z., *Działalność zawodowa radcy prawnego po 21 sierpnia 2004 r.*, „R. Pr.” 2004, nr 6.
149. Stoga K., *Radca prawny jako przedsiębiorca* [:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, Bereza A. (red.), Warszawa 2010.
150. Stachurski D., *Czy przymus adwokacko-radcowski narusza wolę stron procesu karnego?*, „Pal.” 2007, nr 5-6.
151. Szarek R., *Ograniczenia udziału radcy prawnego w postępowaniu karnym*, „R. Pr.” 2007, nr 5.
152. Szubielski A., *Etyka radcy „PiP”* 1996, z. 5.
153. Szafrński W., *Prawniczy światek w osiemnastowiecznej Polsce*, „Pal.” 2007, nr 1-2.
154. Szarek R., *Ograniczenia udziału radcy prawnego w postępowaniu karnym*, „R. Pr.” 2007, nr 5.
155. Szmyt A., *Uprawnienia samorządów zawodowych w świetle art. 17 Konstytucji*, „Ekspertyzy i Opinie Prawne. Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu” 2002, nr 4.
156. Szustakiewicz P., *Zasady prawa zamówień publicznych*, „R. Pr.” 2004, nr 3.
157. Szydziak M., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego w formie kancelarii*, „R. Pr.” 2005, nr 2.
158. Świetlicka M., *Udział radcy prawnego w postępowaniu karnym skarbowym*, „R. Pr.” 2008, nr 1.
159. Tokarczyk R., *Etyka prawnicza*, Warszawa 2009.
160. Tokarczyk R., *Kontury etyki radcy prawnego*, „R. Pr.” 2004, nr 4.

161. Tokarczyk R., *Uwagi o projekcie kodeksu etycznego radców prawnych*, „R. Pr.” 2007, nr 4.
162. Tomaszek A., *Deontologia zawodu adwokata i radcy prawnego wobec otwarcia korporacji*, „MoP” 2009, nr 22.
163. Trznadel Ł., *Radca prawny jako pełnomocnik na tle przepisów kodeksu postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „R. Pr.” 2009, nr 6.
164. *Udział KRRP w pracach nad projektem ustawy o swobodzie działalności gospodarczej i przepisów wprowadzających ustawę o swobodzie działalności gospodarczej*, „R. Pr.” 2004, nr 2.
165. *Usługa czy już produkt? Usługi prawnicze i ich marketingowe uwarunkowania*, „MoP” 2006, nr 22.
166. Winczorek P., Stawecki T., *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o postępowaniu dyscyplinarnym wobec osób wykonujących niektóre zawody prawnicze*, „Pal.” 2006, nr 7-8.
167. Wojtczak K., *Reglamentacja zawodów zaufania publicznego ze względu na prawną formę ich wykonywania w świetle rozwiązań polskich i państw członkowskich Wspólnot Europejskich*, Warszawa 2002.
168. Wołpiuk J., *Samorząd zaufania publicznego a interes publiczny*, Warszawa 2002.
169. Woner T., „Bunty” palestry w dobie upadku saskiego, „Pal.” 1959, nr 5.
170. *Wypowiedź Prezesa Trybunału Konstytucyjnego prof. Marka Safjana na konferencji prasowej 24 kwietnia 2006 r.*, „R. Pr.” 2006, nr 3.
171. Wysocka M., *Usługi prawnicze w Unii Europejskiej*, „EP” 2004, nr 5.
172. Zaborski M., *Zarys ustroju i dziejów Adwokatury Polskiej*, „Pal.” 2003, nr 11-12.
173. Zarzycki W., *O syndykach – doradcach prawnych i zastępcach sądowych w Polsce przedzoborowej*, „R. Pr.” 1996, nr 1.
174. Zieliński A., *Polskie środowisko prawnicze u progu XXI wieku [:] XX lat samorządu radców prawnych*, Żuławski J. (red.), Warszawa 2002.
175. Zięba-Załucka H., *Samorząd zawodowy w świetle Konstytucji RP*, „MoP” 2005, nr 10.
176. Zwara A., *Doradcy prawni – bez zaufania publicznego*, „Pal.” 2006 nr 7-8.
177. Zwara A., *Konstytucyjne zadania samorządu adwokackiego na tle nowego brzmienia przepisu art. 66 ust. 1 ustawy – Prawo o adwokaturze*, „Pal.” 2005, nr 9-10.
178. Zwara A., *O projektowanej zmianie przepisu art. 4 Prawo o adwokaturze*, „Pal.” 2005, nr 5-6.
179. Zwara A., *Uwagi do nowelizacji ustawy o adwokaturze*, Warszawa 2006.
180. Zwara A., Krysińska B. (red.), *Wybrane zagadnienia ustroju adwokatów w krajach europejskich. Przegląd porównawczy*, Warszawa 2006.

V. Artykuły prasowe

1. Bobrowska A., *Andrzej Zwara nowym prezesem Naczelnej Rady Adwokackiej*, „Gazeta Prawna” z dnia 22 listopada 2010.
2. *Maciej Bobrowicz ponownie prezesem Krajowej Rady Radców Prawnych*, „Gazeta Prawna” z dnia 5 listopada 2010.
3. Ciszak W., *Adwokaci i radcowie: w jedności siła*, „Rzeczpospolita” z dnia 4 marca 2011.
4. Domagalski M., *Adwokat musi ważyć słowa*, „Rzeczpospolita” z dnia 27 lutego 2011.
5. Horbaczewski R., *Zakres ochrony czci adwokata jest mniejszy*, „Rzeczpospolita” z dnia 19 października 2009.
6. Kamińska I., *Dorobił sobie karierę prokuratora i radcy*, „Polska. Gazeta Krakowska” z dnia 28 października 2010.
7. Kuczma P., *Adwokaci i radcy prawni to lobbyści*, „Rzeczpospolita” z dnia 19 lutego 2010.
8. Ł. E., *Burza nad książką Zyzaka*, „Rzeczpospolita” z dnia 26 stycznia 2010.
9. Sadlik R., *Firmowy prawnik nie zawsze ma zagwarantowaną posadę*, „Rzeczpospolita” z dnia 1 kwietnia 2011.
10. Suredek M., *Jak zmienić się zasady udzielania zamówień z wolnej ręki na usługi prawnicze*, „Gazeta Prawna” z dnia 7 stycznia 2009.
11. Walencik I., Domagalski M., *Czy przyszedł czas na prawników kasatorów*, „Rzeczpospolita” z dnia 18 maja 2011.
12. Zalewski Ł., *Każdy adwokat może ubezpieczyć się nawet na 3 miliony złotych*, „Gazeta Prawna” z dnia 5 listopada 2010.

VI. Internet

1. Strona internetowa portalu „Radca Prawny Dziennik”
<<<http://e-kirp.pl>>>.
2. Strona internetowa czasopisma „Edukacja Prawnicza”
<<<http://www.edukacjaprawnicza.pl/>>>.
3. Strona internetowa dziennika „Gazeta Prawna”
<<<http://www.gazetaprawna.pl/>>>.
4. Strona internetowa Krajowej Izby Radców Prawnych
<<<http://www.kirp.pl/>>>.
5. Strona internetowa czasopisma „Monitor Prawniczy”
<<<http://www.monitorprawniczy.pl/>>>.
6. Strona internetowa Naczelnej Rady Adwokackiej
<<<http://www.nra.pl/>>>.
7. Strona internetowa dziennika „Rzeczpospolita”
<<<http://www.rp.pl/>>>.